

HATAY MUSTAFA KEMAL UNIVERSITY
Faculty of Economics and Administrative Sciences

ISSN 2630-5933

Journal of Politics,
Economy
and
Management

JOPEM

HATAY MUSTAFA KEMAL UNIVERSITY
Faculty of Economics and Administrative Sciences
ISSN 2630-5933

Journal of Politics,
Economy
and
Management

JOPEM

Year: 2020 Volume: 3 Issue: 2

Journal of Politics, Economy and Management, Volume 3, Issue 2, December 2020**Owner**

Prof.Dr. Songül KAKİLLİ ACARAVCI

On behalf of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hatay Mustafa Kemal University

Editor in Chief

Prof.Dr. Songül KAKİLLİ ACARAVCI

Co-EditorsAssoc.Prof.Dr. C. Serhat AKIN (Responsible Publication Manager)
Assoc.Prof.Dr. V. Alpagut YAVUZAssoc.Prof.Dr. Metin REYHANOGLU
Assist.Prof.Dr. Soner AKIN**Editorial Board**Prof. Nicholas APERGÍS Piraeus University, Greece
Prof.Dr. Veysel EREN Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof. Muhammad SHAHBAZ Montpellier Business School, France
Prof. Yoshiaki JINNAI Tokyo Keizai University, Japan
Prof.Dr. Serkan Yılmaz KANDIR Çukurova University, TurkeyProf.Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Ali ACARAVCI Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof. Juan LONERO Leon University, Spain
Prof.Dr. Seyfettin ARTAN Karadeniz Teknik University, Turkey**Secretariat**Res.Assist. Yunus KARAÖMER
Res.Assist. Arif Eser GÜZELRes.Assist. Ömer Fuad KAHRAMAN
Res.Assist. Ahmet YURTSAL**Language Editors**Assoc.Prof.Dr. Cengiz AYTUN (Turkish Editor)
Assist.Prof.Dr. Ayfer DAĞDELEN (Turkish Editor)

Assist.Prof.Dr. Murad DUZCU (English Editor)

Advisory BoardProf.Dr. Ferit ÖLÇER Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof. Abdunasser HATEMİ-J UAE University, United Arab Emirates
Prof.Dr. Tülin URAL Yeditepe University, Turkey
Prof.Dr. Murat TEK Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof. Yue-Jun ZHANG Hunan University Business School, China
Prof.Dr. İlhan ÖZTÜRK Çağ University, Turkey
Prof.Dr. Faik BİLGİLİ Erciyes University, Turkey
Prof.Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL Çukurova University, Turkey
Prof.Dr. Zeynep TÜRK Osmaniye Korkut Ata University, Turkey
Prof.Dr. İsmail TUNCER Mersin University, Turkey
Prof.Dr. Özlem ATAY Ankara University, Turkey
Assoc.Prof.Dr. Cengiz AYTUN Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Musa EKEN Sakarya University, Turkey
Prof.Dr. Önder KUTLU Necmettin Erbakan University, Turkey
Prof.Dr. Nizam ÖNEN Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Mehmet KARA Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Hüseyin ALTAY Inonu University, Turkey
Assoc.Prof.Dr. Şafak KAYPAK Mustafa Kemal University, Turkey
Assoc.Prof.Dr. Cuma BOZKURT Gaziantep University, TurkeyProf.Dr. Muharrem GÜNEŞ Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Ömer İSKENDEROĞLU Ömer Halisdemir University, Turkey
Prof.Dr. Yakup BULUT Gaziantep University, Turkey
Prof.Dr. Mehmet KAHRAMAN, Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ Atatürk University, Turkey
Prof.Dr. Alper ASLAN Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Turkey
Prof.Dr. Ünal ARSLAN, Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Hatice DOĞUKANLI Çukurova University, Turkey
Prof.Dr. Murat TÜRK Osmaniye Korkut Ata University, Turkey
Prof.Dr. Turhan KORKMAZ Mersin University, Turkey
Assoc.Prof.Dr. Cemil Serhat AKIN Hatay Mustafa Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Hamza ATEŞ Medeniyet University, Turkey
Prof.Dr. Ercan OKTAY Karamanoğlu Mehmet Bey University, Turkey
Dr. (PhD) Gazi Salah UDDİN Linköping University, Sweden
Dr. (PhD) Usama AL-MULALİ Multimedia University, Malaysia
Assoc.Prof.Dr. Hanifi Murat MUTLU Gaziantep University, Turkey
Dr. (PhD) Aviral Kumar Tiwari Montpellier Business School, France
Assoc.Prof.Dr. Pınar HAYALOĞLU Gümüşhane University, Turkey**Design**

Kursat Kaan ÖZKEMAHLI

Contact

Prof.Dr. Songül KAKİLLİ ACARAVCI

Tel: +90 (326) 245 58 50

Fax: +90 (326) 245 58 54

Hatay Mustafa Kemal University

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Tayfur Sökmen Yerleşkesi 31060, Antakya, HATAY - TURKEY

<http://dergipark.gov.tr/jopem/>jopem@mku.edu.tr

The Journal of Politics, Economy and Management is an international refereed journal published twice a year

The Journal of Politics, Economy and Management is indexed and abstracted in DergiPark, Google Scholar, ResearchBib, JournalSeek Idealonline ASOS index and Index Copernicus.

The author(s) is (are) the sole responsible for the opinion and views stated in the articles.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Copyright © HMKU, Faculty of Economics and Administrative Sciences – December 2020

We would like to thank the reviewers for their insightful comments on the papers of the issue 3, volume 2, (December) 2020 of JOPEM

Assoc.Prof.Dr. Deniz İŞÇİOĞLU	Dogu Akdeniz University
Prof.Dr. Ünal ARSLAN	Hatay Mustafa Kemal University
Prof.Dr. Abdulmenaf TURAN	Van Yuzuncu Yil University
Assist.Prof.Dr. Sevi DOKUZOĞLU	Hatay Mustafa Kemal University
Res.Assist.Dr. Cansın Kemal CAN	Istanbul Medeniyet University
Assoc.Prof.Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ	Karabuk University
Assist.Prof.Dr. Soner AKIN	Hatay Mustafa Kemal University
Lecturer Dr. Harun YILMAZ	Iskenderun Technical University
Res.Assist.Dr. Emin Efecan AKTAŞ	Hatay Mustafa Kemal University
Assoc.Prof.Dr. Cengiz AYTUN	Hatay Mustafa Kemal University

A Foreword from the Editor

We are proud to publish the second issue of the third volume of the *Journal of Politics, Economy, and Management (JOPEM)*. The number of articles published with this issue has reached 30, we continue to grow with valuable academic articles. In our new issues, we will grow new valuable articles from you. *JOPEM* is an interdisciplinary of economy and administrative sciences, peer-reviewed academic journal of published bi-annually by the Faculty of Economics and Administrative Sciences in Hatay Mustafa Kemal University.

JOPEM is indexed or abstracted by the following: ResearchBib, JournalTOCs, Google Scholar, Ideonline, ASOS indeks. I would also like to state that we participated a new index as a result of long evaluation. Index Copernicus index has been evaluating our journal since the beginning of 2020. As an indicator of our quality, our applications for new indexes and abstracts are continuing. We also signed a new formation in this *issue*. You can find the book review commented by Cengiz EKİZ in this *issue* of the journal.

A double-blind peer-review method is used in the acceptance of manuscripts, and compilations, conceptual discussions, empirical and applied research manuscripts are accepted for publication. With its broad scope bridging a wide variety of subjects, the journal is dedicated to the advancement of novel empirical research and spread of scientific knowledge. Thus we accept manuscripts in the fields of economics, business administration, political science, public administration, international relations, finance, industrial relations, information systems and management, econometrics and other subjects related to these topics. The language for such manuscripts could be either Turkish, English or German.

As part of the *third* volume *second* issue of *JOPEM* I am delighted that the authors who have submitted articles demonstrated an interest to share their research with the readers of this journal. In addition, I would like to thank the people who contributed to the *third* volume *second* issue a few months, especially the editorial board of *JOPEM*, the staff in our Faculty of Economics and Administrative Sciences, and many others. The last, but not the least my thanks go to the publishing team of our Journal, whose members put a lot of time and energy into this enterprise.

We hope you will enjoy the format and content of the *JOPEM's* the *third* issue of the *second* volume. Encouraging many more authors to submit manuscripts in the following issues, we hope that this issue arouses our readers' interest so that the articles published in *JOPEM* may motivate new research ideas. If you have any feedback, please do let us know.

28.12.2020, Hatay-TURKEY

Prof.Dr. Songul KAKILLI ACARAVCI

Editor in Chief, owner of JOPEM

(Behalf of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hatay Mustafa Kemal University)

Contents

A Foreword from the Editor	v
Research articles	
The impact of uncertainty on international trade: an evidence from container traffic in Turkish ports <i>by Abdullah AÇIK</i>	1-10
Demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkisi [The impact of demographic factors on tax compliance] <i>by Bahadır Sazak DOĞAN</i>	11–21
Divisive politics and economic development <i>by Osama SHAIKH</i>	22-30
Otoriter, demokratik ve serbestiyetçi liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerine bir araştırma [A study on relationship between authoritarian, democratic, and delegative leadership and organizational commitment] <i>by Mehmet Murat TUNBÇİLEK, Muhammet KAYA</i>	31-52
Sporcuların etik liderlik ve etik iklim algılamaları: Kahramanmaraş amatör futbol liglerinde bir araştırma [Ethical leadership and ethical climate perceptions of sporters: a study on the amateur football leagues of Kahramanmaraş] <i>by Mahmut GÜLER, Bilge Hakan AGUN</i>	53-69
Book reviews	
Türk ütopyalarının serüveni [The adventure of Turkish Utopias]. Book review of “Met, E. (2020). “Modernleşme Işığında” Türk Ütopyaları. İstanbul: Urzeni Yayınevi” <i>by Cengiz EKİZ</i>	70-73

*Research article***The impact of uncertainty on international trade: an evidence from container traffic in Turkish ports**

Abdullah AÇIK

Res. Asst. Dr., Maritime Business Administration
Maritime Faculty, Dokuz Eylül University, Turkey
abdullah.acik@deu.edu.tr, ORCID 0000-0003-4542-9831

Received Date: 10.11.2020 **Accepted Date:** 26.11.2020

Suggested Citation: Açıık, A. (2020). The impact of uncertainty on international trade: an evidence from container traffic in Turkish ports. *Journal of Politics, Economy and Management* 3(2), 1-10.

Abstract: Since container trade is mostly used for the transportation of finished products, it can be used as a measurement tool in tracking the trade of high value-added products in the international arena. This study aims to examine the effect of uncertainties on international trade through the amount of exported and imported containers handled in Turkish ports. The dataset consists of 64 quarterly observations and covers the periods between the first quarter of 2004 and the last quarter of 2019. The results of the asymmetric causality test applied reveal that negative shocks in the uncertainty index are the cause of positive shocks in both exported and imported container quantities. This shows that the decrease in uncertainties within the country has a positive effect on container traffic in ports and thus on international trade. However, a reducing effect of the increase in uncertainty cannot be determined.

Keywords: Uncertainty index; container throughput; international trade; asymmetric causality.

JEL Code: C58, D81.

1. Introduction

The consumption behavior of people forms the basis of the economy since the demand for goods and services is the most important factor affecting the intensity of economic activities (Anderson, 1995, p. 27). One of the most important factors influencing international trade is uncertainty (Van Bergeijk, 2009, p. 47), as, under uncertainty, people tend to save by cutting their consumption levels (Lewis, 2008, p. 119). Therefore, it can be said that uncertainty has an important effect on international trade.

In 2019, approximately 60% of Turkish exports and 53% of imports in monetary value were realized by sea transport (TÜİK [Türkiye İstatistik Kurumu / Turkish Statistical Institute], 2020). Therefore, it is considered reasonable to examine the effect of uncertainty on trade through freight traffic at ports. This study aims to determine the effect of uncertainties on international trade through the container traffic in Turkish ports. Although there are types of cargo such as dry bulk cargo, liquid bulk cargo, and gas in maritime transportation, only container cargo statistics are used in this study, because most manufactured products are transported by container transportation (Şeker, 2020, p. 140). Therefore, they are considered to represent international trade better than other types of cargoes. Theoretically, this study is based on two assumptions; (i) people reduce their spending when uncertainty increases and increase when uncertainty decreases; (ii) that countries in the international area take into account the uncertainty in the producing country in their trade, therefore they reduce their trade when uncertainty in trading partner increases and increase when uncertainty decreases. The uncertainty index value determined by Ahir, Bloom, and Furceri (2018) for Turkey to measure the uncertainty in the country is used. As a method, the asymmetric causality test developed by Hatemi-J

(2012a) is used to determine asymmetric relationships. This method can detect asymmetric relationships between positive and negative shocks, so it provides a great advantage as the units in the market may react differently to positive and negative shocks.

The results obtained showed that uncertainty is determinant in both export and import levels of Turkey. There are various studies in the literature modeling the port throughputs by several factors. In these studies, the effects of factors such as exchange rate (Lättilä & Hilmola, 2012; Chi & Cheng, 2016; Tsai & Huang, 2017; Kim, 2017; Açık, Sağlam & Tepe, 2019a), freight rates (Kim, 2016; Açık, 2019), industrial production (Chou, Chu, & Liang, 2008; Lättilä & Hilmola, 2012; Tsai & Huang, 2017; Gosasang, Yip & Chandraprakaikul, 2018; Açık, Sağlam & Kayıran, 2019b), GDP (Chou et al., 2008; Lättilä & Hilmola, 2012; Akar & Esmer, 2015; Tsai & Huang, 2017) and population (Chou et al., 2008; Akar & Esmer, 2015) were examined and significant results were obtained. However, to the best of the authors, no study examining the effect of an important factor such as uncertainty has been conducted. Also, it is thought that a trade measure such as the number of containers without inflationary effects could better represent international trade. An important and original contribution was hoped to be made in this respect. The findings related to the impact of uncertainty on international trade may increase the motivation of policymakers to provide a more stable economic environment.

In the second section of the study, the uncertainty index is introduced. Then related literature is reviewed in the third section to draw the framework of the study. The method used to investigate the relationship between trade and uncertainty is introduced in the fourth section. The fifth section begins by examining the data set reached by the authors, and then the major method of the study is implemented after the pre-tests are applied. In the last section, the findings of the study are interpreted, and recommendations are made to policymakers and port users in order to develop sustainable strategies.

2. The World Uncertainty Index

The World Uncertainty Index (WUI) has been developed by Ahir et al. (2018). They have formed quarterly indices for 143 countries from 1996Q1 to 2019Q2 and used the Economist Intelligence Unit (EIU) country reports. These reports include major political and economic developments in each country and forecasts of political, policy, and economic conditions.

The logic of the WUI is counting the number of times uncertainty is mentioned in the EU country reports. The authors have searched for the word “uncertainty” (and its variants such as “uncertain” and “uncertainties”) for each country. In order to provide comparable WUI scores for each country, they have scaled the raw counts by using the total number of words in each report. The authors have also investigated their index and showed that the index is associated with greater economic policy uncertainty (EPU), stock market volatility, risk, and lower GDP growth. Moreover, uncertainty related to economic and political developments both in near-term and long-term concerns can be captured by the index.

3. Literature review

Studies in the literature can be grouped under two main headings; (i) studies examining the effect of uncertainty on trade and investments; (ii) studies modeling port throughputs. Since maritime markets have a derived demand structure (Branch, 1988, p. 1), every factor that affects international trade also affects the demand for ports. Therefore, our theoretical basis will be established with studies examining the effect of uncertainty on trade. In addition, trade and port relationships will be supported by studies investigating the port throughputs.

In the study examining the effect of uncertainty on international trade, Abaidoo (2019) examined the effect of uncertainties in the US, China, and the European Union, which form large economic structures on a global scale, on international trade components. The results of the research show that the effect of increasing uncertainty on international trade is negative. In addition, it has been determined that the contractionary effect of the increase in uncertainty in the US on international trade

is more than China's effect. In the other China-related study conducted by Wei (2019), the effect of uncertainty and oil price shocks on Chinese trade was examined. As a result of the research, it was determined that the shocks in the global economic uncertainty index caused a decrease in the trade of the country in some periods. In another study examining the effect of uncertainty on trade, Ruixiang, Xiangyun, and Yu (2018) examined the effect of EPU value on trade volume. The results show that the growth of the EPU value negatively affects the trade volume.

Uncertainty in countries affects not only commodity trade but also capital flows and investments. In a research conducted by Canh, Binh, Thanh, and Schinckus (2020) with Economic Policy Uncertainty (EPU) and World Uncertainty Index (WUI), whether uncertainty has an effect on Foreign Direct Investment (FDI) was analyzed using panel data method through 21 economies. As a result of the research, they determined that the uncertainty in the country had a negative effect on the amount of FDI inflows. A similar research question has been researched by Avom, Njangang, and Nawo (2020) through EPU for 138 countries. The results of the study showed that increasing uncertainty reduces the amount of FDI and the effect of uncertainty is higher in developing countries. The higher effect of uncertainty in developing countries was also found in the study conducted by Aizenman and Marion (1993). The authors stated that the increase in macroeconomic uncertainty has a negative effect on private investment in developing countries. Uncertainties have a negative effect on trade, as seen in studies examining the effects of uncertainty on economic variables.

Since port traffic is a reflection of the economic activities in the country and the demand for the goods of that country, it is also affected by the variables that influence these factors. Empirical studies examining the port throughput in the literature have used variables such as exchange rate (Lättilä and Hilmola, 2012; Chi & Cheng, 2016; Tsai & Huang, 2017; Kim, 2017; Açık et al., 2019a), freight rates (Kim, 2016; Açık, 2019), industrial production (Chou et al., 2008; Lättilä & Hilmola, 2012; Tsai & Huang, 2017; Gosasang et al. 2018; Açık et al., 2019b), GDP (Chou et al., 2008; Lättilä & Hilmola, 2012; Akar & Esmer, 2015; Tsai & Huang, 2017) and population (Chou et al., 2008; Akar & Esmer, 2015). Since it is not possible to touch upon all the studies in detail, we will touch upon some basic papers from each factor and discuss in particular the research on Turkey.

The summarized studies examining the port throughput indicate that many factors are affecting this amount of cargo. Based on the multiplicity of these factors, Açık et al. (2019a) analyzed the relationship between exchange rate and port throughput with a time-varying causality test, considering that the effect of the exchange rate on port throughput may not be continuous and change over time. There are studies (Lättilä & Hilmola, 2012; Chi & Cheng, 2016; Tsai & Huang, 2017; Kim, 2017) showing this significant relationship between the variables, but the effect may not be permanent. As a result of the study, Açık et al. (2019a) found that the exchange rate had a significant effect on the port throughput of Turkey, however, this effect had lost its significance in some periods. These studies show that the exchange rate has a significant effect on port traffic, but this effect may change over time.

In the study linking container throughputs in Turkish ports with transport costs, Açık (2019) examined the volatility spillover between the container freight index and port throughputs. The demand for the goods of the country is not only related to the price of the goods but also the transportation cost because this cost is also included in the final product price. The result of the research shows that there is a volatility spillover from the container freight index to the container throughput of Turkish ports. In other words, the fluctuations in freight rates affect the fluctuations in port traffic. In addition, positive shocks in freight have a negative effect on container traffic. A similar result was found in the research conducted by Kim (2016) in South Korea. It found that the volatility in the BDI variable has a negative effect on the port loaded cargo throughput of the country. As can be understood from these studies, transportation costs also have a significant effect on port traffic.

The positive effect of industrial production on port throughputs has been tested and confirmed by many studies (Chou et al., 2008; Lättilä & Hilmola, 2012; Tsai & Huang, 2017; Gosasang et al. 2018). Modeling the port throughput with industrial production in Turkey, Açık et al. (2019b) determined that the variables of industrial production and port throughput are nonlinear and they used a causality analysis suitable for this structure. According to their conclusion, there is a one-way causality relationship from industrial production to port throughput and this relationship lasts for 3

periods. They attributed this situation to the late reflection of imported cargo, despite the immediate reflection of industrial production on exported sea cargo. In the country where imported intermediate goods are heavily used, the current industrial production level is a pioneer for future production levels, so imported intermediate goods supply plans may be made in the current production levels for the future levels. This situation may cause the relationship between the industrial production index and port output to continue for a period.

In addition to the significant effect of these macro variables on port throughputs, some factors on a micro-scale can also significantly affect the output amounts of the ports. These are factors such as the user-port relationship and the trust arising from this relationship (Sağlam & Karataş Çetin, 2018), the efficiency of the ports (Ateş, Esmer, Çakir & Balci, 2013; Ateş & Esmer, 2014; Güner, 2015a; Güner, 2015b; Sağlam, Açık & Ertürk, 2018), physical attributes of the ports (Talley, 2006). These factors make it possible to increase port throughput by competing with both national and international competitors.

Within the framework of the literature mentioned so far, the effect of uncertainty on international trade is negative. Since the main determinant of the cargo traffic in ports is international trade, the effects of uncertainty are expected to reflect directly on ports. As far as the authors know, the absence of a study that empirically examines the effect of uncertainty on ports constitutes the originality of the study. In addition, the quick spread of information in the global world accelerates the spread of shocks and the structures of the variables become nonlinear. Our method, which takes into account asymmetric relationships, provides an advantage in this respect. In light of these studies, research, and evaluations, our study provides an original contribution to the literature by using an up-to-date method that takes into account the asymmetric information spillover and a new index developed for the uncertainty measure.

4. Methodology

There are a variety of methods that examine the econometric relationship between variables. One of the most common is causality tests and were first developed by Granger (1969). According to this method, if the own and past values of a series explain the present and future values of the other series better than its own values, a Granger causality can be mentioned among them. However, in later studies, it has been shown that linear causality analysis failed to identify nonlinear relationships between the variables (Bal & Rath, 2015; Kumar, 2017; Adıgüzel, Bayat, Kayhan, & Nazlıoğlu, 2013).

The asymmetric causality test developed by Hatemi-J (2012a) is one of the methods developed by considering standard linear causality as insufficient. This method separates the shocks of the variables as negative and positive, and presents the causal relationship between these shocks in four different combinations; from positive to positive, from positive to negative, from negative to negative, and from negative to positive. It embodies the idea behind Toda and Yamamoto (1995) test and considers the possible nonlinear structures in the series (Shahbaz, Van Hoang, Mahalik & Roubaud, 2017). Given that asymmetric positive and negative shocks can produce different causal impacts (Hatemi-J, 2012b), it provides a very good advantage in diversifying the results. Hatemi-J (2012a) uses bootstrap simulations in order to calculate critical values since the possible autoregressive conditional heteroscedasticity in the series should be evaluated. Therefore, thanks to the leverage corrections, this method provides more accurate critical values (Hatemi-J & Uddin, 2012). In addition, the asymmetric test does not oblige data to be normally distributed and this provides a great advantage (Hatemi-J, 2012a) considering that financial series are exposed to too many unexpected shocks and events causing non-normal distributions.

In this method, the series does not have to be stationary since it follows Toda and Yamamoto (1995) process, but the maximum degree of integration needs to be determined. This determination is made by unit root tests and if there is a unit root, extra lag is added to established unrestricted VAR equations (Hatemi-J & Uddin, 2012).

5. Data and findings

The dataset used in the study consists of 64 quarterly observations and covers the periods between the first quarter of 2004 and the last quarter of 2019. Container quantities are obtained as monthly data and converted to quarterly frequency by summing 3-month quantities to enable matching with quarterly index values. The units of container variables are Twenty-foot Equivalent Units (TEUs), while the value of the uncertainty index is the index score.

In order to determine which shocks are more effective in the period discussed in the return series, the sign of skewness values can be interpreted. Accordingly, negative shocks are more effective in all three variables. However, in order to interpret this information properly, the Kurtosis value is recommended to be slightly higher (more than 6). Logarithms of the variables have been taken and analysis continued. This is because the discrete data becomes continuous and the processability of the data becomes easier. In addition, better distribution properties can be obtained (Shahbaz et al., 2017).

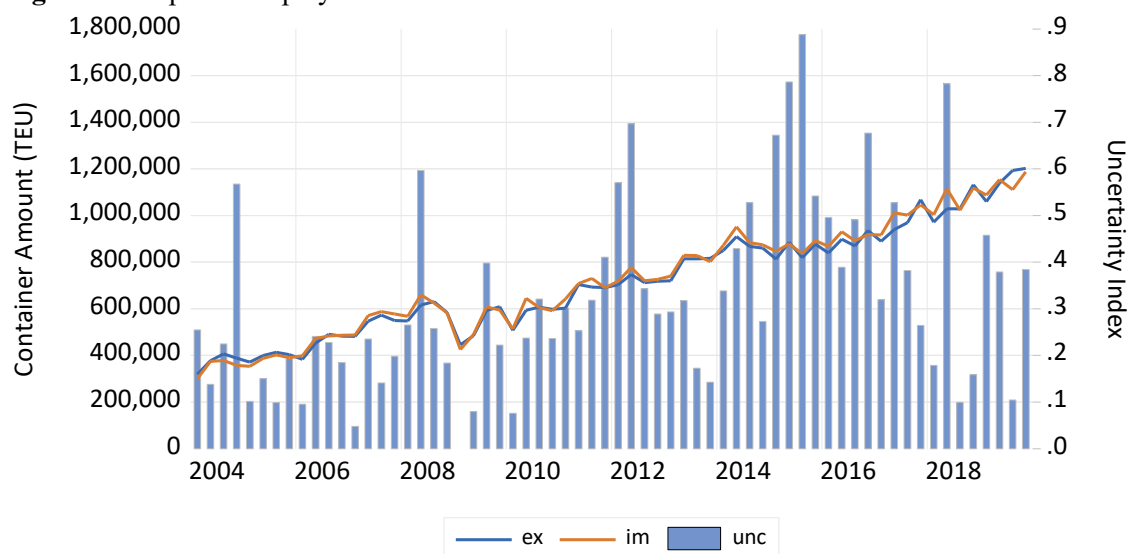
Table 1. Descriptive statistics of variables

	Export	Import	Uncertainty	$\Delta \ln \text{Exp.}$	$\Delta \ln \text{Imp.}$	$\Delta \ln \text{Unc.}$
Mean	713109.1	722554.1	0.322326	0.021074	0.021832	0.006529
Med.	703264.6	719310.4	0.269188	0.016465	0.011449	0.080079
Max.	1202642.	1187157.	0.887818	0.201458	2.370832	1.694238
Min.	318811.7	300033.6	0.000000	-0.271161	-2.342908	-2.535520
Std.D.	232436.2	237978.1	0.198371	0.081439	0.432582	0.842840
Skew.	0.238194	0.096192	0.868553	-0.550321	-0.055303	-0.391238
Kurt.	2.109383	1.980404	3.213096	4.733838	28.89541	3.691204
J-Bera	2.720384	2.870902	8.167866	11.07121	1760.285	2.861335
Prob.	0.256611	0.238008	0.016841	0.003944	0.000000	0.239149
Obs.	64	64	64	63	63	63

Source: DTGM [Denizcilik Genel Müdürlüğü / Maritime General Directorate] (2019); EPU [Economic Policy Uncertainty] (2019).

In Figure 1, there is no significant relationship between the variables presented graphically. While the quantity of export and import containers has a continuously increasing trend, the uncertainty index is fluctuating. This indicates the difficulty of finding a linear relationship and suggests how accurate the chosen method is since the method can capture the causal relationship between the shocks.

Figure 1. Graphical display of the variables

Source: DTGM (2019); EPU (2019).

In the asymmetric causality test used, the series are not necessarily stationary. However, as the method follows a Toda and Yamamoto (1995) process, the maximum degree of integration (dmax) needs to be checked. Firstly, ADF (Dickey & Fuller, 1979) unit root test has been applied to all variables, and the results are presented in Table 2. The results reveal that the uncertainty is non-stationary at both intercept and trend and intercept options, while the other variables are stationary only when the trend and intercept option is selected at the level. Therefore, it is seen that when the first difference is taken, the uncertainty variable became stationary, which indicates that the dmax value should be 1.

Table 2. Unit roots tests of the variables

Variable	Level		First Difference	
	Intercept	Trend and Intercept	Intercept	Trend and Intercept
Uncertainty	-2.49	-2.86	-7.66***	-7.58***
Export	-0.76	-3.35**	-4.39***	-4.40***
Import	-1.28	-3.19*	-3.81***	-4.01**

Note: Whole Sample CVs -3.54 for ***1%, -2.91 for **5%, -2.59 for *10% at Intercept. -4.12 for ***1%, -3.48 for **5%, -3.17 for *10% at Trend and Intercept. Akaike Information Criteria is used in ADF analysis for the lag length.

While testing the unit-roots of variables, we also supported our findings of dmax value by applying tests with a structural break. Accordingly, we applied the one break ADF test (Zivot & Andrews, 1992) and one break LM test (Lee & Strazicich, 2013) tests and presented the results in Table 3. According to the findings, considering the breaks in the series, only the uncertainty variable is stationary at the level. However, both export and import variables are not stationary. This does not cause a change in the dmax value, even if it expresses the opposite of the previous unit root test. According to these tests, the dmax value is determined as 1 and the analyzes are applied.

Table 3. Unit roots tests with structural breaks

Test Items	Mod A	Mod C	Mod A	Mod C	Mod A	Mod C
	Uncertainty	Uncertainty	Export	Export	Import	Import
ZA ADF Stat	-4.39	-4.86*	-4.31	-4.67	-4.14	-4.71
Break Date	2017Q2	2014Q4	2015Q4	2008Q3	2005Q4	2005Q2
Fraction	0.84	0.68	0.12	0.23	0.12	0.09
Lag	2	2	4	4	4	4
LS LM Stat	-8.03***	-8.12***	-2.61	-4.18	-2.41	-3.91
Break Date	2016Q4	2014Q2	2006Q1	2007Q3	2009Q2	2006Q2
Fraction	0.81	0.65	0.14	0.23	0.34	0.15
Lag	4	0	4	4	4	4

Note: Akaike Information Criteria is used for the lag length. Mod A refers to Structural Break in Level, Mod C refers to Structural Break in Level and Trend. Null of unit root is rejected at *90%, **95%, ***99%.

Following the determination of the maximum degree of integration (dmax) as 1 by ADF test, the application process of the asymmetric causality test has been commenced. The analyses have been implemented by GAUSS econometrics software and test codes written by Hatemi-J (2012a). In addition to the maximum degree of integration value, the maximum lag value, type of information criterion, and the maximum number of bootstraps should be also determined before the implementation. The maximum number of lags is selected as 4 due to the quarterly observations in the dataset. AICc, which is a corrected type of Akaike Information Criteria (AIC) for small samples, is found to be a suitable one for the selection of the best model. The maximum bootstrap repetition used to make the critical values more robust is selected as 1000. In accordance with these values, an asymmetric causality test has been applied and the results have been presented in Table 4. The causalities have been tested from the uncertainty index to the quantity of exported and imported

containers. According to the results obtained, negative shocks in the uncertainty index are the cause of positive shocks in both exported and imported container quantities.

Table 4. Asymmetric Causality Test Results for the Whole Sample

	U ⁺ E ⁺	U ⁺ E ⁻	U ⁻ E ⁻	U ⁻ E ⁺	U ⁺ I ⁺	U ⁺ I ⁻	U ⁻ I ⁻	U ⁻ I ⁺
Optimal Lag; VAR(p)	1	1	1	1	1	1	2	1
Additional Lags	1	1	1	1	1	1	1	1
Test Stat (MWALD)	1.28	0.05	0.86	18.82***	0.35	0.18	1.17	23.4***
Critical Val.								
1%	9.46	7.29	9.23	8.90	11.4	8.33	15.8	9.83
5%	4.74	4.62	4.70	4.32	5.58	4.62	8.41	4.85
10%	3.28	3.01	2.94	2.96	3.47	3.09	5.83	2.99

Note: Significance levels ***1%, **5%, *10%. “U” refers to Uncertainty Index, “E” refers to Export Container Volume, and “I” refers to Import Container Volume.

Our results show that the effect of uncertainty on foreign trade is asymmetrical. While the decreases in uncertainty have an increasing effect on both exports and imports, the increase in uncertainty does not have a decreasing effect. This may be due to the method of examining the relationship between shocks, which refer to instant events. An increase in uncertainty will have a lowering effect, but this may happen with a delay. The method we use may not technically detect this. The reason for this delayed relationship may be long term contracts and switching costs in foreign trade relations. Costs and uncertainties to be encountered in acquiring a new supplier may cause a late decision to terminate commercial relations.

The effect of uncertainty on international trade is clear and there are many studies (Ruixiang et al., 2018; Abaidoo, 2019; Wei, 2019) that empirically verified this effect. Our findings are in line with these studies on the direction of the relationship. However, while discussing the subject from a symmetrical point of view in these studies, our study is handled asymmetrically, and this is thought to increase the originality of our research. The factor that suggests this is that we only detect a significant relationship from negative shocks in uncertainty to positive shocks in export and import. In studies supporting our research on the port throughput side, the effects of the exchange rate (Lättilä & Hilmola, 2012; Chi & Cheng, 2016; Tsai & Huang, 2017; Kim, 2017; Açık et al., 2019a) and industrial production levels (Chou et al., 2008; Lättilä & Hilmola, 2012; Tsai & Huang, 2017; Gosasang et al. 2018; Açık et al., 2019b) on ports were empirically tested and verified. In this respect, the uncertainty in the country may inevitably affect the volatility in exchange rates and industrial production levels, which consequently results in an effect on port throughputs. In this respect, the lack of a study dealing with the subject in the literature to the best of authors’ knowledge increases the contribution of the study to the maritime economics literature.

5. Conclusion

We investigated the impact of uncertainty on international trade through container traffic in ports specific to Turkey. There are studies in the literature examining the effect of uncertainty on international trade. In this study, we aimed to make an original contribution by carrying this subject to maritime. We used the uncertainty index, which is used in several academic studies as a current indicator for uncertainty, and examined whether it is an indicator of uncertainty in Turkey.

The method we use is advantageous as it can present the results of the interaction in 4 different combinations. Since the agents in the market may react differently according to the type of news received, this feature ensures very realistic results. As a matter of fact, while the decrease in uncertainty caused an increase in foreign trade, no meaningful results were obtained showing that the increase in uncertainty decreased trade in our results. It would not be possible to detect this asymmetrical relationship with another method.

The results obtained show the importance of reducing uncertainty for policymakers. In line with our assumptions stated at the beginning of our study, uncertainty in the country affects both household expenditures and foreign demand for goods. Therefore, keeping this uncertainty phenomenon low

both at the macro level and perceptual level is important for sustainable economic and commercial relations. When we consider the subject from the port side, ports that require huge capital investments are mostly built with external financial resources. Turkish ports are built and operated with different management models. Accordingly, there is a risk that investors will fail to achieve the expected financial returns, as uncertainty directly affects port traffic as well. This situation may confront the country as a thought-provoking factor for future port investors. Our study was conducted specific to Turkey and the generalizability of the results is so questionable. Future studies can be extended to other countries, because the effect of uncertainty may also differ according to the economic structures of the countries. Developing countries may be more affected by uncertainty, as their economies may be relatively fragile. In this respect, enlarging the sample to include developed and developing countries may be beneficial for enriching the conclusion.

References

- Abaidoo, R. (2019). Policy uncertainty and dynamics of international trade. *Journal of Financial Economic Policy* 11(1), 101-120.
- Açık, A. (2019). Volatility spillover from global container freight indices to port throughputs in Turkey. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* 5(1), 101-113.
- Açık, A., Sağlam, B.B. & Kayıran, B. (2019b). Industrial production as a leading indicator for container port throughput in Turkey. *Dokuz Eylül University Maritime Faculty Journal* 11(1), 37 – 56.
- Açık, A., Sağlam, B.B. & Tepe, R. (2019a). Time-varying causality between exchange rate and container handling volume in Turkish ports. *Transport & Logistics: The International Journal* 19(46), 1-11.
- Adıgüzel, U., Bayat, T., Kayhan, S., & Nazlıoğlu, Ş. (2013). Oil prices and exchange rates in Brazil, India and Turkey: Time and frequency domain causality analysis. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 1(1): 49-73.
- Ahir, H., Bloom, N., & Furceri, D. (2018). *The world uncertainty index*. https://www.policyuncertainty.com/media/WUI_mimeo_10_29.pdf (Access Date: 30.03.2020)
- Aizenman, J., & Marion, N.P. (1993). Macroeconomic uncertainty and private investment. *Economics Letters* 41(2), 207-210.
- Akar, O., & Esmer, S. (2015). Cargo demand analysis of container terminals in Turkey. *Journal of ETA Maritime Science* 3(2), 117-122.
- Anderson, J.L. (1995). *Explaining long-term economic change (No. 10)*. UK: Cambridge University Press.
- Ateş, A., & Esmer, S. (2014). Farklı yöntemler ile Türk konteyner limanlarının verimliliği. *Verimlilik Dergisi* 1, 61–76.
- Ateş, A., Esmer, S., Çakır, E., & Balci, K. (2013). Karadeniz konteyner terminallerinin göreceli etkinlik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi* 5(1), 1-22.
- Avom, D., Njangang, H., & Nawo, L. (2020). World economic policy uncertainty and foreign direct investment. *Economics Bulletin* 40(2), 1457-1464.
- Bal, D.P., & Rath, B.N. (2015). Nonlinear causality between crude oil price and exchange rate: A comparative study of China and India. *Energy Economics* 51, 149-156.
- Branch, A.E. (1988). *Economics of shipping practice and management (2nd ed)*. New York: Springer Science & Business Media.

- Canh, N.P., Binh, N.T., Thanh, S.D., & Schinckus, C. (2020). Determinants of foreign direct investment inflows: The role of economic policy uncertainty. *International Economics* 161, 159-172.
- Chi, J. & Cheng, S.K. (2016). Do exchange rate volatility and income affect Australia's maritime export flows to Asia?. *Transport Policy* 47, 13-21.
- Chou, C.C., Chu, C.W., & Liang, G.S. (2008). A modified regression model for forecasting the volumes of Taiwan's import containers. *Mathematical and Computer Modelling* 47(9-10), 797-807.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association* 74, 427-431.
- DTGM (2019). *Container statistics*. https://atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/istatistik_konteyner.aspx (Access Date: 30.03.2020)
- EPU (2019). *Economic Policy Uncertainty Index*. https://www.policyuncertainty.com/wui_quarterly.html (Access Date: 30.03.2020)
- Gosasang, V., Yip, T.L., & Chandraprakaikul, W. (2018). Long-term container throughput forecast and equipment planning: The case of Bangkok Port. *Maritime Business Review* 3(1), 53-69.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica* 37(3), 424-438.
- Güner, S. (2015a). Investigating infrastructure, superstructure, operating and financial efficiency in the management of Turkish seaports using data envelopment analysis. *Transport Policy* 40, 36-48.
- Güner, S. (2015b). Proposal of a two-stage model for measuring the port efficiency and an implication on Turkish ports. *Alphanumeric Journal* 3(2), 99-106.
- Hatemi-j, A. (2012a). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics* 43(1), 447-456.
- Hatemi-J, A. (2012b). Is the UAE stock market integrated with the USA stock market? New evidence from asymmetric causality testing. *Research in International Business and Finance* 26(2), 273-280.
- Hatemi-J, A. & Uddin, G.S. (2012). Is the causal nexus of energy utilization and economic growth asymmetric in the US?. *Economic Systems* 36(3), 461-469.
- Kim, C.B., (2016). Impact of exchange rate movements, global economic activity, and the BDI volatility on loaded port cargo throughput in South Korea. *The Asian Journal of Shipping and Logistics* 32(4), 243-248.
- Kim, C.B., (2017). Does exchange rate volatility affect Korea's seaborne import volume?. *The Asian Journal of Shipping and Logistics* 33(1), 43-50.
- Kumar, S. (2017). On the nonlinear relation between crude oil and gold. *Resources Policy* 51, 219-224.
- Lättilä, L. & Hilmola, O.P. (2012). Forecasting long-term demand of largest Finnish sea ports. *International Journal of Applied Management Science* 4(1), 52-79.
- Lee, J. & Strazicich, M.C. (2013). Minimum LM unit root test with one structural break. *Economics Bulletin* 33(4), 2483-2492.
- Lewis, A. (2008). *The Cambridge handbook of psychology and economic behaviour*. UK: Cambridge University Press.

- Ruixiang, X., Xiangyun, X., & Yu, S. (2018). Economic policy uncertainty and low growth of international trade: An analysis based on the Gravity model. *Journal of Finance and Economics* 44(7), 60-72.
- Sağlam, B.B., Açık, A., & Ertürk, E. (2018). Evaluation of investment impact on port efficiency: Berthing time difference as a performance indicator. *Journal of ETA Maritime Science* 6(1), 37-46.
- Sağlam, B.B. & Karataş Çetin, Ç. (2018). A qualitative examination of relational and contractual governance mechanisms in Aliaga port cluster. *Journal of ETA Maritime Science* 6(4), 365-378.
- Şeker, A. (2020). The impacts of liner shipping connectivity and economic growth on international trade: Case of European Countries and Turkey. Ceyhun, Gökçe Çiçek (Ed.). In *Handbook of Research on the Applications of International Transportation and Logistics for World Trade*, USA: IGI Global.
- Shahbaz, M., van Hoang, T.H., Mahalik, M.K., & Roubaud, D. (2017). Energy consumption, financial development and economic growth in India: New evidence from a nonlinear and asymmetric analysis. *Energy Economics* 63, 199-212.
- Talley, W.K. (2006). An economic theory of the port. *Research in Transportation Economics* 16, 43-65.
- Toda, H.Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics* 66, 225–250.
- Tsai, F.M. & Huang, L.J. (2017). Using artificial neural networks to predict container flows between the major ports of Asia. *International Journal of Production Research* 55(17), 5001-5010.
- TUIK (2020). *Trade rates by sea*. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2908, Access Date: 11.08.2020.
- van Bergeijk, P.A. (2009). *Economic diplomacy and the geography of international trade*. USA: Edward Elgar Publishing.
- Wei, Y. (2019). Oil price shocks, economic policy uncertainty and China's trade: A quantitative structural analysis. *The North American Journal of Economics and Finance* 48, 20-31.
- Zivot, E. & Andrews, D.W.K. (1992). Further evidence on the Great Crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics* 20(1), 25-44.

*Research article***Demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkisi**Bahadır Sazak DOĞAN¹

Res. Assist. Dr., Department of Public Finance

Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey

bahadirdogan@gmail.com, ORCID 0000-0002-5215-287X

Received date: 09.06.2020 **Accepted date:** 26.10.2020**Suggested citation:** Doğan, B.S. (2020). Demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkisi [The impact of demographic factors on tax compliance]. *Journal of Politics, Economy and Management* 3(2), 11-21.

Öz: Vatandaşlarına mal ve hizmet tahsis etmek en önemli görevlerinden bir tanesi olan devletler bu tahsisi gerçekleştirebilmek ve devam ettirebilmek adına gelire gereksinim duymaktadır. Bu gereksinimini çeşitli kaynaklardan sağlayan devletlerin en büyük paya sahip olan gelir kaynağı vergilerdir ve vergilerin geçmişi, tarihte kurulmuş olan ilk devletlere kadar uzanmaktadır. En temel finansman kaynağı olması nedeniyle, devletler, vergi gelirlerini en yüksek noktaya ulaştırmak için çaba sarf ederken; vergi kayıp ve kaçaklarını ise en aza indirmeye çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletler, vatandaşlarından vergiye tam uyum göstermeleri, tüm gelirlerini beyan etmeleri ve tüm vergilerini ödemeleri beklentisi içerisinde. Öte yandan, üzerlerinde bir yük olması nedeniyle, mükellefler, vergilerden mümkün olduğu kadar kaçmaya ve kaçınmaya çalışmaktadırlar. Bir başka deyişle, ödeyebilecekleri en az vergiyi ödemeyi tercih etmektedirler. İlgili çerçevede, bireylerin vergiye uyum sağlayıp sağlamamaları yönündeki motivasyonlarının arkasındaki faktörler önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, ilk bölümde vergi uyumu ve aşamaları tanımlandıktan sonra, vergi uyumu üzerinde etkisi bulunan demografik faktörler ele alınmıştır. İlgili demografik faktörler, literatürde gerçekleştirilen irdelemelerde üzerinde uzlaşılan demografik faktörlerdir. Ulaşılan vargı, söz konusu faktörlerin farklı ülkeler-bölgeler kapsamında aynı etkiler yaratabileceği gibi farklı etkiler de yaratabileceği, daha net bir sonuç için araştırılan ülkeye-bölgeye odaklanılarak bir analiz yapılması gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: Vergileme, vergi uyumu, demografik faktörler**JEL Kodları:** H20, K34, J11**The impact of demographic factors on tax compliance**

Abstract: One of the most important duties of countries is to provide goods and services to their citizens. Moreover, they need income to realize and maintain these goods and services. Governments provide this requirement from various sources and among these sources, taxes is the largest one and the history of taxes dates back to the first countries founded in history. Due to being the main source of financing, governments strive to maximize their tax revenues; and try to minimize tax losses and evasions. In other words, it expects its citizens to fully comply with the tax, declare all their income, and pay all their taxes. On the other hand, due to creating a burden on them, taxpayers try to avoid taxes as much as possible. In other words, they want to pay the least tax. In the relevant framework, the factors behind the motivation of individuals to comply with taxes are becoming important. In this study, after defining tax compliance and its phases in the first section, demographic factors that have an impact on tax compliance are discussed. The relevant demographic factors are the demographic factors that have been agreed upon in the studies conducted in the literature to date. The conclusion reached is that these factors may have the same effects in different countries-regions as well as different effects, and analysis should be made by focusing on the country-region for a clearer result.

¹ Correspondence author. Tokat Gaziosmanpaşa University Taşlıçiftlik Campus Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Tel: +90 (356) 2521616.

Keywords: Taxation, tax compliance, demographic factors

JEL Codes: H20, K34, J11

1. Giriş

Vatandaşlarına devamlı bir şekilde kamusal mal ve hizmet sunumu sağlama görevini üstlenmiş olan devletlerin bu devamlılığı sağlamak üzere gelir ihtiyaçları bulunmaktadır. Devletler söz konusu gelir ihtiyaçlarını çeşitli kaynaklar aracılığı ile elde etmektedir. Bu kaynaklar arasında, vergiler, en fazla paya sahip olan kaynaktır. Vergiler, kamu gelirleri içerisindeki büyük payları nedeniyle hükümetler için; bir yük teşkil etmeleri ve harcanabilir geliri azaltıcı etkileri nedeniyle bireyler için önem arz etmektedir.

Ayrıca vergilerin, kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması ve sürdürülebilmesinin finansmanını sağlamak bağlamındaki mali fonksiyonunun yanı sıra gelir dağılımını daha adaletli hale getirmek ve elde edilen gelirin düşük gelir gruplarına transferini sağlamak bağlamında mali olmayan fonksiyonu da bulunmaktadır. Anılan fonksiyonlarından ötürü devletler mümkün olan en yüksek vergi gelirini elde etmeyi hedeflerken, bireyler ise üzerlerinde bir yük olarak hissettikleri vergilerden mümkün olduğunca kaçmaya/kaçınmaya çalışmaktadırlar.

İlgili çerçevede, hükümetler, vergi hasılatlarını en üst düzeye ulaştırmak için vergi kayıp/kaçaklarını en düşük düzeye indirmek durumundadırlar. Diğer bir ifadeyle, mükelleflerin vergiye uyumlarını en yüksek düzeye çıkarmak öncelikli amaçlarından olmaktadır.

Vergi uyumu ise, gelir düzeyi, vergi oranları, cezalar vb. ekonomik; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, dini inanç vb. demografik unsurdan etkilenebilmektedir. Takip eden bölümde ilk olarak vergi uyumu ve vergi uyumu ile ilgili temel tanımlamalar yapıldıktan sonra vergi uyumu üzerinde etkili olabilen demografik unsurlar aktarılmaktadır.

2. Vergi uyumu kavramı

Vergiler, devletin ve diğer kamu kuruluşlarının, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak üzere, hükümlerlik güçleri çerçevesinde kanunlara dayanarak, gerçek veya tüzel kişilerden cebri bir şekilde, bir karşılığı olmaksızın, para olarak topladığı iktisadi değerlerdir (Nadaroğlu, 1992, s. 213). Vergi ödemek ise vatandaşlık görevidir. Bu kapsamda, hükümetlerin temel beklentisi; arkasındaki motivasyon ne olursa olsun, vatandaşlarının bu görevi eksiksiz olarak yerine getirmeleri ve vergi yasaları ile uyum içerisinde olmalarıdır. Zira bireylerin vergiye uyumlarını sağlayan a) uyumsuz olmaları durumunda karşılaşılabilecekleri yüksek maliyet veya b) içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olarak vergiye uyumlu olmak zorunda hissetmeleri olabilmektedir (Kirchler, Hoelzl ve Wahl, 2008, ss. 210-211).

Vergi uyumu, bireylerin ve diğer vergilendirilebilir varlıkların, vergi yasalarının açık metniyle ve özülü ve ayrıca vergi idaresiyle uyumlu hareket etme istekliliği olarak tanımlanabilmektedir (James ve Alley, 2002, s. 32). Vergi yasaları ile uyum ise, tipik olarak dört aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar:

- Vergi matrahının gerçeğe uygun olarak raporlanması
- Yükümlülüklerin doğru bir şekilde hesaplanması
- Beyannamenin zamanında doldurulması
- Vadesi gelen tutarların zamanında ödenmesi

aşamalarıdır (Franzoni, 1998, s. 55). En genel haliyle, vergi uyumunu; mükelleflerin yürürlükteki yasalara, düzenlemelere ve mahkeme kararlarına uygun olarak tüm gelirlerini beyan etmeleri ve tüm vergilerini ödemeleri olarak tanımlamak mümkündür (Alm, 1991, s. 577).

Diğer taraftan, vergi uyumsuzluğu konusunun tarihi de vergilerin tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Zira gözlemlenen vergi uyumsuzluğunun nedenlerini tanımlamak-açıklamak ve söz konusu uyumsuzluğu mümkün olan en az düzeye çekmek dünyadaki tüm uluslar için bariz bir öneme sahiptir (Andreoni, Erard ve Feinstein, 1998, s. 818).

İlgili bağlamda, vergi hasılatını arttırıcı/azaltıcı etkisi olan vergi uyumu/uyumsuzluğu kavramları üzerinde etkili olan unsurlar da önemli bir hale gelmektedir. İzleyen bölümde vergi uyumu üzerinde etkisi bulunan demografik unsurlar ele alınmaktadır.

2.1. Mükellefin yaşı

Mükellefin yaşı, vergi uyumu düzeyini etkileyen demografik faktörlerden bir tanesi olabilmektedir. Yazında gerçekleştirilen araştırmaların büyük bir çoğunluğunda yaş ilerledikçe mükelleflerin vergiye uyum düzeylerinin de yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin Vogel (1974), İsveç'te 1796 mükellefe uyguladığı anket ile mükelleflerin tutum ve kabullerini irdelediği çalışmada, genelde daha iyi eğitilmiş olan ve yasa dışı aktivitelerin daha çok bilincinde olan gençlerin vergi uyum düzeylerinin yaşlılara kıyasla daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Slemrod (1985) vergi kaçakçılığı üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, ABD'de bireysel vergi beyannamelerinden elde ettiği mikro-ekonomik verileri kullanmış ve gençlerin vergi kaçırmaya daha eğilimli oldukları sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, yaşı ileri bireylerin vergi uyum seviyelerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Blumenthal ve Slemrod (1992) tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin Minnesota eyaletinde 1986 yılında yapılan reformların etkilerini analiz etmek üzere gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları, gençlerin yaşlılardan daha fazla risk alma ve dolayısıyla vergi kaçırma eğiliminde olduğunu işaret etmektedir. Benzer şekilde Grasso ve Kaplan (1998) da 223 lisans öğrencisine uyguladıkları anketten elde ettikleri veriler ışığında, yaşı daha ileri olan öğrencilerin daha yüksek vergi uyumu sergilediklerini saptamışlardır.

Orviska ve Hudson (2002) ise çalışmalarında, Birleşik Krallık'ta 1996 yılında uygulanan anketten elde ettikleri verileri değerlendirmişler ve vergi kaçakçılığının yaşlı bireyler arasında daha az yaygın olduğunu; bunun ise yaşlı bireylerin, vergi kaçakçılığının yanlış olduğunu hissetme eğiliminde olmaları ve yakalanmalarının doğuracağı sonuçlardan daha fazla çekinmelerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Braithwaite, Reinhart ve Smart (2010) tarafından yapılan çalışmada, 2040 Avusturalyalının katılımı ile gerçekleştirilen anketten elde edilen veriler, 30 yaş altı bireylerin vergiye diğer yaş gruplarındaki mükelleflerden daha az uyum gösterme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, yapılan bazı çalışmalarda ise, yaş ilerledikçe vergiye olan uyumun düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, Song ve Yarbrough (1978), Kuzey Karolina'da mükellef tutum ve davranışlarını irdeledikleri çalışmalarında, anket uygulamasından elde edilen verilere dayanarak, orta yaş grubundaki bireylerin vergi uyum düzeylerinin daha yaşlı ve daha genç yaş grubundaki bireylerden daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Yine Wallschutzky'in (1984) Avusturalya özelinde gerçekleştirdiği çalışmada, yaşlıların daha çok vergi kaçırma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Paralel eksende, Abdul (2001) de Malezya odaklı çalışmada yaşlıların vergi uyum düzeylerinin gençlere kıyasla daha düşük olduğunu; diğer bir deyişle, yaş ile vergi uyumu düzeyi arasında negatif bir ilişkinin varlığını gözlemlemiştir.

Aktarılan örneklerden de görüldüğü üzere, literatürde yapılan çalışmaların çoğunun sonucunda yaş ile vergi uyumu arasındaki pozitif ilişkiye ulaşılmış olsa da bunun tam tersi sonuçlara ulaşılan çalışmalar da mevcuttur.

2.2. Mükellefin cinsiyeti

Vergi uyumu üzerinde etkili olabilen demografik unsurlardan bir tanesi de mükellefin cinsiyetidir. Literatürde yapılan çalışmaların çoğunluğunda kadınların vergi uyum düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılırken, bazılarında bunun tam tersi bulgulara ulaşılmıştır.

Mason ve Calvin (1978), ABD'nin Oregon Eyaleti'nde 800 kişi ile mülakat yoluyla edinilen verilerden yararlanarak gerçekleştirdikleri çalışmada, bireylere üç çeşit vergi kaçakçılığı (beyanname vermeme, gelirin eksik beyanı ve kesintilerin abartılması) hakkında sorular yöneltilmiş kadınların vergi uyum düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Chung ve Trivedi (2003), Kanada'da 112 kişi ile gerçekleştirdikleri laboratuvar deneyi sonucunda, kadınların vergi uyum seviyelerinin erkeklere nispetle çok daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir. Benzer şekilde, Gerxhani ve Schram'ın (2006) Arnavutluk ve Hollanda'daki farklı sosyal gruplar arasında bir deney yaparak vergi kaçakçılığı davranışını karşılaştırdıkları çalışmanın sonuçları da kadınların vergi uyum düzeylerinin erkeklere nazaran çok daha yüksek olduğunu işaret etmektedir.

Torgler ve Valev (2010), Dünya Değerler Anketi² (World Values Survey [DDA], 2020) ve Avrupa Değerler Araştırması³ (European Values Study [ADA], 2020) verileri ile sekiz batı Avrupa ülkesi için gerçekleştirdikleri çalışmada kadınların vergi kaçırma eylemine karşıtlık düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. McGee (2012), DDA verilerini kullanarak 82 ülkede kadın ve erkeklerin vergi kaçakçılığına dair tutum ve davranışlarını incelemiş ve ülkelerin büyük çoğunluğunda kadınların vergi kaçakçılığına erkeklerden daha çok muhalefet etmektedirler. Ancak bunun nedenleri net değildir ve ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Ek olarak, analize dâhil olan ülkelerden sadece Tayvan'da erkeklerin vergi kaçakçılığına kadınlardan daha fazla muhalefet ettiği saptanmıştır.

Diğer yandan, Kirchler ve Maciejovsky'nin (2001) Avusturya'nın büyük şehirlerinde ikamet eden 172 serbest meslek sahibi ve girişimciye uyguladığı anketten elde edilen veriler, erkeklerin vergi uyum düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Vythelingum, Soondram ve Jugurnath (2017) de Mairitus'ta gerçekleştirdikleri çalışmada anket uygulamasından elde ettikleri verilerini kullanmışlar ve erkeklerin vergi uyum düzeylerinin kadınlarınkine nazaran daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Roxas ve Stoneback'in (2004) 6 ülke (ABD, Kanada, Avusturalya, Çin, Filipinler ve Tayland), Kasipillai ve Abdul-Jabbar'ın (2006) Malezya ve Williams ve Krasniqi'nin (2017) Avrasya ülkeleri odaklı çalışmalarında ise mükelleflerin cinsiyetleri ile vergi uyum seviyeleri arasında anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır.

2.3. Mükellefin medeni hali

Mükelleflerin medeni durumları da vergiye olan uyum düzeylerini etkileyebilen unsurlardan bir tanesi olabilmektedir. Örneğin, Feinstein (1991), ABD İç Gelir Servisi (Internal Revenue Service/İGS) tarafından sunulan ve Mükellef Vergi Uyum Programı (Taxpayer Compliance Measurement Program/MVUP⁴) çerçevesinde bireylerin vergi beyannamelerinin incelenmesinden elde edilen verilere dayanarak yaptığı çalışmasında, evli mükelleflerin bekâr mükelleflere nispetle daha çok vergi kaçırdıklarını gözlemlemiştir. Paralel şekilde, Andreoni vd. (1998) de çalışmalarında ABD'de MVUP istatistiklerinin evli bireylerin vergi uyum seviyelerinin diğer medeni hal kategorilerindeki bireylerden çok daha düşük olduğunu belirtmektedirler. Orviska ve Hudson (2002) Birleşik Krallık odaklı analizlerinde anket verilerini kullanmışlar ve vergi kaçakçılığının evli hane halkı sakinleri arasında daha yaygın olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öte yandan, Doerrenberg ve Peichl (2013) on dokuz OECD üyesi ülke için DDA ve ADA verilerini toplulaştırarak gerçekleştirdikleri analizde, evli bireylerin vergi uyum düzeylerinin bekâr bireylere kıyasla çok daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Asante ve Baba (2011), Gana odaklı çalışmalarında, uygulanan anketten elde ettikleri verilere dayanarak evli bireylerin vergiye uyumsuz olma durumlarının diğer bireylerden daha az seviyelerde olduğunu tespit etmişlerdir. Torgler ve Schaltegger (2005) İsviçre için gerçekleştirdikleri irdelemede, evli mükelleflerin bekâr mükelleflerden daha yüksek vergi uyum düzeyine sahip olduklarını belirlemişlerdir. Bunu ise, evli bireylerin toplumdaki diğer bireylerle ilişkilerinin daha kuvvetli olmasına bağlamaktadırlar. Young (1994), ABD'nin Michigan eyaletindeki bireysel vergi affı katılımcılarından toplanan verileri kullanarak yaptığı irdelemede, bekâr mükelleflerin vergi uyum düzeylerinin diğer mükelleflerden daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Paralel eksende, Alm ve Torgler (2006) DDA verileri ile İspanya ve ABD'yi analiz ederek başladıkları çalışmalarına daha sonra 14 Avrupa ülkesini daha dâhil etmişler ve evli mükelleflerin bekâr mükelleflerden daha yüksek vergi uyum seviyelerine sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

² Uluslararası bir akademisyenler ekibi tarafından yönetilen, değişen değerleri ve bunların sosyal ve politik yaşam üzerindeki etkilerini inceleyen küresel bir sosyal bilimciler ağıdır. Bkz. www.worldvaluessurvey.org

³ Temel insani değerler üzerine geniş çaplı, uluslararası, tekrarlanan bir kesitsel araştırma programıdır. Tüm Avrupa vatandaşlarının fikirlerine, inançlarına, tercihlerine, tutumlarına, değerlerine ve görüşlerine ilişkin içgörü sağlamaktadır. Bkz. <https://europeanvaluesstudy.eu/>

⁴ Vergi kanunlarına uyum oranlarını ve uyumsuzluktan dolayı kaybedilen geliri tahmin etmek için IRS'nin Kontrol Şubesi (Examination Branch) tarafından periyodik olarak yürütülen bir programdır (Rotz, Murlow ve Falk, 1994, s. 121).

Diğer yandan, Alm, Martinez-Vazquez ve Torgler (2005) tarafından Rusya; Alm ve Gomez (2008) tarafından İspanya özelinde gerçekleştirilen çalışmalarda ise vergi uyumu ile medeni durum arasında anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır.

Örneklerden de gözlemlenebileceği gibi, yazında, evli mükelleflerin vergi uyum düzeylerinin bekâr mükelleflere nispetle daha yüksek olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktayken; bunun aksi sonuçlara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Ek olarak, bu iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını tespit eden irdelemelere rastlamak da olanaklıdır.

2.4. Mükellefin eğitim düzeyi

Mükelleflerin eğitim seviyeleri de vergiye gösterdikleri uyum üzerinde etkisi olan unsurlardan bir tanesi olabilmektedir. Dubin ve Wilde (1988), analizlerindeki verileri IRS'nin mükellef beyannamelerinden elde ettiği veri setinden almışlar ve eğitim ile vergi uyumu arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Olowookere ve Fasina (2013), Nijerya'da 250 vergi mükellefi ile gerçekleştirdikleri deneysel çalışmada, mükelleflerin eğitim düzeylerindeki artışın vergi uyumundaki artışı da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Yine, Ruiu ve Lisi (2011) çalışmalarında, eğitim seviyesinin yükselmesinin bireyin ahlaki yönünün de güçlenmesini sağlayacağını, diğer bir deyişle, eğitim seviyesi ile vergi uyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bobek, Roberts ve Sweeney (2007) de Avusturalya, Singapur ve ABD'de uyguladıkları anketin sonuçları, daha iyi eğitilmiş mükelleflerin vergiye daha uyumlu olma eğiliminde olduğunu işaret etmektedir.

Diğer taraftan, Randlane'nin (2012), Estonya'da 1080 kişiyle gerçekleştirilen mülakatlardan elde ettiği veriler, eğitim seviyesi ile vergi uyumu arasında güçlü bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Yazar, daha iyi eğitilmiş mükelleflerin vergi yasalarını ve mali teorileri daha iyi bildiklerini ve böylece nasıl vergi kaçırılabilirliğini bilmenin avantajını kullanarak daha düşük vergi uyumu sergileyeceklerini belirtmiştir. Benzer şekilde, Hofmann, Voracek, Bock ve Kirchler (2017) tarafından gerçekleştirilen ve 111 ülkeden 459 mükellefi kapsayan meta-analiz sonuçları, eğitim seviyesi ile vergi uyumu arasında negatif bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Frey ve Torgler (2007), ADA verilerinden yararlanarak 30 farklı milletten birey üzerine yaptıkları analiz sonunda, eğitimin vergi uyumu üzerinde negatif etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Witte ve Woodbury (1985), IRS tarafından 1970'lerin başında beyannameler temel alınarak hazırlanmış olan ve vergi ile ilgili çeşitli bilgileri (Ör. Ceza-denetim oranları, mükelleflerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri) içeren veri setinden faydalanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, öğrencilerin yoğun olduğu eğitim seviyesi yüksek bölgelerde vergi uyum seviyesinin daha düşük olduğunu değerlendirmişlerdir.

Tauchen, Witte ve Beron (1993) ise, IRS'nin MVUP kapsamında 1979 yılı beyannamelerinden elde edilen veriler ile 1980 yılı nüfus sayımı rakamlarını birleştirerek ABD vatandaşlarının vergiye olan uyumlarını araştırmışlar ve eğitim düzeyi ile vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Aktarılan örnekler, literatürde mükelleflerin eğitim düzeyleri ile vergiye uyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmaların çeşitli ve birbirinden farklı bulgulara ulaştığını göstermektedir.

2.5. Mükellefin dindarlık düzeyi

Mükelleflerin vergiye uyum seviyelerini etkileyen unsurlardan birisi de mükelleflerin dindarlık düzeyleri olabilmektedir. Örneğin, Strielkowski ve Cabelkova (2015), DDA verileri ile Çekya'da vergi uyumu üzerine yaptıkları çalışmalarında, dinin vergi uyumu üzerinde önemli pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Eiya, Ilaboya ve Okoye (2016) Nijerya'nın çeşitli şehirlerinde gerçekleştirdikleri anket çalışmasından elde ettikleri verilerle, dinin vergi uyumu üzerinde çok güçlü etkileri olduğunu saptamışlardır. Ancak yazarlar, yalnızca dini değerlere odaklanarak mükelleflerin vergiye olan uyumlarını arttırmanın mümkün olmayacağını belirtmektedirler.

Lago-Peñas ve Lago-Peñas (2010), Avrupa ülkelerinde Avrupa Sosyal Anketi⁵ (European Social

⁵ Avrupa çapında, akademik olarak yürütülen uluslararası bir ankettir. Her iki yılda bir yeni seçilen, kesitsel

Survey [ASA]) verilerini kullanarak bir çalışma gerçekleştirmişler ve dinin vergi uyumu üzerinde önemli bir pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine, Grasmick, Kinsey ve Cochran (1991), ABD'nin Oklahoma eyaletinde uyguladıkları anketten elde ettiği veriler ışığında, herhangi bir dine bağlı olma durumunun vergi uyumunu arttırdığını tespit etmişlerdir.

Martinez-Vazquez ve Torgler (2009) da İspanya odaklı çalışmalarında DDA ve ADA verilerinden faydalanmış ve dindarlık düzeyi artışının vergi uyumu düzeyi artışını da beraberinde getirdiğini belirlemişlerdir. Trüdinge ve Hildebrandt (2012), 28 ülke için DDA verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmada, dinlerinin kurallarına uyan bireylerin yönetime daha fazla saygı duyduklarını ve dolayısı ile vergiye daha fazla uyum gösterme eğiliminde olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde, Leonardo ve Martinez Vazquez (2016) da DDA verilerini kullanarak bir analiz gerçekleştirmişler ve dindarlık seviyesindeki artışın vergiye olan uyum seviyesindeki artışı da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Freudenberg, Sadiq, Mohdali ve Pope'un (2014), Malezya odaklı çalışmalarında, mükelleflerle gerçekleştirilen anketler ve yüz yüze mülakatlardan elde edilen veriler, dinin vergi uyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir olumlu etkisinin bulunduğunu ancak bu etkinin çok güçlü olmadığını göstermektedir.

Aktarılan örneklerden anlaşıldığı üzere, mükellefin dindarlık düzeyi ile vergi uyumu arasındaki ilişki üzerine yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğunda dini değerlere bağlılığın vergi uyumu düzeyi üzerinde pozitif etkileri bulunduğu dair bulgulara ulaşılmış olsa da bu etkinin gücü belirsizdir.

3. Sonuç

Günümüze gelinceye değin devletlere tanımlanan görev ve hizmetler sürekli artış eğilimindedir. Bu artışa paralel olarak devletlerin gelir ihtiyaçları da sürekli bir artış eğilimine girmiştir. Vergilerin devletlerin gelir kaynakları arasında en çok paya sahip olan kaynak olduğu düşünüldüğünde; vergi gelirlerinin devletler açısından önemini daha iyi anlamak mümkündür. Ek olarak, vergilerin kamusal mal ve hizmetler için finansman kaynağı olmak kaydıyla sahip olduğu ekonomik fonksiyonunun yanı sıra; daha adil bir gelir dağılımı sağlamak ve yüksek gelirli gruplardan düşük gelirli gruplara transfer gibi mali olmayan fonksiyonları da bulunmaktadır.

Belirtilen fonksiyonlarından ötürü, devletler vergi hasılatlarını mümkün olan en üst düzeye ulaştırmayı hedeflemekte; bu çerçevede vatandaşlarının da vergiye üst düzeylerde uyum göstermeleri beklentisi içerisine girmektedir. Diğer bir ifadeyle, vatandaşlarının vergi ile ilgili tüm ödevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirmesini arzu etmektedir.

Ancak vergiler aynı zamanda bireyler üzerinde bir yük oluşturmakta, onların harcanabilir gelirlerinde azalışa neden olmakta ve tüketim paketlerinde değişiklikler yapmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla, mükellefler de üzerlerinde bir yük teşkil eden vergilerden mümkün olduğunca kaçmaya/kaçınmaya çalışmakta; en az miktarda vergi ödemesi yapmak için uğraş vermektedirler.

Son tahlilde, vergiler, onu toplayan taraf (devletler) için de, ödeyen taraf (mükellefler) için de büyük bir öneme sahiptir. Bir taraf en çok vergiyi toplamayı, diğer taraf ise en az vergiyi ödemeyi amaçlamaktadır. İlgili çerçevede, bireylerin vergi ödevlerini ifa etmeleri, diğer bir deyişle vergiye uyum göstermeleri ve bu uyumun arkasındaki faktörler de hükümetler, kanun yapıcılar ve bilim insanları açısından önemli bir hal almaktadır.

Genel anlamda, vergi uyumu üzerinde etkili olan unsurları ekonomik unsurlar ve demografik unsurlar olarak iki temel başlık altında irdelemek olanaklıdır. Ekonomik unsurlar, mükellefin gelir düzeyi, vergi oranları, cezalar vb. unsurları içerirken; demografik unsurlar, mükellefin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitim düzeyi, dindarlık düzeyi vb. unsurları içermektedir.

Bu çalışmada, vergi uyumu üzerinde etkili olan demografik unsurlar, çeşitli araştırmacıların farklı ülkelere odaklanarak farklı metodlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri analizlerden elde ettikleri sonuçlar ışığında değerlendirilmiştir. Sonuçlar toplulaştırıldığında, araştırılan demografik unsurun, odaklanılan (farklı) ülkelerdeki mükellefler üzerinde aynı etkiler yarattığı çalışmalar olduğu gibi; farklı etkiler yarattığı çalışmaların da olduğu görülmektedir. Şöyle ki; gerçekleştirilen çalışmaların çoğunluğunda

örneklerle yüz yüze görüşmeler yapılmaktadır. Bkz. <https://www.europeansocialsurvey.org/>

yaşı ileri olan bireylerin genç bireylerden, kadınların erkeklerden, evli bireylerin bekâr bireylerden, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin eğitim düzeyi düşük olan bireylerden ve dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin dindarlık düzeyi düşük olan bireylerden daha yüksek vergi uyumu sergiledikleri tespit edilmiştir. Ancak bu sonuçların tam aksi tespit edilen ve hatta bu unsurlarla vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmayan çalışmalar da bulunmaktadır.

Son tahlilde, literatürde demografik faktörler ile vergi uyumu arasındaki ilişkileri analiz eden çok sayıdaki çalışmada birbirini destekleyen bulgular olduğu gibi birbirinin aksi bulgulara ulaşıldığı da görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkileri ve bu etkilerin boyutu tartışmaya açık bir mevzudur. Belirli bir bölgedeki demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkilerin saptanması için ilgili bölge odaklı bir irdeleme gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Abdul, M. (2001). Personal income tax non-compliance in Malaysia. *Unpublished Doctorate Theses*, Victoria University of Technology, Melbourne.
- Alm, J. (1991). A Perspective on the experimental analysis of taxpayer reporting. *The Accounting Review* 66(3), 577-593.
- Alm, J., ve Gomez, J. L. (2008). Social capital and tax morale in Spain. *Economic Analysis & Policy* 38(1), 73-87.
- Alm, J., Martinez-Vazquez, J., ve Torgler, B. (2005). Russian tax morale in the 1990s. *Proceedings Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association* 98, 287-292.
- Alm, J., ve Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology* 27(2), 224-246.
- Andreoni, J., Erard, B., ve Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature* 36(2), 818-860.
- Asante, S., ve Baba, A. (2011). Tax compliance among self-employed in Ghana: Do demographic characteristics matter?. *International Business and Management* 3(1), 86-91.
- Blumenthal, M., ve Slemrod J. (1992). The compliance cost of the U.S. individual income tax system: A second look after tax reform. *National Tax Journal* 45(2), 185-202.
- Bobek, D.D., Roberts, R.W., ve Sweeney, J.T. (2007). The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and The United States. *Journal of Business Ethics* 74(1), 49-64.
- Braithwaite, V., Reinhart, M., ve Smart, M. (2010). Tax non-compliance among the under- 30s: Knowledge, morale or skepticism? Torgler, B., Alm, J., and Martinez-Vazquez, J. (Ed.), *Developing Alternative Frameworks for Explaining Tax Compliance* (pp. 217-237), London: Routledge.
- Chung, J., ve Trivedi, V.U. (2003). The effect of friendly persuasion and gender on tax compliance behavior. *Journal of Business Ethics* 47(2), 133-145.
- Doerrenberg, P., ve Peichl, A. (2013). Progressive taxation and tax morale. *Public Choice* 155(3-4), 293-316.
- Dubin, J.A., ve Wilde, L.L. (1988). An empirical analysis of federal income tax auditing and compliance. *National Tax Journal* 41(1), 61-74.
- Eiya, O., Ilaboya, O.J., ve Okoye, A. (2016). Religiosity and tax compliance: empirical evidence from Nigeria. *Igbinedion University Journal of Accounting* 1(1), 27-41.
- European Social Survey [ASA] (2020). *Data and Documentation*. <https://www.europeansocialsurvey.org/data/>

- European Values Study [ADA] (2020). *Methodology, Data, Documentation*. <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/>
- Feinstein, J.S. (1991). An econometric analysis of income tax evasion and its detection. *The RAND Journal of Economics* 22(1), 14-35.
- Franzoni, L.A. (1998). Tax evasion and tax compliance. B. Bouckaert, and G. De Geest (Ed.), *Encyclopedia of Law and Economics* (pp. 52-94), Cheltenham: Edward Elgar.
- Freudenberg, B., Sadiq, K., Mohdali, R., ve Pope, J. (2014). The influence of religiosity on taxpayers' compliance attitudes. *Accounting Research Journal* 27(1), 71-91.
- Frey, B. S., ve Torgler, B. (2007). Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics* 35(1), 136–159.
- Gerxhani, K., ve Schram, A. (2006). Tax evasion and income source: A comparative experimental study. *Journal of Economic Psychology* 27(1), 402–422.
- Grasmick, H. G., Kinsey, K., ve Cochran, J. K. (1991). Denomination, religiosity and compliance with the law: A study of adults. *Journal for the Scientific Study of Religion* 30(1), 99-107.
- Grasso, L.P., ve Kaplan, S.E. (1998). An examination of ethical standards for tax issues. *Journal of Accounting Education* 16(1), 85-100.
- Hofmann, E., Voracek, M., Bock, C., ve Kirchler, E. (2017). Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries. *Journal of Economic Psychology* 62, 63-71.
- James, S., ve Alley, C. (2002). Tax compliance, self-assessment and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2), 27-42.
- Kasipillai, J. ve Abdul-Jabbar, H. (2006). Gender and ethnicity differences in tax compliance. *Asian Academy of Management Journal* 11(2), 73-88.
- Kirchler, E., Hoelzl, E., ve Wahl, I. (2008) Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. *Journal of Economic Psychology* 29, 210-225.
- Kirchler, E., ve Maciejovsky, B. (2001). Tax compliance within the context of gain and loss situations, expected and current asset position, and profession. *Journal of Economic Psychology* 22(2), 173-194.
- Lago-Peñas, I., ve Lago-Peñas, S. (2010). The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from european countries. *European Journal of Political Economy* 26(4), 441-453.
- Leonardo, G. ve Martinez-Vazquez, J. (2016). Politicians, bureaucrats, and tax morale: What shapes tax compliance attitudes? *International Studies Program Working Paper 16-08*, Andrew Young School of Policy Studies. <https://icepp.gsu.edu/files/2016/08/icepp1608.pdf>
- Martinez-Vazquez, J., ve Torgler, B. (2009). The evolution of tax morale in modern Spain. *Journal of Economic Issues*, 43(1), 1-28.
- Mason R. ve Calvin, L.D. (1978). A study of admitted income tax evasion. *Law & Society Review*, 13(1), 73-89.
- McGee, R.W. (2012). Gender and the ethics of tax evasion: An empirical study of 82 countries. McGee, R.W. (Ed.), *The Ethics of Tax Evasion: Perspectives in Theory and Practice* (pp. 415-439), New York: Springer-Verlag.
- Nadaroğlu, H. (1992). *Kamu maliyesi teorisi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Olowookere, J.K., ve Fasina, H. T. (2013). Taxpayers' education: A key strategy in achieving voluntary compliance in Lagos State, Nigeria. *European Journal of Business and Management* 5(10), 146-154.

- Orviska, M., ve Hudson, J. (2002). Tax evasion, civic duty and law abiding citizen. *European Journal of Political Economy* 19(1), 83-102.
- Randlane, K. (2012). Tax compliance and tax attitudes: The case of Estonia. *Journal of Management & Change* 29(1), 89-103.
- Roxas, M.L., ve Stoneback, J.Y. (2004). The importance of gender across cultures in ethical decision-making. *Journal of Business Ethics* 50(2), 149-165.
- Rotz, W., Murlow, J., ve Falk, E. (1994). The 1995 Taxpayer Compliance Measurement Program (TCMP) sample redesign: A case history. In *JSM Proceedings, Survey Research Methods Section*, Alexandria, VA: American Statistical Association (699–703). Retrieved from http://www.asasrms.org/Proceedings/papers/1994_119.pdf
- Ruiu, G., ve Lisi, G. (2011). Tax morale, slippery-slope framework and tax compliance: A cross-section analysis. *Working Paper 5/2011*. Dipartimento di Scienze Economiche. Cassino (FR): Università degli Studi di Cassino. <https://core.ac.uk/download/pdf/6279366.pdf>
- Slemrod, J. (1985). An empirical test for tax evasion. *The Review of Economics and Statistics* 67(2), 232-238.
- Song, Y., ve Yarbrough, T.E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. *Public Administration Review* 38(5), 442-452.
- Strielkowski, W., ve Cabelkova, I. (2015). Religion, culture, and tax evasion: Evidence from the Czech Republic. *Religions* 6(1), 657–669.
- Tauchen, H.V., Witte, A.D. ve Beron, K.J. (1993). Tax compliance: An investigation using Individual Taxpayer Compliance Measurement Program (TCMP) data. *Journal of Quantitative Criminology* 9(2), 177-202.
- Torgler, B., ve Schaltegger, C.A. (2005). Tax morale and fiscal policy. *Working Paper No. 2005 – 30, Center for Research in Economics, Management and the Arts*, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/214344/1/2005-30.pdf>
- Torgler, B., ve Valev, N.T. (2010). Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion. *Contemporary Economic Policy* 28(4), 554-568.
- Trüdinger, E.M., ve Hildebrandt, A. (2013). Causes and contexts of tax morale: Rational considerations, community orientations, and communist rule. *International Political Science Review* 34(2), 191-209.
- Vogel, J. (1974). Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data. *National Tax Journal* 27(4), 499-513.
- Vythelingum, P., Soondram, H., ve Jugurnath, B. (2017). An assessment of tax morale among mauritian taxpayers. *Journal of Accounting and Taxation* 9(1), 1-10.
- Wallschutzky, I.G. (1984). Possible causes of tax evasion. *Journal of Economic Psychology* 5(4), 371-384.
- Williams, C.C., ve Krasniqi, B. (2017). Evaluating the individual-and country-level variations in tax morale: Evidence from 35 eurasian countries. *Journal of Economic Studies* 44(5), 816-832.
- Witte, A.D., ve Woodbury D.F. (1985). The effect of tax laws and tax administration on tax compliance: The case of the U.S individual income tax. *National Tax Journal* 38(1), 1-13.
- World Values Survey [DDA] (2020). *Data & Documentation*. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>
- Young, J.C. (1994). Factors associated with noncompliance: evidence from the Michigan Tax Amnesty Program. *The Journal of the American Taxation Association* 16(2), 82-96.

Extended Abstract

Countries, as an organized structure, emerged as a result of people's needs to live together, and various duties were assigned to them. Countries, that have undertaken the duty of providing public goods and services to their citizens continuously, have income needs to ensure this continuity. They obtain their income needs through various income sources. Among these resources, taxes have the largest share. Taxes are the monetary values, collected forcibly by governments from their citizens (individuals and institutions) based on their sovereignty rights and laws to finance public goods and services. Based on this definition, the feature of taxes can be listed as follows:

- Taxes are taken by governments or government-authorized legal entities
- Taxes are taken to meet the expenses required by public activities or to fulfill the requirements of public duties.
- Taxes are collected by the principles stipulated in the law.
- Taxes are collected by legal force.
- Taxes are collected without specifying a special provision.
- Taxes are monetary amounts.

The first detailed information about taxation dates back to Ancient Egypt and Sumerian periods. It is known that the civilizations from ancient times experienced taxation problems similar to the problems experienced by modern states of today. For example, texts related to tax corruption, the effects of tax amnesties, and taxpayer relations are found in Ancient Egypt (Torgler, 2007, p. 3). Also, in the Sumerian texts, information is obtained about the people being crushed under heavy taxes during the war periods. In addition, it is observed that complaints about tax collectors and tax base have been raised by the Sumerian people. These mentioned examples indicate that tax problems remain current for thousands of years (Adams, 2001, pp. 2-3).

Taxes have vital importance for governments because of their large share in public revenues; also taxes are important for individuals because of their constituting burden feature and their disposable income-reducing effects.

In addition, it has financial functions in the context of financing the provision and sustainability of public goods and services, as well as non-financial functions in the context of making the income distribution more fair and transferring income to low-income groups. Due to the mentioned functions, while countries aim to obtain the highest possible tax revenue, individuals try to avoid taxes, that they feel like a burden on them, as possible.

Tax Compliance

Paying taxes is a citizenship duty. In this context, the main expectations of governments are; Regardless of the motivation behind it, its citizens must fulfill this duty completely and comply with tax laws. Individuals can comply with tax because of a) high cost if they are incompatible or b) feeling compelled to be tax compliant as part of the society they live in.

Tax compliance can be defined as the willingness of individuals and other taxable assets to act in accordance with the text and essence of tax laws and also with the tax administration. Compliance with tax laws typically takes place in four stages. These stages are:

- Reporting tax base in accordance with the facts
- Correct calculation of liabilities
- Filling tax returns on time
- Timely payment of due amounts

In its most general form, it is possible to define tax compliance as declaring all income and paying all taxes by taxpayers in accordance with applicable laws, regulations, and court decisions.

On the other hand, the tax noncompliance problem occurred simultaneously with the concept of taxation. If a researcher wants to write the history of taxation, he has to include the concept of tax noncompliance problem from the very beginning. Defining the tax noncompliance problem, understanding its feature and dimensions, and ultimately minimizing this problem is one of the leading goals of all political organizations, governments, and cultures from all levels of development regardless

of time and geography.

Looking at the studies carried out to date, it is possible to say that there are two types of tax noncompliance: tax evasion and tax avoidance. Tax evasion and tax avoidance; it is possible to define them as deviations from the legal, fair, and logical. They often occur together and cause losses in tax revenue. On the other hand, they differ from each other in terms of compliance with the law. It is one of the primary objectives of almost all governments to minimize tax noncompliance and to maximize tax compliance of taxpayers.

In this context, the factors affecting tax compliance/noncompliance, which have increasing/decreasing effects on tax revenue, are also becoming important. In general terms, it is possible to examine the factors affecting tax compliance under two main headings as economic and demographic factors. Economic factors include the taxpayer's income level, tax rates, penalties, etc. while demographic factors include the taxpayer's age, gender, marital status, education level, religiosity, etc.

In this study, the demographic factors that affect tax compliance are evaluated in light of the results obtained by the analysis conducted by various researchers through different methods, focusing on different countries. When the results are aggregated, there are studies in which the investigated demographic element has the same effects on the taxpayers' compliance behavior in the different countries; and there are also studies in which the investigated demographic element has different effects on the taxpayers' compliance behavior. In other words, in the majority of the studies conducted, it was found that older, women, married, more educated, and more religious individuals exhibit higher tax compliance than younger, men, single, less educated, and less religious individuals. However, the exact opposite of these results (and even results without any significant relationship between these factors and tax compliance) were found in some other studies.

As a final comment, many studies analyzing the relationship between demographic factors and tax compliance in the literature. At the end of these studies, some findings support each other while other findings contradict. In other words, the effects of demographic factors on tax compliance and the extent of these effects are open to debate. In order to determine the effects of demographic factors on tax compliance in a particular region, a region-based examination should be carried out.

*Research Article***Divisive politics and economic development**Osama SHAIKH¹Research Student, Department of Economics
Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey
osamashaikhs@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9873-8040**Received date:** 28.06.2020 **Accepted date:** 26.10.2020**Suggested citation:** Shaikh, O. (2020). Divisive politics and economic development. *Journal of Politics, Economy and Management* 3(2), 22-30.

Abstract: In this paper, we analyze the rise of divisive politics, falling democracies, and rising populism all around the globe and the threat it poses to economic development. Precisely, we could estimate and analyze the economic cost and consequences of state-sponsored propaganda. We could also negate and refute the Lee Thesis and its unique claim to economic development with naught democracy and espoused the Sen's idea of strong democracy for economic development. Furthermore, we could also critically analyze how the ideologically induced policies are influencing the economic activities and acting as a hindrance to inclusive socio-economic development. Finally, through rigorous evidence and statistics, we could successfully conclude that divisive politics is undermining economic development and governments should eschew themselves from disseminating it.

Keywords: Divisive politics, economic development, democracy, populism, ideology, propagandas, lee thesis, and economic growth.

JEL Codes: A13, O10, P16

1. Introduction

It is a cardinal principle of democratic theory that the prerequisite for sustainable economic development is political stability, and when policymakers get diverted from this and look towards the other politically lucrative policies, then that "overlooking" comes at a socio-economic cost associated with it. It has been debated for several years to reach the root cause of economic policy failures and unending income inequality post-globalization. Various experts have stressed the fact that the ideological differences between and among politicians and economists lead to the underachievement of economic policies. The modern-day economists with significant expertise in their respective field have contrasting views and distinct approach on many critical issues, and this makes the politicians think that they can always have an economist who will support their policies and give economic justification for everything they are assigned to, which may or may not be truly necessary but happens to be identified by their certain ideology or agenda. In simpler terms, the one which is politically most attractive (Ahluwalia, 2015). At the macro level, these ideologically induced policies create a divide among policymakers as well as among their followers i.e., ordinary citizens. This disturbs social harmony and leads to political instability, which contradicts the prerequisite factor for sustainable economic development. In an aim to increase political stability and increase the *ease of doing business*- the World Bank has started several projects in the name of the "rule of law" for developing a soothing atmosphere for fast-paced growths all over the world. The World Bank core work focuses on factors like strengthening the Judiciary, law enforcement, property rights, human rights, citizen security, access to justice and legal improvements, and several other such factors, which eases business processes in

¹ Correspondence author. Department of Economics, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey.

various countries (United Nations). Since in some countries such as India and the USA, there has been a rise in intolerance (Roth, 2017) and suppression of human rights as reported by country reports on Human Rights Practices for 2018, Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and the Labor United States.

Moreover, the democracies are falling- succumbing to divisive politics, pluralism, and polarization- for the 14th year in a row, a major annual report on the health of global democracy warned of its decline (Tharoor, 2020). There has been a substantial fall in *the democracy index* of various countries. In 2019, India slipped to 51st place (Democracy Index, 2019), a steep 10 place fall due to suppression of civil rights of the country's religious and caste minorities, which includes Muslims and Dalits, which together constitute 30% of India's total population (Census India, 2011). Whereas, the United States ranks 25th on The Economist Intelligence Unit (EIU) ranking of democracy index (Democracy Index, 2019), which is far worse when compared to the Scandinavian countries, which are at the top of the *Democratic Index Chart*. Interestingly, during the same time with a decline in democracy rank, there has been a considerable fall in the economic development of these two countries. According to an International Monetary Fund report the rate of growth of Gross Domestic Product of India is expected to grow at 4.8% instead of the previous prediction of 6.1% for the financial year 2019 (The Economic Times, 2020), while in the United States, growth is expected to moderate from 2.3 percent in 2019 to 2 percent in 2020 and decline further to 1.7 percent in 2021 (World Economic Outlook, 2020). The sharp decline in economic growth in these two countries is evident from the lower level of expected growth rates in the coming years predicted by the IMF and the fall in their democracy level. The inclusive society, the healthy democracy, civil liberty, and a higher level of freedom- measured by the Freedom House is one of the basic principles of sustainable fast-paced economic development for any country (Diamond, 2011).

Therefore, the problem of why politically motivated discordant policies bear such huge economic costs has put various socio-political and economic pundits on their toes. As we know most of the countries experiencing extreme social polarization, from the United States to Germany, to France to the UK to India, the public conversations have become highly intolerant, use of politically incorrect words have become prevalent, where unparliamentary remarks are given to opposition parties out loud in open without any check (Banerjee & Duflo, 2019). The rise of extreme ideologies, which defines and solidifies personal identity, ultimately determines the enemy; it tells the ideological adherent whom to fear and whom to hate (Higgs, 2018). The extreme ideological divide in the society is costing these countries dearly in economic terms and their political leaders do not give two-pence about their ideologies, it is nothing but opportunism that is the driving force for them. For these politicians, the only concern is voting. But even if divisive politics make efforts more costly, it will still not affect the attractiveness of divisive politics, but it will make its consequences worse for the voters. (Kiss, 2012). Hence the polarization at the cost of the economy goes on.

2. Antithesis- democracies lead to a fall in economies

In the above discussion, there seems to be a strong correlation between the democracy level and the economic development of a particular country with some exception of course for countries like China which is ranked 153 in EU's democracy ranking and 2nd on the economy, with GDP of \$13.6 Trillion (World Bank, 2018). However, very few countries have seen huge economic development despite suppression and denial of civil rights and liberties from the hands of political institutions, and they believe that this denial and repression of civil rights helps to stimulate growth and economic development. Countries like China have exercised the worst political environment with deprivation of fundamental civil and political rights for their alleged advantage in promoting economic development. It is claimed (in *Lee's Thesis: How bad democracy is for Asian Economies?*) that China being an authoritarian state has majorly helped in its economic development. *Lee's thesis* says that democracy hurts economic growth and development, which contradicts the tenets proposed by the World Bank in the name of "rule of law" i.e. of increasing the political

and social stability and thereby strengthening the democracies. However, more comprehensive inter-country comparisons have not provided any confirmation of Lee's thesis, and there is little evidence that authoritarian politics helps economic growth. Indeed, the empirical evidence very strongly suggests that economic growth is more a matter of a friendlier economic climate than of a harsher political system. (Sen, 1999).

3. Advertisement spending and flow of propagandas

In economic science, everything has got some monetary price, and so does popularity. In an era where every political leader wants to be highly influential in world politics, therefore, their Governments spend huge amounts to spread certain agendas, their particular delusive ideologies, and in public relation, management to create a "superhero" image of the government in general and its political leader in particular. From the annual spending of few governments on advertisements, it is clear that these divisive ideologies do not reach the masses without their economic transportation. The United States ranks first when it comes to advertising, it is estimated that advertisement spending will grow to 725\$ per person in the year 2020 from 570\$ per person in 2015 (Statista, 2016). A developing country like India has seen its advertisement spending grew from 32.5 billion rupees in 2014 to 210 billion rupees in 2020 which is almost a 700% growth rate since Modi became the Prime Minister. He took India to the third spot of the list of countries spending on an advertisement (Statista, 2019). A country which is ranked 62nd in education spending by IMD World Competitiveness Ranking 2019 (IMD, 2019), and as per WHO ranks 184th out of 191 countries in terms of GDP% spending on public health (Financial Express, 2020). Moreover, Modi's political party BJP has its communication handle *BJP IT CELL*, which controls the ruling party's all social media handles and spreads pro-government agendas by manipulating data. For example, The BJP IT cell head claimed that Richard Thaler, the winner of the 2017 Nobel Prize in Economics, praised the infamous 2016 Demonetization, which strengthened Modi's popularity among his supporters for they believe their leader who is already immune to making mistakes and now has the backing of a Nobel Laureate. But in reality, Thaler's statement on demonetization was as follows: "The concept was good as a move to a cashless society to impede corruption, but the rollout was deeply flawed and the introduction of the Rs 2000 note makes the motivation for the entire exercise puzzling." (Choudhary, 2020). This clarification came days after the false claim spread by state-sponsored *BJP IT CELL*, which by that time did its job and achieved its objective. This clearly explains the undeniable hidden economic costs or the opportunity cost of divisive politics. For when the state is busy in garnishing its image in front of its people, thereby facing lesser critics, as the people cannot see the real picture of the governance for they are overfed with sugar-coated facts and statistics through various state types of machinery and propaganda spreading handles, this undermines the capability of government and society as a whole.

4. Ideologically induced policies and its economic cost

Brexit driven by anti-migration ideology resulted in the expulsion of the UK from the European Union. The union, which was laid on the very foundation of the pro-migration policies (Malik, 2018) and integration, succumbed to divisive politics. The rise of right-wing populism, which led Britain to leave the European Union, has tremendously affected its economic growth, resulting in lower trade, lower foreign investment, and, thus lower income for the UK citizens (van Reenen, 2016). It has been estimated that in the long run, the United Kingdom will lose around 3% to 10% of its current GDP (Hope, 2019).

India's PM Narendra Modi came with a landslide victory in the 2014 general elections, where his campaign was the most polarizing the country had ever seen since its independence. His political party, Bharatiya Janata Party, or the BJP (translated as *Indian Peoples Party*) won 282 seats out of a total of 543, which gave him the majority to form a strong government. The image of a nationalist, charismatic, highly vocal, and a political leader with a good sense of business and flag bearer of economic nationalism evident

from his schemes such as the *Make in India* campaign- has gained him huge popularity among the youth of the country which constitutes around 65% of the country. Now, as experts say that the populists use populist rhetoric to pitch the masses (Malik, 2018), and therefore, Modi, with a strong government in the center could take any strong decision without any hesitation which the previous governments could not. In a move to eliminate *corruption* and to put a dent in terror financing, the main reasons for which the Indians dethroned the previous Government of Dr. Singh, which had seen huge scams (Sardesai, 2014). Modi on November 8, 2016, demonetized the country's currency of higher denomination i.e. 500 (7.5\$) and 1000(15\$) rupee notes, which constituted 86% of total currency flowing in the economy. A country where 90% workforce works in the *unorganized sector*, which naturally depends on cash, had experienced great troubles in transactions and payments from the next day onwards, which brought the economy to a standstill. It received mixed reactions as the supporters of Modi lauded it and called it a masterstroke against corruption, whereas opposition leaders criticized it and called it an unwanted and authoritarian measure. The government claimed that demonetization will end cross-border terrorism from Pakistan (Modi, 2016) and will *hugely benefit the economy in the long run*. But the former Prime Minister of India and economist Dr. Singh said that demonetization would cost India's economy a loss of approximately 1-2% of the GDP (Agarwala, 2017) and went on to quote J.M. Keynes that "in the long run we all are dead" (Keynes, 1924) while opposing Niti Ayog Chairman A. Panagariya's defensive claim that demonetization will help a country's economy in the long run (Economic Times, 2016). It did fall by 2% two years later, which was found in a US-based study by IMF Chief Gita Gopinath and her colleagues (Chodorow-Reich, Gopinath, Mishra and Narayanan, 2019). The country is still struggling to get back to old rates of GDP growth of over 7% per year, and finally losing the tag of one of the fastest-growing economies of the world in the year 2018 (BBC, 2019). Moreover, this process of wiping the old notes from the system and bringing in the newly printed notes back into the system did cost the economy dearly. In a report by The Indian Express, the total loss to the economy was estimated around 2.40 lakh crore rupees (approx. \$32 Billion) as claimed by the opposition leader and former finance minister P. Chidambaram, after the Reserve Bank of India released its final data two years post the demonetization in August 2018 (The Indian Express, 2019). So, here again seemingly noble action for a good cause but backed by populist rhetoric to please certain sections of society and to create an image of one of "a savior" backfired abruptly. Moreover, "As government grows, pushing into more and more areas of social and economic life and evoking an ideological rationale to justify its action and attract supporters, it simultaneously causes its supporters to identify those who oppose the action as *the other* and even as *the enemy*." (Higgs, 2018). Since N. Modi became the Prime Minister of India, there has been rise of extremism in the political atmosphere, the politicians have become rigid in their certain ideologies and therefore more often gets distracted from rationality while framing various socio-economic policies and they deliberately be overlooking various constructive criticism or suggestions of any kind even from the best brains available, who sometimes happen to be their ideological opponents. Moving on further, the Modi government ordered formulation of "National Register of Citizens" (henceforth NRC) in a north eastern state of India, Assam. The primary goal behind such formulation was to enlist every legit Indians, identify and throw out the targeted illegal Bangladeshi immigrants and prevent future illegal immigration. Around 1.9 million people which include both Muslims and Non-Muslims were left out of NRC when they could not provide proof of their Indian citizenship but this was in opposition to the government's claim of 20 million illegal Bangladeshi immigrants residing in Assam. Therefore in a move to save the citizenship rights of Non-Muslims who lost their citizenship in the process, the government passed Citizenship Amendment Act, 2019 or the CAA on 11 December, 2019, where in, it is "Provided that any person who belongs to Hindu, Buddhist, Christian, Sikh, Jain, or Parsi community from Afghanistan, Bangladesh or Pakistan, who entered into India on or before the 31st day of December, 2014, shall not be treated as illegal migrant" (The Gazette of India, 2019). It has clearly excluded Muslims and Jews. Moreover, this Act appears to be the infulfilment of the Bhartiya Janata Party's 2014 general election manifesto to grant citizenship to Hindus fleeing persecution in Muslim-majority countries neighboring India (Garg 2016). However, the monetary cost of NRC in Assam- the state which resides 3.55 crore people (Census India, 2011) - that is

around 1/40th of India's total population, was around 1600 crore rupees (\$210 Million). A divisive policy which appeared to be politically attractive brought with it some economic costs because when the government spent \$210 million to throw out allegedly illegal immigrants particularly Muslims in detention camps from a total of 1.9 million people who could not find their names in NRC in Assam. The per capita spending is estimated to be \$110 per alleged Bangladeshi immigrant (includes Muslims and Non-Muslims both), which is too high for a country like India where 21.2% of population lives with less than 1.90\$ per day. (World Bank, 2011). If such a register of citizens is made for the whole country, the estimated cost goes up to 64000 crore rupees (\$8.4 Billion), again a country which spends around 1% of its GDP on education, that is around 96000 crore rupees or approx. \$12.6 Billion. Thus, the monetary cost of the NRC was around two-thirds of the annual education budget (Jha, 2020).

In October 2017, the Trump administration took action to modify the Affordable Care Act (ACA). It announced that it would end cost-sharing reimbursements (Trump, 2017). Obamacare or the ACA was enacted by the former and the first black president of the United States, Mr. Barack Obama. The ACA provided affordable healthcare services to economically lower sections of society by reducing the Medicare provider rates which improved their health and economic conditions as well. Since, income inequality is correlated with low levels of health (Wilkinson & Pickett, 2010) or unhealthy societies have significantly higher levels of income inequality (Lunborg, Nystedt, & Rooth, 2014). It was estimated that through the ACA approximately \$13 billion was redistributed from the top 20 percent of income holders to the bottom 80 percent of income holders, which led to a significant fall in income inequality. This increased disposable income of the low earning people led to a reduction in income inequality in the country (Mindoo, 2016). But due to previously existing ideological differences between democrats and republicans, Obamacare came under threat right after Trump came to power. Therefore, in a move to destroy ACA Trump went onto propagate his white supremacist propaganda. As (Coates, 2017) writes:

“His political career began in advocacy of birtherism, that modern recasting of the old American precept that black people are not fit to be citizens of the country they built. But long before birtherism, Trump had made his worldview clear. It is often said that Trump has no real ideology, which is not true – his ideology is white supremacy, in all its truculent and sanctimonious power. Trump inaugurated his campaign by casting himself as the defender of white maidenhood against Mexican rapists, only to be later alleged by multiple accusers, and by his own proud words, to be a sexual violator himself. White supremacy has always had a sexual tint.”

The aim to wipe out Obamacare was to kill Obama's ideas- even their beneficial works, at the cost of the economic and social welfare of Americans and declare victory for white supremacy (Stein & Allcorn, 2018). The fact that these policies are ideology induced and Sutter says “Ideology (meaning general attitudes toward the role of the state in society) complements economic interests as an important element of political economy” (Sutter, 2016).

5. Ideology and exclusive governance

The reluctance in consulting from politicians and economists of different ideologies can be because of the rise in inferiority complex among ruling politicians who want to monopolize the image of a supreme leader. Therefore, they do not want to look less powerful or less intelligent in front of their voters. Hence, they never associate or identify themselves with anything similar to their opponents, who they identify as others. The creation of "the other" or "the enemy" leads to an increase in socio-political divisiveness in the society which creates distrust among various parties and they began to spread their propaganda in the society which increases distrustfulness in the society, where people en masse stop trusting each other on various socio-economic issues, resulting in slowing of economic processes. Since, Arrow (1972) stated that an economy runs on trust and confidence among people and it is, for this reason, it can be plausibly argued that much of the economic backwardness in the world can be explained by the lack of confidence (cited by Aghion & Durlauf, 2006).

The economist and the Katherine Dusak Miller Distinguished Service professor R.G. Rajan of Finance at the University of Chicago at Booth School of Business, (the institute by any means is not famous for its anti-capitalist approach) has worked as the governor of the Reserve Bank of India for three years until September 2016 after he resigned completing his allotted tenure of tenures and not continuing further citing personal reasons. Rajan had been very vocal against the loan defaulters and the growing NPA and corruption in India. When asked if he would have supported the idea of demonetization to clean up the system from the corruption, the reply was a big "No" and went on to say in an interview to Bloomberg TV, that unfortunately, the current government after a massive election win has "focused more on fulfilling its political and social agenda rather than paying attention to the economic growth" (Deccan Herald, 2020). As Romer said in 2008, "that the poor countries sometimes do not grow faster than the rich countries mainly because of the badly implemented policies in the poor countries" which poses a hindrance to the popular economic belief that lesser developed countries grow faster than the developed countries. For example, the rate of growth of GDP of LIC Bangladesh in 2019 was 7.9% while that of HIC France was 1.3% (IMF, 2019). The bad implementation of policies often comes from the ideological differences between and among policymakers. Therefore, when popular governments want to sell their agendas rather than inclusive ideas, they often overlook its inevitable economic impacts.

6. Conclusion

Thus, with rigid ideologues in their cabinet or the bureaucracy which feeds on hate-mongering and divided society for hoarding votes in elections, it becomes difficult for ordinary citizens to expect that policymakers would come up with bonafide policies, for the policies they enact typically identifies with the party identity of politicians or the government, which happen to be divisive ideology in our case. In simple terms, the personal, the ideological, the religious bias merged together and inspired political. The rise in divisive politics all across the worlds' leading countries is severely affecting their economies. Populism, which grows on divisive politics, has created the social divide in society. In this paper, I have briefly tried to explain how the various populist governments' policies reflect their delusive ideologies and their effects on the economy. The selling of government agendas disrupts political stability and creates a social divide, thereby leading to lower levels of economic integration in the society. The rise in advertisement spending in various countries by their governments is damaging the economy rather than building their image or increasing their popularity. Also, divisive politics is leading to exclusive governance, which is leading to the under-utilization of human resources. Thus, I could successfully oppose Lee's Thesis, which endorses a non-democratic form of government for a higher level of economic development and could correlate democracy, political stability, and inclusive governance with economic development. In simpler terms, the world needs to strengthen democratic institutions to strengthen the rule of law and follow democratic principles strictly and avoid divisive politics to have sustainable economic development.

References

- The Economic Times (2020, January 20). IMF cuts India's FY20 growth forecast to 4.8%. Retrieved in June 7, 2020 from: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/imf-cuts-indias-fy20-gdp-growth-forecast-to-4-8/articleshow/73435183.cms?from=mdr>
- The Gazette of India (2019). The citizenship (amendment) act. Retrieved June 22, 2020 from <http://egazette.nic.in/WriteReadData/2019/214646.pdf>
- Agarwala, R. (2017). *Demonetization: A means to an End?* New Delhi: SAGE Publications India Pvt Limited.
- Aghion, P., & Durlauf, S. (2006). *Handbook of Economic Growth*. North Holland.

- Ahluwalia, M.S. (2015). *Role of economists in policy-making*. UNU WIDER.
- Banerjee, A.V., & Duflo, E. (2019). *Good Economics for Hard Times*. New Delhi: Juggernaut Books.
- BBC (2019, May 31). India loses place as world's fastest-growing economy. Retrieved June 22, 2020, from <https://www.bbc.com/news/business-48478028>
- Census (2011). Office of the Registrar General & Census Commissioner, India. Retrieved from <https://censusindia.gov.in/2011-common/censusdata2011.html>
- Chodorow-Reich, G., Gopinath, G., Mishra, P., & Narayanan, A.A. (2019). Cash and the economy: Evidence from India's demonetization. *Quarterly Journal of Economics* 135(1), 57-103.
- Choudhary (2020, February 10). Amit Malviya: How the ringmaster of BJP's propaganda machinery weaponises misinformation. Retrieved June 18, 2020, from <https://www.altnews.in/amit-malviya-how-ringmaster-of-bjps-propaganda-machinery-weaponises-misinformation/>
- Coates, T.-N. (2017). *We Were Eight Years in Power: An American Tragedy*. Random House Publishing Group.
- Deccan Herald. (2020, February 28). government focusing more on political, social agenda than economy: Raghuram Rajan. Retrieved June 26, 2020, from <https://www.deccanherald.com/business/economy-business/government-focusing-more-on-political-social-agenda-than-economy-raghuram-rajan-809111.html>
- Democracy Index 2019. *The Economist*.
- Diamond, L. (2011). The impact of the economic crisis: why democracies survive. *Journal of Democracy* 22(1), 17-30.
- Economic Times (2016, November 30). Demonetisation to benefit economy in long run, says Arvind Panagariya. Retrieved June 24, 2020, from <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/policy/demonetisation-to-benefit-economy-in-long-run-says-arvind-panagariya/articleshow/55704656.cms>
- Financial Express (2020, February 1). Budget 2020 expectations for India's healthcare sector. Retrieved June 21, 2020, from <https://www.financialexpress.com/budget/budget-2020-expectations-for-indias-healthcare-sector/1842519/>
- Garg, L. (2016, SEP 21). If India Wants to Remain Secular, the New Citizenship Bill Isn't the Way to Go. *The Wire*. Retrieved June 24, 2020, from <https://thewire.in/communalism/citizenship-amendment-bill-2016>
- Higgs, R. (2018). Ideology and Political Divisiveness. *The Independent Review*, 638-640.
- Hope, M. (2019). *The economic impact of Brexit on London*. London: Greater London Authority.
- IMD (2019). *World Competitiveness Ranking 2019*.
- IMF (2019). Real GDP growth Annual percent change. Retrieved June 26, 2020, from https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- Jha, P. (2020, January 03). Identifying illegal migrants through NRC process will be cumbersome, costs far outweigh benefits. *Indian Express*. Retrieved June 24, 2020, from <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/nrcs-cost-benefit-analysis-caa-protests-6197030/>
- Keynes, J. (1924). *Tract on Monetary Reform*. London: Macmillan.

- Kiss, Á. (2012). Divisive politics and accountability. *European Journal of Political Economy* 28(2), 208-214.
- Lundborg, P., Nystedt, P., & Rooth, D.-O. (2014). Body size, skills, and income: Evidence from 150,000 teenage siblings. *Demography* 51(5), 1573-1596 .
- Malik, S. (2018). *Post-Brexit Scenario: The European Union under Threat*. Institute of Strategic Studies Islamabad.
- Mindo Jr, P. T. (2017). Obamacare and the fight against income inequality. *Undergraduate Economic Review* 13(1), 19.
- Modi, N. (2016). PM Modi's 2016 demonetisation speech that shocked India. *Business Standard*. Retrieved from https://www.business-standard.com/article/economy-policy/full-text-pm-modi-s-2016-demonetisation-speech-that-shocked-india-117110800188_1.html
- Roth, K. (2017). The dangerous rise of populism: global attacks on human rights values. *Journal of International Affairs*, 79-84. Retrieved September 26, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/44842604>
- van Reenen, J. (2016). Brexit's long-run effects on the UK economy. *Brookings Papers on Economic Activity*, 367-383.
- Sardesai, R. (2014). *The Election That Changed India*. Gurgaon India: Penguin Books India.
- Sen, A. (1999). *Freedom As Development*. Oxford University Press.
- Statista (2016, October). Ad spend per person in the US 2015-2020. *Statista*. Retrieved June 21, 2020, from <https://www.statista.com/statistics/309732/ad-spend-per-person-us/#:~:text=The%20timeline%20shows%20data%20on,725.75%20U.S.%20dollars%20in%202020>.
- Statista (2019, March). Markets contributing the most to global advertising spending between 2018 and 2021. *Statista*. Retrieved June 21, 2020, from <https://www.statista.com/statistics/278729/advertising-markets-with-largest-ad-spend-growth/>
- Stein, H.F., & Allcorn, S. (2018). A fateful convergence: Animosity toward Obamacare, hatred of obama, the rise of Donald Trump, and overt racism in America. *Journal of Psychohistory* 45(4), 234-243.
- Sutter, D. (2016). The political economy of medicaid expansion: Federalism, interest groups, and the aca. *Mercatus Working Paper*.
- Tharoor, I. (2020). Democracy is in decline around the world — and Trump is part of the problem. *The Washing Post*.
- The Indian Express* (2019, August). Demonetisation a disaster of 2016: P Chidambaram. Retrieved June 22, 2020, from <https://indianexpress.com/article/india/demonetisation-a-disaster-of-2016-p-chidambaram-4543710/>
- Trump, D. (2017). Affordable care act under the Trump administration. *Ballotpedia*. Retrieved June 22, 2020, from https://ballotpedia.org/Affordable_Care_Act_under_the_Trump_administration
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2010). *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. United States: Bloomsbury Press.
- World Bank . (2011). *Poverty & Equity Data Portal*. Retrieved from <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/IND>
- World Bank. (2018). *Gross Domestic Product*. Retrieved June 7, 2020, from <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>

World Economic Outlook (2020, January). Retrieved June 7, 2020, from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/01/20/weo-update-january2020#:~:text=In%20the%20United%20States%2C%20growth,compared%20to%20the%20October%20WEO>)

*Research article***Otoriter, demokratik ve serbestiyetçi liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerine bir araştırma***

Mehmet Murat TUNBÇİLEK¹
Assist. Prof. Dr., Department of Business Administration
Karabuk University, Turkey
mtuncbilek@yahoo.com, ORCID 0000-0001-8771-3756

Muhammet KAYA
Businessperson
Karabuk, Turkey
muhammet_kaya78@hotmail.com, ORCID 0000-0003-1112-5047

Received Date: 21.07.2020 **Accepted Date:** 26.10.2020

Suggested Citation: Tunçbilek, M.M., & Kaya, M. (2020). Otoriter, demokratik ve serbestiyetçi liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerine bir araştırma [A study on relationship between authoritarian, democratic, and delegative leadership and organizational commitment]. *Journal of Politics, Economy and Management* 3(2), 31-52.

Öz: Liderlik tarzları çalışanların örgütsel bağlılığını etkileyen faktörlerden birisidir. Lider, yönetim tarzına bağlı olarak örgütsel bağlılık düzeylerini de değiştirebilecektir. Bu çalışmada serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik tarzının örgütsel bağlılığa etkisi araştırılmıştır. Liderlik tarzlarının belirlenmesinde kullanılan ölçek, Clark'ın (1998) geliştirmiş olduğu ölçek, araştırma konusuna ve Türkçeye uyarlanarak elde edilmiştir. Örgütsel bağlılık, Meyer vd.'nin (1993) geliştirdiği ve Wasti'nin (2002) Türkçeye uyarladığı ölçek aracılığıyla belirlenmiştir. Araştırma evreni Karabük Merkez'inde faaliyet gösteren demir çelik işletmeleri, örneklemini buradaki beş demir-çelik işletmesi oluşturmaktadır. Araştırma verileri anket yöntemiyle elde edilmiştir. Ankete cevap veren 259 kişinin verileri SPSS 24.0 istatistiksel analiz yazılımı aracılığı ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde korelasyon, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre algılanan demokratik, serbestiyetçi ve otoriter liderliğin çalışanların genel örgütsel bağlılıkları üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi; demokratik liderliğin devam bağlılığı üzerinde olumlu ancak anlamsız, duygusal ve normatif bağlılıkta olumlu anlamlı etkisi; otoriter ve serbestiyetçi liderlik tarzının duygusal, devam ve normatif bağlılık üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel bağlılık, liderlik tarzları, serbestiyetçi liderlik, demokratik liderlik, otoriter liderlik

JEL Kodları: M10, M12, M14

A Study on relationship between authoritarian, democratic, and delegative leadership and organizational commitment

Abstract: Leadership styles are one of the factors affecting organizational commitment of employees. Leader who chooses management style will also be able to change his follower's organizational commitment. In this study, effect of delegative, democratic and authoritarian leadership style on organizational commitment was investigated. The scale used in determining leadership styles developed by Clark (1998) was used by adapting to the subject of research and

¹ Correspondence author. Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabük University, TURKEY, Tel: 0 370 418 64 89

Turkish. Organizational commitment was measured through scale developed by Meyer et al. (1993) and adapted to Turkish by Wasti (2002). Research universe is iron and steel enterprises in central district of Karabük and the sample is five iron and steel enterprises in there. The data of 259 respondents were analyzed by SPSS 24.0 statistical analysis software. Correlation analysis was used to determine relationships between variables, and regression analysis was used to determine effect of independent variables on dependent variables. According to the results of the research, a positive and significant impact of perceived democratic, delegating and authoritarian leadership on the overall organizational commitment of employees; positive but meaningless effect of democratic leadership on continuance commitment, positive significant effect on affective and normative commitment; authoritarian and delegating leadership style has a positive and significant impact on affective, continuance and normative commitment.

Keywords: Organizational Commitment, Leadership Styles, Delegative Leadership, Democratic Leadership, Authoritarian Leadership

JEL Codes: M10, M12, M14

1. Giriş

Bazı araştırmacılar, dünyada sürekli yaygınlaşan demokratik hareketler, katılımcı yönetim tarzları, bilimsel gelişmelerin yükselen hızı ve iletişim araç gereçlerinde meydana gelen bazı gelişmelerin bir lidere olan ihtiyacı azalttığı fikrini ileri sürmektedirler. Ancak bireylerin yaptıkları işlerin bir araya getirilmesi ve bireyler arasında koordinasyonunun ve iletişim sağlanması lidere olan ihtiyacın önemini azaltmamıştır. Her şeyden önce kar veya sosyal fayda elde etmek amacıyla faaliyet gösteren organizasyonların tüm faaliyetlerini detaylı bir şekilde tam ve doğru bilgiye sahip değildir. İkinci olarak, organizasyonlar “açık sistem” olduklarından çevreyle sürekli ilişki içerisindeyler. Günümüzde giderek hızlı farklılaşan çevre koşulları, şu an için yeterli olan organizasyon yönetim ve yapısını zamanla yetersiz hale getirir. Üçüncü olarak örgütlerin devamlılığı, rekabet edebilirliği ve büyümesi ürün veya süreçlerdeki yeniliğe, yenilik ise güçlü bir liderliğe ihtiyaç duyar. Yeniliğin temel taşı olan insanın yaratıcılık potansiyeli her durum ve şart altında ortaya çıkmamaktadır. İnsanlar kendilerini çalıştığı örgütün bir parçası, değerli, özgür ve kararlara katılımcı olduğunu hissettiklerinde performansını daha fazla kullanma eğilimindedir. Bu eğilim aynı zamanda örgütsel bağlılığı da artırmaktadır. Çünkü insanlar hoşlarına giden şeylere yakınlaşmakta aksi durumda ondan uzaklaşmaktadırlar.

Bazı insanlar lider olarak öne çıkarken, başkaları neden çıkamamış sorusunun cevabı hep araştırılmamıştır. Bu sorunun cevabını bulabilmek için farklı liderlik tanımları ve özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Köken olarak İngilizce’den gelen liderlik (leadership) kelimesinin fiil hali ‘lead’ olup; yol göstermek, yön göstermek, öncülük etmek, kılavuzluk etmek, rehberlik etmek anlamına gelmektedir (*Sesli Sözlük - leadership*, n.d.). “Leader” ise; kılavuz, rehber, önder, lider, baş veya reis anlamlarına gelmektedir. (Eraslan, 2004, s. 2). Sosyal bilimlerin birçok alanında liderlik ile ilgili onlarca tanım yapılmasına rağmen, liderliğin ne olduğuna dair tanım birliğine varılamamıştır. Bunun nedeni araştırmacıların farklı amaçlarla liderlik tanımına yaklaşmasındandır. Yukl’a (2018, s. 7) göre geniş bakış açısıyla liderlik “*insanları etkileyerek ne yapılması gerektiği ve bunun nasıl yapılacağı konusunda bir anlayış ve uzlaşmaya varmalarını sağlama ve ortak hedefleri gerçekleştirme yolunda bireysel ve kolektif çabaları teşvik etme sürecidir*”. Bu tanımdan hareketle liderin ortak hedefleri gerçekleştirmek için bireysel ve kolektif çabaları teşvik etme yöntemleri de liderden lidere değişiklik gösterecektir. Bu nedenle liderin çoklu davranış tarzlarından birbirlerinin zıddı olabilecek serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığa etkisinin nasıl olacağını araştırmak dikkate değer görülmüştür.

Örgütsel bağlılık ile serbestiyetçi, demokrat ve otoriter liderlik tarzı arasındaki ilişkiyi üretim işletmeleri bağlamında inceleyen bir araştırmaya rastlanmadığı için bu konu araştırmaya değer görülmüştür. Özellikle otoriter liderlik tarzının karşısı olabilecek iki liderlik tarzı olan serbestiyetçi ve demokratik liderlik tarzlarının örgütsel bağlılık üzerinde daha yüksek etkiye sahip olacağı araştırmanın temel hipotezidir.

Araştırma sonuçlarına göre otoriter liderlik, genel örgütsel bağlılığı açıklamada daha yüksek orana sahiptir. Liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Devam bağlılığı ile demokratik liderlik tarzı arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, bunun dışındaki bağlılık türlerinde anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

2. Liderlik tarzları

Liderlik tarzı, yön verme, planları uygulama ve insanları motive etme tarzı ve yaklaşımıdır. Çalışanlar tarafından görüldüğü gibi, liderleri tarafından gerçekleştirilen açık ve örtük eylemlerin toplam modelini içerir. Liderlik tarzları çalışmalarında ilk büyük araştırma 1939'da Kurt Lewin tarafından gerçekleştirilmiştir (Lewin vd., 1939). Bu çalışma, üç ana liderlik tarzının yazına girmesinde oldukça etkili olmuştur (Clark, 2015): Otoriter veya otokratik, katılımcı veya demokratik ve serbestiyetçi veya serbest bırakıcı liderlik. Otoriter lider çalışanlarının tavsiyelerini almadan onlara ne yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını söyler. Demokratik lider bir veya birkaç çalışanın fikrini karar sürecine dahil eder ancak en son karar verme yetkisini kendisi kullanır. Serbestiyetçi lider, karar vermeyi çalışanların yapmasına izin verir bununla birlikte verilen kararların sorumluluğu yine lidere aittir. İyi liderler bu üç tarz liderlik tarzlarından tümünü kullanırlar ve bu tarzlardan birisi baskındır. Kötü liderler ise otoriter liderlik tarzına sadık kalma eğilimindedir (Clark, 2015).

2.1 Otoriter liderlik tarzı

Otoriter liderlik tarzı, kararların sadece lider konumundaki kişi tarafından verildiği, bulunulan makamdan kaynaklı otoritenin kullanıldığı, görev merkezli liderliktir (Çoroğlu, 2003, s. 27). Otoriter liderler, gruptaki üyeleri yönetimin içine almazlar. Yönetme yetkisi tamamen lider pozisyonundaki yöneticidir. Hedefler, stratejiler ve programlar belirlenirken örgütteki çalışanlara fikirlerini sormazlar. Bu liderler, çalışanlarını etki altına almak için emir verme, başarısızlıklarını ve yanlışlarını eleştirme gibi stratejiler kullanırlar. Çünkü örgüt üyelerinin motivasyonunun içsel güdülenmeyle değil emir ve ceza gibi dış faktörle sağlanabileceğini düşünürler (Şahin vd., 2004, s. 659). Otoriter liderlik tarzını benimseyen liderlerin öne çıkan dört özelliği vardır (Harms vd., 2018, s. 106):

1. Kişilerin mutlu veya memnun olması yerine onların işlerindeki başarılarıyla ilgilenirler,
2. Çalışanlarla aralarına hep mesafe koyarlar,
3. Önemli gördükleri kararları kendileri alırlar,
4. Çalışanların motivasyonunu artırmak için ödül yerine ceza ve tehdit kullanmayı tercih ederler.

Otokratik ve bürokratik toplumlardaki grup üyelerinin beklentilerine uygun bir tarz olması, lidere bağımsız hareket edebilme inanç ve güvenini vermesi, daha etkin ve daha hızlı karar verme imkânı sağlaması (Buluç, 1998) bu tarzın kullanılmasında önemli bir faktördür. İşletmelerde kriz zamanlarında, deprem, yangın gibi çabuk karar vermenin önemli olduğu olağan dışı durumlar esnasında etkili bir yöntemdir. Ayrıca, bazen diğer liderlik tarzlarının işe yaramadığı problemlerle işgörenlerle ilişkilerde otoriter tarz işe yarayabilmektedir (Şahin vd., 2004). Bu faydalarına rağmen otoriter liderlik tarzı kısa süreler için ve geçici olarak uygulanmalıdır (Goleman, 2002, s. 70).

Otoriter liderlik tarzının sakıncaları arasında liderin aşırı bencil davranması, grup üyelerine söz hakkı vermeyerek onların iş yapma arzusunu kaybettirmesi ve tatminsizlik yaşatması, yaratıcılığı azaltması sayılabilir. Ayrıca, otoriter liderlik tarzı, liderin aşırı derecede bencil davranması, astların inanç ve duygularını yeterince dikkate almaması ve buna bağlı olarak personelde tatminsizlik duygusunun ortaya çıkması nedeniyle sakıncalıdır (Buluç, 1998).

Bazı insanlar bu tarzı bağırarak, aşağılayıcı dil kullanmak ve tehditlere yol açmak için bir araç olarak düşünme eğilimindedir. Bu otoriter tarz değil, "etrafta insanları patronlaştırmak" adı verilen kötü niyetli, profesyonel olmayan bir tarzdır. İyi bir liderin repertuarında bu tür davranışa kesinlikle yer yoktur. Otoriter tarz normalde sadece nadir durumlarda kullanılmalıdır. Kriz döneminde değilse veya kısa sürede karar verilmesi gerekmiyorsa ve çalışanlarınızdan daha fazla bağlılık ve motivasyon kazanılmak isteniyorsa demokratik tarz kullanılmalıdır (Clark, 2015).

2.2 Demokratik-katılımcı liderlik

Demokratik liderlik, gücün paylaşımı ve takipçilerin güçlendirilmesine dayansa da davranışçı araştırma geleneğinden esinlenmiştir (Yukl, 2018, s. 13). Karar verme sürecine bir veya daha fazla çalışanı dahil ederek karar veren lider demokratik liderdir. Ancak lider, nihai karar verme yetkisini korur. Bu tarzı kullanmak bir zayıflık işareti değil, çalışanların saygı duyacağı bir güç göstergesidir (Clark, 2015). Lider, takipçilerini plan yapma, karar verme ve örgütlenme faaliyetlerine katılması konusunda yüreklendirir. Çalışanlar kendi aldıkları kararların sorumluluklarından kaçmazlar. Bu liderlikte cezadan çok ödüllendirme yöntemi uygulanmaktadır (Şahin vd., 2004, s. 659).

Yapılan araştırmalarda (Baltaş, 2003, s. 170) iş verim hızı, görev dağılımı, yapılması gereken işin ne zaman bitirilmesi gerektiği gibi işyeri kuralları konusunda, çalışanların görüşünün alınması ve manevi değerler, işe devam ve iş tatmininin de artış, çatışmalarda ve personel devir hızında azalma olduğunu göstermiştir. Çalışanları ilgilendiren konularda onların fikirlerini almak veya bu kararlarla ilgili onları bilgilendirip gerekli açıklamaları yapmak çalışanın iş tatminini ve örgütsel bağlılığını artırır (Önen ve Tüzün, 2005, s. 84). Demokratik liderlik tarzı bilginin bir kısmının lider tarafından bir kısmının da çalışanlar tarafından paylaşıldığı durumlarda kullanılır. Liderin her şeyi bilmesi beklenemez ve bu nedenle de örgütlerde bilgili ve yetenekli insanlar istihdam edilir. Bu tarzı kullanmak, takipçilerin ekibin bir parçası olmalarına ve daha iyi kararlar vermeye sebep olduğu için karşılıklı yarar sağlar. Tüm cevaplara sahip olursa bile, farklı bakış açıları ve fikir çeşitliliği kazanmak daha fazla yaratıcılık sağlar (Clark, 2015). Günümüzün hızlı değişen örgütsel çevresi ve bilginin birçok kaynaktan hızlı şekilde akması, lider deha seviyesinde zekâyâ sahip olsa bile bir meseleyi tamamıyla kuşatacak bilgiye sahip olamayacaktır. Bu nedenle çalışanların kararlara katılımı örgütsel başarıyı artırdığı kadar liderin başarısını da artıracaktır.

2.3 Serbestiyetçi liderlik

Bu liderlik tarzında, çalışanların bir yöneticiye çok fazla gereksinim duymadığı, liderin astların kararlarına neredeyse hiç müdahil olmadığı ve herkesin kendisine verilen ödevler doğrultusunda kendi hedeflerini belirlemelerine ve kendi plan-programlarını yapmalarına olanak tanınır. Bu liderler, yetkilerini tam anlamıyla kullanmazlar ve bu haklarını tamamıyla çalışanlara devrederler (Şahin vd., 2004, s. 659). Bu tarzda lider, çalışanların karar vermesine izin verir. Ancak, alınan kararlardan hala lider sorumludur. Bu tarz, çalışanlar durumu analiz edebildiklerinde ve ne yapılması gerektiğini ve nasıl yapılacağını belirlediklerinde kullanılır. Lider öncelikleri belirlemeli ve belirli görevleri devretmelidir. Bu liderlik tarzı, kendinden daha alt seviyedeki insanlara tamamen güvenip ve inandığında kullanılacak bir tarz olup, başkalarını suçlayabilmek için kullanılabilir bir tarz değildir (Clark, 2015). Bu nedenle akıllıca kullanılmalıdır.

Bu tarz liderlik, meslekte uzmanlık gerektiren durumlarda, bilim insanlarının çalışmalarında, şirketlerin ar-ge departmanlarında, sorumluluk bilincine sahip ve sorumluluk almaktan kaçınmayan bireylerin bulunduğu ortamlarda uygulanabilir (Cinel, 2008, s. 34). Eğitim seviyesi düşük, yeterli düzeyde iş tecrübesi ve bilgisi olmayan, sorumluluk almaktan kaçınan kişilerin bulunduğu gruplarda bu tarz liderlik biçimi başarılı bir sonuç vermez. Ancak, bunun yanında bu tarz liderlik, liderin otoritesini kullanmasını engellemekte, bu sebeple de örgütü ortak bir amaçta toplama ve istenen, hedeflenen amaçlara ulaşma durumlarını gerçekleştirememeye ve tüm bunların neticesinde örgüt içinde çatışmalar ortaya çıkmaktadır (Durmaz, 2005, ss. 16–17).

3. Örgütsel bağlılık

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bağlılık, “birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat” (TDK, 2019) anlamındadır. Örgütsel bağlılık konusuyla ilgili bilimsel çalışmalar 20. yüzyılın ortalarında yapılmaya başlanmıştır. İlk tanımlamalar bu dönemlerde yapılmış ve örgütsel bağlılık özetle “kişinin örgüte olan bağının gücü” olarak ifade edilmiştir (Sığırı, 2007). Daha sonraları ise örgütsel bağlılık; kişinin ödüllendirme ve/veya cezalandırılma düşüncesi olmadan, sadece belli bir

hareket tarzına bağlılığını, bağlandığı örgüt tarafından yapılanları beğenme ve beğeniye devam ettirme isteğini, kişinin örgütü ile tanınmasını, örgütün içinde olmasını ve ona sadakat göstermesini; bir bireyin belirli bir kuruluşla özdeşleşmesinin ve o kuruluşla dahil olmasının göreceli gücü olarak tanımlanabilir (Steers, 1977, s. 46), kişinin bağlı olduğu örgütün hedeflerinin gerçekleşmesi için örgütte kalmaya devam etmesini ve kişisel çıkarlarını ikinci plana atmasını (Meyer ve Allen, 1997, s. 11), kişinin bir sözleşmeyle işe girip, örgütün hedeflerini, amaçlarını ve işinin gereklerini öğrendikten sonra örgütle güç birliği oluşturmasını (Baysal ve Paksoy, 1999, s. 8), kişinin inancı ile davranışları arasındaki uyumu gösteren duygusunu (Yüksel, 2000, s. 76) açıklayan bir kavram olarak öne çıkmıştır. Örgütsel bağlılık aynı zamanda kişiyi belirli hedeflere odaklayarak, istenen faaliyetleri gerçekleştirmesine yönlendiren bir zihin yapısı olarak da ifade edilmiştir (İnce ve Gül, 2005, s. 3). Eriş vd., (2017) ise örgütsel bağlılığı; işgörenlerin çalıştıkları örgütün çıkarlarını şahsi çıkarlarından daha üstün tutmaları şeklinde tanımlamışlardır.

Meyer ve Allen'in yapmış olduğu araştırmalarda (Meyer vd., 1993; Meyer ve Allen, 1991) ise örgütsel bağlılığa psikolojik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Onlara göre örgütsel bağlılık, kişilerin örgütlerine karşı olan psikolojik yaklaşımıdır. Bu psikolojik yaklaşım, kişi ile örgüt arasındaki ilişkiyi yansıtır ve kişinin örgüt üyeliğini devam etme yönünde karar almasını sağlar. Psikolojik yaklaşımın etkisi ile bu bağlılık çalışanın örgüte inancını, sadakatini ve işe katılımını da içermektedir. Örgütsel bağlılık, çalışanın bağlı olduğu kurumuna karşı geliştirmiş olduğu ilişkisinin sağlamlığıdır. Kurulmuş olan bu bağ, örgütün verimliliğini ve performansını olumlu yönde etkiler. Aynı zamanda bağlılık, işyerinde istenmeyen olumsuz davranışların da (işte devamsızlık, işten ayrılma, tatminsizlik vb.) azalmasını sağlar ve böylece ürün ve hizmet kalitesine olumlu etkiler yapar. (Baysal ve Paksoy, 1999)

Meyer ve Allen, (1991) bağlılık temasında üç farklı bağlılığı tanımlamıştır: örgüte duygusal bir ilgi olarak bağlılık, örgütten ayrılmanın algısal bir bedeli olarak bağlılık ve örgütte kalmaya zorunluluk olarak bağlılık. Bağlılığın bu üç biçimin sırasıyla duygusal, devam ve normatif bağlılık olarak kavramlaştırılmıştır. Örgüt üyeliğini devam ettirme veya ettirmeme kararını etkileyen ve örgütle çalışanın ilişkisini karakterize eden bu üç yaklaşım örgütsel bağlılıkta yaygın olarak kullanılır. Ancak, bağlılığın her bir çeşidi için psikolojik ifadenin doğası oldukça farklıdır. Güçlü bir duygusal bağlılıkla çalışanlar bunu istedikleri için, güçlü bir devam bağlılığıyla çalışanlar ihtiyaçları olduğu için ve güçlü bir normatif bağlılıkla çalışanlar bunu yapmaları gerektiğini düşündükleri için örgütte kalırlar (Meyer vd., 1993, s. 539). Bu üç bağlılık türü iş üzerindeki davranış ve performansta farklılık oluşturabileceği için bağlılığın olmadığı durumlarda işten ayrılmalara sebebiyet verebilecektir. Özellikle duygusal bağlılık ve az da olsa normatif bağlılık iş performansı ve örgütsel vatandaşlık ile olumlu ilişkilidir. Buna karşın devam bağlılığının alakasız veya olumsuz ilişkili olması beklenebilir. (Meyer ve Allen, 1997).

Duygusal bağlılık türünde örgüt üyesi, örgütün değerlerini tamamen kabullenir ve kendisini örgütünün bir parçası olarak hisseder. Bu, birey için istenen ve beklenen bir "mutluluk" durumudur. Etkili bağlılık, bireyin duygusal olarak örgütüne olan bağlılığını önemser. Bireyin örgütsel bağlılığının kuvvetli olması, o kişinin kendi istediğiyle örgütte bulunması demektir. Bireyin örgütsel bağlılığının en güzel şeklidir. Aslında, bu bireyler her işverenin istediği, gerçekten kendini işine adanmış ve güvenilir çalışanlardır. Böyle çalışanlar ek çalışmalar ve işler yapmak için kendiliğinden isteklidirler. İş'e karşı olumlu tavır içindedirler ve ihtiyaç olduğunda ek çalışmalara hazırdırlar. (Çetin, 2004, s. 95). Duygusal bağlılığı yüksek çalışanlar tamamen kendileri "istedikleri için" örgütün üyesidirler ve örgüt çıkarlarını kendi çıkarlarının üstünde tutarlar. Duygusal bağlılık, örgütlerde en istedik ve arzu edilir bağlılık türüdür.

Devam bağlılığında çalışanların örgütlerine verdiği emeğin bir bedeli olarak örgütte kalmayı tercih eder. Buna göre çalışanların örgüte harcamış olduğu çaba, vakit, emek ve gayreti ile buna karşılık kazandıkları konum, para ve kariyer gibi menfaatlerini örgütten ayrılınca kaybedecekleri düşüncesiyle devam bağlılığı ortaya çıkar. Bu bağlılıkta birey, ayrılmak istese de örgütü bırakmamaktadır. Çünkü örgütten ayrılmak onu maddi açıdan kayba uğratacak ve çeşitli zorluklar ile karşı karşıya gelmesine yol açacaktır. Dolayısıyla devam bağlılığında esas olan, kişinin örgütte kalmaya mecbur olmasıdır (Pelit vd., 2007, s. 89). Kısaca devam bağlılığı örgütte kalma ile gitme arasında bir menfaat takasıdır. Devam bağlılığı aslında üyelerin örgütlerine sadık kalamayabileceklerini ima etmektedir. Diğer bir ifadeyle aslında örgütte kalmaya devam eden kişiler

işini en iyi yapan değil örgütten ayrılma yönünde başka bir seçeneği olmayanlardır. Örgütün böyle bir durumun farkına varması çoğunlukla işten çıkarma söz konusu olduğunda ya da şirket birleşmelerinde olur. Devam bağlılığı durumunda örgütü ilk bırakanlar, daha kaliteli, vasıflı üyeler ve farklı yerlerde iş bulma şansı daha yüksek olan çalışanlardır. Bunun sonucunda da şirkette “kapana sıkışmış” insan profili ortaya çıkmaktadır (İnce ve Gül, 2005, s. 96).

Normatif bağlılıkta çalışanlar kendilerini örgütlerine karşı sorumlu hissederler ve bu nedenle kendilerini çalıştıkları örgütte kalma zorunluluğu onları örgüte bağlı kılar. Normatif bağlılık ailevi, kültürel ve örgütsel sosyalleşmenin bir neticesi olarak örgütsel kuralların yerleşmesine dayanmaktadır. Bu nedenle bireysel ve örgütsel çıktılarda duygusal bağlılıkta olduğu gibi normatif bağlılığın da olumlu etkileri vardır (Wasti, 2002, s. 526). Diğer bir deyişle; çalışanların içinde buldukları toplumun kültüründen ve ahlaki değerlerinden kaynaklanan örgütlerine ilişkin sorumluluklarını içerir (Aydoğan ve Bıyık, 2018).

4. Liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi

Allen ve Meyer, (1990, s. 14) örgütteki tepe yönetiminin çalışanlardan gelen farklı düşünce ve önerilere olumlu yaklaşması, değişik fikirlere değer vermesi ve astların iş ve örgütle ilgili her türlü karara katılmasını sağlamasının duygusal bağlılığı arttırdığını ifade etmektedir. Eğitim kurumlarında yöneticilerin davranışlarıyla örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi arayan Terzi ve Kurt, (2005) katılımcı lider davranışlarıyla öğretmenlerin örgütlerine olan bağlılıkları arasında anlamlı ve olumlu ilişki bulunduğu, otoriter ve kayıtsız bir tutum sergileyen yöneticilerin davranışları arasındaysa anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Akbaba, (2020, s. 141) Hakkâri ili Yüksekova ilçesi ilköğretim kurumlarında yaptıkları araştırma sonucunda okul müdürlerinin; genellikle demokratik liderlik tarzına sahip olduğu ve bu sayede de örgütteki bireyleri motive ederek iş verimini yükselttiğini ve örgüt bağlılığını arttırdığını belirlemişlerdir. Çalışanların, üst yönetime karşı kendileri veya yapmış oldukları iş ile ilgili bir problemle karşılaştıklarında bu durumu rahatlıkla ifade edebileceklerinde emin olmaları gerekmektedir. Bu da ancak katılımcı liderlik davranışı sergileyen yöneticilerin olduğu işletmelerde mümkün olmaktadır.

Örgütsel bağlılığın, çalışanın işi bırakma niyeti üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bauer vd., (2006, s. 300) lider-örgüt üyesi etkileşimi ile örgütten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasından genel olarak lider- örgüt üyesi etkileşimi ile örgütten ayrılma fikirleri arasında olumsuz yani negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Etkili ve güzel lider-üye ilişkisi kurabilen üyeler kendilerinin daha fazla desteklendiği, liderlerinden daha çok geri dönüş aldığı ve iş ortamında belirli bir gruba bağlı oldukları düşüncesiyle işlerine daha sıkı sarılacaklardır. İşe sıkı sarılmak, söz konusu kişi için örgütten ayrılmayı zorlaştırmaktadır. Eğer astlar üstleriyle ve diğer üyelerle, iyi olan ilişkilerini kaybetmek istemiyorlarsa, psikolojik olarak örgüte daha çok bağlanacak ve işten ayrılmayı asla düşünmeyeceklerdir (Özutku vd., 2008, s. 197).

Özutku vd. (2008, s. 206) Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait 8. Ana Bakım Merkezi Komutanlığı'nda yer alan Ana Tamir Fabrika Müdürlüğü'nde çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda, lider- örgüt üyesi etkileşim seviyesiyle örgüte devamlılık bağlılığı ve duygusal bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı buna karşılık normatif bağlılıkla düşük düzeyde olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Lider davranış özelliklerinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini inceleyen Demirağ ve Çelik, (2019) lider davranışının örgütsel bağlılığı olumlu etkilediğini tespit etmiştir.

Yönetici davranışlarıyla örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen Aygün, (2012) yöneticilerin vizyoner, katılımcı ve otokratik liderlik davranışları güçlendikçe çalışanların örgüte olan devamlılık ve normatif bağlılıklarının arttığını; eğitici ve ilişki odaklı liderlik davranışları güçlendikçe duygusal, normatif ve devamlılık bağlılıkları arttığını belirlemiştir. Çalışanlar liderlik davranışlarından memnun kaldıkça devam ve normatif bağlılıkları arttığı bulgusunu tespit etmiştir.

Konya il merkezinde 140 banka çalışanı üzerinde yapmış olduğu araştırmada Eryeşil ve İraz, (2017) dönüştürücü ve yönetsel liderlik algıları ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı pozitif ilişki; serbest bırakıcı liderlik ile genel örgütsel bağlılık ile duygusal ve normatif bağlılık arasında negatif ve

anlamli olmayan iliski bulmuştur. Aynı iliskiyi İstanbul'daki iki üniversitenin iktisadi ve idari bilimler fakültesi işletme bölümündeki 112 akademisyen üzerinde inceleyen Bathmunkh, (2011) etkileşimli liderlik ile devam ve normatif bağlılık arasında anlamlı olumlu iliski tespit ederken dönüştürücü liderlikle bağlılığın üç boyutunun tümünde anlamlı olumlu iliski tespit etmiştir.

Bursa'da faaliyet gösteren özel hastanelerdeki 82 çalışan üzerinde yaptığı çalışmada Örücü ve Teker, (2014) liderlik ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve olumlu bir iliski olduğunu tespit etmiştir. Çakınberk ve Demirel, (2010) Tunceli ve Malatya Devlet Hastanelerinde görev yapan toplam 148 yardımcı sağlık çalışanı üzerine yapmış olduğu liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık ilişkisi araştırmasında liderlik algısı ile duygusal ve normatif bağlılık arasında olumlu ve anlamlı bir iliski bulmasına rağmen devam bağlılığında anlamlı bir iliski bulamamıştır.

Araştırmalardan görüldüğü üzere liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı iliski söz konusudur. Ancak bu iliskilerin türü ve şiddeti araştırma konusuna ve seçilen evrene göre değişmektedir.

5. Araştırma evreni ve yöntem

Liderlerin otoriter, demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi ve etkisini belirlemek için nicel analiz yöntemi kullanılmıştır. Liderlik tarzı ile örgütsel bağlılık arasındaki iliski ve etkiyi araştıran birçok çalışma olmasına rağmen demir çelik sektörü özelinde ve doğrudan otoriter liderlik tarzının bağlılıkla ilişkisini araştıran bir çalışmaya rastlanılmadığı için araştırmanın kapsamı demir çelik sektörü ile sınırlı tutulmuştur.

Araştırma, Karabük Merkez'indeki demir çelik sektöründe faaliyet gösteren 423 çalışanı bulunan beş işletmede gerçekleştirilmiştir. Sekaran'a (2006, s. 253) göre evren büyüklüğü 450 olan bir araştırmada örneklem büyüklüğünün minimum 212 olmasını yeterli görmektedir. Dağıtılan toplam 300 anketten 280 tanesi geri dönüş yapmıştır. 17 anket uç değerlere sahip olduğundan geçersiz sayılmış ayrıca soruların bir kısmını yanıtsız olan dört anket formu da analize dâhil edilmemiştir. Böylece toplamda 21 anket formu analiz dışı bırakılmış ve 259 anket kaydı analize dâhil edilmiştir.

Liderlik tarzı ölçeği Clark'ın (1998) geliştirmiş olduğu ölçek araştırma konusuna ve Türkçeye uyarlanarak elde edilmiştir. Ölçekte yöneticilerin serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik özelliklerini belirleyen 30 ifade vardır. Liderlik tarzına ilişkin faktörlerin Cronbach Alpha değeri ile otoriter liderlik için 0,97; demokratik liderlik için 0,94; serbestiyetçi liderlik için 0,97'dir.

Örgütsel bağlılık, Meyer vd'nin (1993) geliştirdiği ve Wasti'nin (2002) Türkçeye uyarladığı ölçek aracılığıyla belirlenmiştir. Bu ölçek faktörlerinin Cronbach Alpha değerleri duygusal bağlılık 0,82, devam bağlılığı 0,74 ve normatif bağlılık 0,83'tür. Her iki ölçeğin derecelendirilmesinde "1=hiçbir zaman" ve 5= her zaman" aralığında 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Oluşturulan ölçekler Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 30/04/2019 tarih ve 2019/08 numaralı kararıyla etik açıdan uygunluğu alındıktan sonra anketler cevaplayıcılara uygulanmıştır.

Değişkenler arasındaki iliskilerin belirlenmesinde pearson korelasyon analizi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini (yordamasını) tespit etmek için regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin iç tutarlılıklarının tespit edilmesi için Cronbach's Alpha güvenilirlik değeri dikkate alınmıştır. Veriler SPSS yazılımı aracılığı ile %95 güven aralığında analiz edilmiştir.

Araştırmaya katılan demir-çelik işletmeleri çalışanlarının anket formundaki ifadeleri doğru şekilde anladıkları ve anketi gerçek düşüncelerine yansıtacak biçimde cevaplandıkları varsayılmıştır. Araştırma bulguları veri toplama aracında yer alan ifadelerle sınırlıdır. Araştırmanın sonuçları örneklemeden elde edilen verilerden oluşturulduğu için geliştirilen öneriler başka sektör veya firmalar için geçerli olmayabilir, genelleme yapılmaz.

5.1 Araştırmanın hipotezleri

Araştırmanın temel sorusu serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir iliski var mıdır sorusudur. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- H₁: Serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik algısı ile örgütsel bağlılık arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.
- H₂: Algılanan otoriter liderlik tarzı, algılanan demokratik liderlik tarzına oranla daha düşük düzeyde örgütsel bağlılığı açıklar.
- H₃: Algılanan demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzı, duygusal bağlılığa pozitif, normatif ve devam bağlılığına negatif; algılanan otoriter liderlik tarzı, devam ve normatif bağlılığa pozitif, duygusal bağlılığa negatif etki eder.

5.2 Bulgular

5.2.1 Cevaplayıcıların demografik ve örgüt üyeliklerine ait bilgiler

Tablo 1. Demografik, kişisel ve örgüt üyeliği bilgileri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde(%)	Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde (%)
Erkek	202	78	İlköğretim	85	32,8
Kadın	57	22	Ortaöğretim	96	37,1
Toplam	259	100	Ön lisans	32	12,4
			Lisans ve lisansüstü	46	17,8
			Toplam	259	100
Yaş	Sayı	Yüzde(%)	Medeni Durum	Sayı	Yüzde(%)
25 yaş ve altı	45	17,4	Evli	189	73
26-36 yaş	64	24,7	Bekâr	70	27
37-47 yaş	88	34	Toplam	259	100
48-58 yaş	46	17,8			
59 yaş ve üstü	16	6,2			
Toplam	259	100			
Firmadaki Pozisyon	Sayı	Yüzde (%)	Firmadaki Kıdem	Sayı	Yüzde (%)
Müdür veya şef	24	9,3	1 yıldan az	31	12
İşçi-saha personeli	158	61	1-3 yıl arası	55	21,2
Memur- büro personeli	43	16,6	4-6 yıl arası	49	18,9
Diğer	34	13,1	7-9 yıl arası	72	27,8
Toplam	259	100	10 yıl ve üzeri	52	20,1
			Toplam	259	100
Toplam İş Deneyimi	Sayı	Yüzde (%)			
1 yıldan az	15	5,8			
1-5 yıl arası	47	18,1			
6-10 yıl arası	60	23,2			
11-15 yıl arası	58	22,4			
16 yıl ve üzeri	79	30,5			
Toplam	259	100			

Tablo 1'e göre katılımcıların %78'i erkek, %22'si kadındır. %17,4'ü 25 yaş ve altı, %24,7'si 26-36 yaş, %34'ü 37-47 arası yaş, %17,8'i 48-58 arası yaş, %6,2'si 59 yaş ve üstüdür. %32,8'i ilköğretim, %37,1'i ortaöğretim, %12,4'ü ön lisans, %17,8'i lisans ve lisansüstü öğretim mezunudur. %73'ü evli, %27'si bekârdır. %9,3'ü müdür veya şef, %61'i işçi-saha personeli, %16,6'sı memur-büro personeli, %13,1'i diğer pozisyonlarda çalışmaktadır. %12'si 1 yıldan az, %21,2'si 1-3 yıl arası, %18,9'u 4-6 yıl arası, %27,8'i 7-9 yıl arası, %20,1'i 10 yıl ve üzeri aynı firmada çalışma deneyimine sahiptir. %5,8'i 1 yıldan az, %18,1'i 1-5 yıl arası, %23,2'si 6-10 yıl arası, %22,4'ü 11-15 yıl arası, %30,5'i 16 yıl ve üzeri toplam çalışma yılı tecrübesine sahiptir.

5.2.2 Liderlik Tarzı Ölçeğinin Faktör Analizi

Liderlik tarzı ölçeği otoriter, demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzlarını ölçmek için uyarlandığından doğrulayıcı faktör analizi yöntemiyle verilerin sağlamlığı belirlenmiştir. Doğrulayıcı

faktör analizinde döndürmede oblik yöntem kullanılmıştır. Buna göre ankette kullanılan 8, 9, 12,17, 18, 19, 20, 21 ve 27. sorular yeterli düzeyde faktörleşmeyi sağlamadığı için analize dahil edilmemiştir. Liderlik tarzı ölçeğinin KMO Barlet örneklem ölçüm yeterliliği testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Liderlik tarzı ölçeği KMO Barlett testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçüm Yeterliliği	0,900
Bartlett’in Küresellik Testi	Yaklaşık K-Kare
	3296,878
	df
	210
	Anlamlılık (p)
	0,000

Kaiser-Meyer-Olkin değerinin yüksek olması ölçekteki her bir değişkenin diğer değişkenler tarafından mükemmel bir şekilde tahmin edilebileceği anlamına gelir; 0,50’den daha düşük olduğunda ve Bartlett testinin p değeri 0,05’ten büyük olduğunda analize devam edilemez (Çokluk vd., 2016, s. 207; Pallant, 2015, s. 210). Liderlik tarzları ölçeğindeki KMO değerimiz 0,900 olduğundan örneklem büyüklüğünün mükemmel olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3’e göre ölçekte kullanılan maddelerin liderlik tarzlarını açıklama oranı %59,257’dir.

Tablo 3. Algılanan liderlik tarzlarına ilişkin faktör analizi sonuçları

İfadeler	1. Faktör yükü ¹	2. Faktör Yükü ²	3. Faktör Yükü ³	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
Yöneticilerimiz çalışanların sektörün geleceğine ilişkin görüşlerini alır ve bu görüşleri uygun durumlarda kullanır.	0,848					
Yöneticilerimiz, bir şeyler yanlış gittiğinde ve projenin devamı için yeni bir strateji yaratmaya ihtiyacı olduğunda ya da uygulanan programdaki işlemler için, çalışanların önerilerini almak için toplantı yapar.	0,841					
Yöneticilerimiz çalışanların projeleri sahiplenebileceği bir ortam yaratmaya çalışır	0,841					
Yöneticilerimiz çalışanların fikirlerini ve gelecekteki plan ve projelerini sorar	0,759					
Çalışanların yöneticileri rehberliğinde önceliklerini oluşturmalarına izin verilir.	0,720					
Yöneticilerimiz bilgi almak için e-mail, sesli mesaj vb. gönderir ve sıklıkla toplantı düzenler.	0,714			8,789	41,853	41,853
Yöneticilerimiz çalışanların, örgütsel problemlerin çözümü için yaratıcılarını ve yeteneklerini nasıl kullanacaklarını bildiklerine inanır	0,635					
Yöneticilerimiz iş yerinde neyin yapılacağı ve nasıl yapılacağı konusundaki karar alma sürecine bir veya birden fazla çalışanın dahil olmasına çalışır	0,632					
İşyerinde önemli kararların alınması için çoğunluğun ya da her bireyin onayı gerekmektedir	0,615					
Yöneticilerimiz çalışanların farklı rol beklentileri olduğu zaman, farklılıkları	0,589					

İfadeler	1. Faktör yükü ¹	2. Faktör Yükü ²	3. Faktör Yükü ³	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
çözmek için onlarla çalışır						
Yeni işe başlayanların, herhangi bir karar alma sürecinde yer almaları için öncelikle yöneticiden izin almaları gerekir		0,784				
Yöneticilerimiz birisi yanlış yaptığında, aynı şeyi tekrar yapmaması gerektiğini söyler ve not alır		0,688				
Bir şeyler yanlış gittiğinde, yöneticilerimiz çalışanlara prosedürün doğru çalışmadığını anlatır ve yeni bir prosedür düzenler		0,674		2,200	10,474	52,327
İşyerinde, son kararlar alınırken yöneticilerimiz otoriteyi daima elinde tutar		0,660				
Yöneticilerimiz bize ne yapacağımızı ve nasıl yapacağımızı anlatır		0,624				
Yöneticilerimiz, çalışanların işleriyle ilgili kendisinden daha fazla bilgiye sahip olduklarını düşünür, bu yüzden de çalışanları işlerini yaparken kararlar verip uygulamalarına izin verir			-0,819			
Yöneticilerimiz çalışanların kendi başlarına liderlik yapabileceklerine inanır			-0,802			
Yöneticilerimiz çalışanlara ne yapmaya ihtiyaçları olduğunu ve nasıl yapmaları gerektiğiyle ilgili karar almalarına izin verir			-0,790	1,455	6,930	59,257
Yöneticilerimiz yeni prosedür ya da işlemleri gerçekleştirmek için çalışanlara görev yetkisi verir			-0,786			
Yöneticilerimiz çalışanların kendi örgütsel amaçları için doğru kararlar alabileceğine inanır			-0,784			
Yöneticilerimiz liderlik gücünü astlarıyla paylaşmaktan hoşlanır			-0,656			

¹ Demokratik liderlik, ² Otoriter liderlik, ³ Serbestiyetçi liderlik

5.2.3 Örgütsel bağlılık ölçeğinin faktör analizi

Örgütsel bağlılık ölçeği Meyer vd'nin (1993) geliştirmiş olduğu ve güvenilirlik ve geçerliliği birçok araştırmacı tarafından kanıtlanmış bir ölçek olduğundan doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, ölçekteki maddelerin tümü analize dahil edildiğinde elde edilen KMO Barlett örneklem ölçüm yeterliliği testi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Örgütsel bağlılık KMO ve Bartlett testi değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçüm Yeterliliği		0,819
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık K-Kare	2565,591
	df	153
	Anlamlılık (p)	0,000

Örgütsel bağlılık ölçeğindeki KMO değeri 0,819 ve Barlett küresellik testi anlamlı olduğundan örneklem büyüklüğünün iyi olduğunu söyleyebiliriz. Meyer vd, (1993) ölçeğin 1,2,3,4,5 ve 6. sorularının duygusal; 7, 8, 9, 10, 11 ve 12 sorularının devam; 13, 14, 15, 16, 17 ve 18. sorularının normatif bağlılığı ölçen sorular olduğunu belirttiğinden analiz bu faktörler üzerinden devam ettirilmiştir.

5.2.4 Ölçeklerin güvenilirlikleri

Ölçeklerin güvenilirlikleri Cronbach's Alfa katsayısı değeri üzerinden belirlenmiştir. Ölçekler ve bunların Cronbach's Alpha katsayıları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmada kullanılan ölçeklerin Cronbach's Alfa içsel tutarlılık değerleri

	Cronbach's Alfa	Madde Sayısı
Demokratik Liderlik	0,904	10
Otoriter Liderlik	0,779	5
Serbestiyetçi Liderlik	0,875	6
Genel Liderlik Tarzı	0,925	21
Duygusal Bağlılık	0,611	6
Devam Bağlılığı	0,744	6
Normatif Bağlılık	0,700	6
Genel Örgütsel Bağlılık	0,823	18

Cronbach's Alpha katsayısının 0,70'ten büyük olması ölçeğin güvenilirliğinin kanıtıdır. 0,80 ile 0,90 arasındaki değerler iyi, 0,90'dan büyük değerler güvenirliliğin çok iyi olduğunu gösterir (Pallant, 2015, s. 116). Katılımcıların; 21 maddeden oluşan liderlik tarzına ilişkin ölçeğin boyutlarının güvenilirlik katsayısı otoriter liderlik için 0,779, serbestiyetçi liderlik 0,875 ve demokratik liderlik için 0,904'tür. 18 maddeden oluşan örgütsel bağlılık ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı incelendiğinde; duygusal bağlılık 0,611, devam bağlılığı 0,744 ve normatif bağlılık 0,700 Cronbach's Alpha değerine sahiptir.

5.2.5 Liderlik tarzlarıyla örgütsel bağlılık arasındaki ilişki

Liderlik tarzlarıyla örgütsel bağlılık arasındaki ilişki korelasyon analizi aracılığıyla tespit edilmiştir. Korelasyon analizine ait bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Liderlik tarzlarıyla örgütsel bağlılık arasındaki korelasyon (N=259)

	Genel Bağlılık	Duygusal Bağlılık	Devam Bağlılığı	Normatif Bağlılık
Demokratik Liderlik	0,338**	0,267**	0,220**	0,325**
Otoriter Liderlik	0,361**	0,261**	0,284**	0,322**
Serbestiyetçi Liderlik	0,345**	0,314**	0,200**	0,314**

Not: ** Korelasyon 0,01 seviyesinde anlamlıdır (2-yönlü).

Tablo 6'ya göre genel bağlılık onun alt boyutları ile liderlik tarzları arasında olumlu ve anlamlı ilişki söz konusudur. Korelasyon değerleri 0,10 ile 0,29 arasındaysa düşük; 0,30 ile 0,49 arasındaysa orta ve 0,50 ile 1 arasındaysa yüksek ilişki söz konusudur (Cohen, 1988, ss. 79–81 den aktaran Pallant, 2015, s. 150). Buna göre Demokratik, otoriter ve serbestiyetçi liderlik ile genel bağlılık ve normatif bağlılık; serbestiyetçi liderlikle duygusal bağlılık arasındaki ilişki orta düzeydedir. Demokratik, otoriter ve serbestiyetçi liderlik ile devam bağlılığı; demokratik ve otoriter liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki düşük düzeydedir.

Tablo 7. Liderlik tarzları ve örgütsel bağlılık ilişkisinin belirleme katsayıları

	Genel Bağlılık	Duygusal Bağlılık	Devam Bağlılığı	Normatif Bağlılık
Demokratik Liderlik	%11,42	%7,13	%4,84	%10,56
Otoriter Liderlik	%13,03	%6,81	%8,07	%10,37
Serbestiyetçi Liderlik	%11,90	%9,86	%4,00	%9,86

Değişkenler arasındaki belirleme katsayılarını bulmak için elde edilen pearson korelasyon değerlerinin karesi alınarak (Pallant, 2015, s. 151) oluşturulmuştur. Buna göre değişkenler arasında en yüksek varyans açıklayıcılığı %13,03 ile otoriter liderlik tarzı ile genel örgütsel bağlılıktır. En düşük açıklayıcılık ise %4,00 ile serbestiyetçi liderlik ile devam bağlılığı arasındaki ilişkidir. Duygusal bağlılığın açıklayıcılığı en yüksek liderlik tarzı serbestiyetçi liderlik tarzıdır. Bunu sırasıyla demokratik ve otoriter liderlik tarzı takip etmektedir. Devam bağlılığında en yüksek açıklayıcılık %8,7 ile otoriter liderlik tarzı olurken bunu hemen hemen aynı açıklayıcılıkta demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzı takip etmektedir. Normatif bağlılığı yaklaşık %10 gibi değerlerle üç liderlik tarzı açıklayabilmektedir.

5.2.6 Liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığa etkisi

Liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığa etkisinin ölçülmesi için regresyon analizi kullanılmıştır. Regresyon analizi, aralarında ilişki olan iki ya da daha fazla değişkenden birinin bağımlı diğerlerinin bağımsız değişken olarak tanımlanıp bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi matematiksel eşitlik aracılığıyla açıklamaya çalışır (Çokluk vd., 2016, s. 54). Liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığa etkisi belirlenirken, örgütsel bağlılık bağımlı, liderlik tarzları da bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Regresyon tekniği olarak standart (eş zamanlı) çoklu regresyon yöntemi kullanılmıştır. Çoklu regresyonda analize dahil edilen liderlik tarzlarından serbestiyetçi liderlik tarzı ile diğer bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğu için (0,70'ten büyük pearson katsayısı) bu değişken çoklu regresyon modelinden çıkarılmıştır. Çoklu regresyona demokratik ve otoriter liderlik bağımsız değişkenleri ile devam edilmiştir.

5.2.6.1 Serbestiyetçi liderlik tarzının örgütsel bağlılığa etkisi

Tablo 8. Serbestiyetçi liderlik tarzının duygusal bağlılığı yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri		
	B	Std. Hata				Beta	Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	2,117	,177		11,960	,000						
Serbestiyetçi Liderlik	0,270	,051	0,314	5,294	,000	0,314	0,314	0,314	1,000	1,000	
R=0,314		R Kare= 0,098		Düzeltilmiş R Kare= 0,095		Anova p Değeri: 0,000					
Durbin Watson= 1,211											
Bağımlı Değişken: Duygusal Bağlılık											

Tablo 8'e göre R Kare değeri 0,098'dir. Bu değer serbestiyetçi liderlik tarzının duygusal bağlılığı açıklamada %9,8 oranında bir açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir (Pallant, 2015, s. 176). Ayrıca otokorelasyon olmaması için Durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Serbestiyetçi liderliğin duygusal bağlılığı açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,314'tür ve p değeri anlamlıdır. Standardize

edilmemiş Beta değeri 0,270'tir. B değeri pozitif işaretli olduğundan serbestiyetçi liderlik ile duygusal bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Yani serbestiyetçi liderlikte bir standart sapmalı artış olduğunda (0,89395) duygusal bağlılıkta 0,314 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği;

Duygusal Bağlılık = 2,117 + 0,27*Serbestiyetçi Liderlik olacaktır.

Tablo 9. Serbestiyetçi liderlik tarzının devam bağlılığını yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	2,726	0,184		14,837	0,000					
Serbestiyetçi Liderlik	0,173	,051	0,200	5,294	0,000	0,200	0,200	0,200	1,000	1,000
R=0,200		R Kare= 0,040		Düzeltilmiş R Kare= 0,036		Anova p Değeri: 0,000				
Durbin Watson= 1,150										
Bağımlı Değişken: Devam Bağlılığı										

Tablo 9'a göre R Kare değeri 0,040'dır. Bu değer serbestiyetçi liderlik tarzının devam bağlılığını açıklamada %4,0 oranında bir açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Serbestiyetçi liderliğini duygusal bağlılığı açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,200'dür ve p değeri anlamlıdır. Standardize edilmemiş Beta değeri 0,173'tür. B değeri pozitif işaretli olduğundan serbestiyetçi liderlik ile devam bağlılığı arasında olumlu ilişki vardır. Yani serbestiyetçi liderlikte bir standart sapmalı artış olduğunda devam bağlılığında 0,200 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği; Devam bağlılığı= 2,726+0,173*Serbestiyetçi Liderlik olacaktır.

Tablo 10. Serbestiyetçi liderlik tarzının normatif bağlılığı yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	2,313	0,184		13,055	0,000					
Serbestiyetçi Liderlik	0,271	0,051	0,314	5,311	0,000	0,314	0,314	0,314	1,000	1,000
R=0,314		R Kare= 0,099		Düzeltilmiş R Kare= 0,095		Anova p Değeri: 0,000				
Durbin Watson= 1,477										
Bağımlı Değişken: Normatif Bağlılık										

Tablo 10'a göre R Kare değeri 0,099'dur. Bu değer serbestiyetçi liderlik tarzının normatif bağlılığı açıklamada %9,9 oranında bir açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Serbestiyetçi liderliğin normatif bağlılığı açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,314'tür ve p değeri anlamlıdır. Standardize edilmemiş Beta değeri 0,271'tir. B değeri pozitif işaretli olduğundan serbestiyetçi liderlik ile normatif bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Yani serbestiyetçi liderlikte bir standart sapmalı artış olduğunda normatif bağlılıkta 0,314 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği;

Normatif bağlılık= 2,313+0,271*Serbestiyetçi Liderlik olacaktır.

Tablo 11. Serbestiyetçi liderlik tarzının genel bağlılığı yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	2,385	0,140		16,981	0,000					
Serbestiyetçi Liderlik	0,238	0,040	0,345	5,883	0,000	0,345	0,345	0,345	1,000	1,000
R=0,345		R Kare= 0,119	Düzeltilmiş R Kare= 0,115	Anova p Değeri: 0,000						
Durbin Watson= 1,211										
Bağımlı Değişken: Genel Bağlılık										

Tablo 11'e göre R Kare değeri 0,119'dur. Bu değer serbestiyetçi liderlik tarzının normatif bağlılığı açıklamada %11,9 oranında bir açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Serbestiyetçi liderliğin genel bağlılığı açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,345'tir ve p değeri anlamlıdır. Standardize edilmemiş Beta değeri 0,238'dir. B değeri pozitif işaretli olduğundan serbestiyetçi liderlik ile normatif bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Yani serbestiyetçi liderlikte bir standart sapmalık (0,893952) artış olduğunda normatif bağlılıkta 0,345 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği;

Genel Bağlılık= 2,385+0,238*Serbestiyetçi Liderlik olacaktır

Tablo 12. Demokratik ve otoriter liderliğin duygusal bağlılığı yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	1,867	0,229		8,156	0,000					
Demokratik	0,163	0,057	0,189	2,855	0,005	0,267	0,176	0,170	0,807	1,238
Otoriter	0,164	0,067	0,178	2,691	0,008	0,261	0,160	0,160	0,807	1,238
R=0,311		R Kare= 0,097	Düzeltilmiş R Kare= 0,090	Anova p Değeri: 0,000						
Durbin Watson= 1,475										
Bağımlı Değişken: Duygusal Bağlılık										

Tablo 12'ye göre R Kare değeri 0,097'dir. Bu değer demokratik ve otoriter liderliğin duygusal bağlılığı açıklamada %9,7 oranında bir açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Demokratik liderliğin duygusal bağlılığı açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,189; otoriter liderliğin standardize edilmiş Beta katsayısı 0,178'dir ve p değeri anlamlıdır. Bu durumda modeldeki her iki bağımsız değişkenin duygusal bağlılığın belirleyicisi olması anlamlıdır. Standardize edilmemiş Beta değerleri demokratik liderlik için 0,163; otoriter liderlik için 0,164'tür. Her iki değişkenin B değerleri pozitif işaretli olduğundan demokratik ve otoriter liderlik ile normatif bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Yani demokratik ve otoriter liderlikte bir standart sapmalık (demokratik: 0,889781 standart sapma, otoriter: 0,832996 standart sapma) değişim olduğunda duygusal bağlılıkta sırasıyla 0,189 ve 0,178 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği;

Duygusal Bağlılık = 1,867 + 0,163*Demokratik Liderlik + 0,164*Otoriter Liderlik olacaktır.

Tablo 13. Demokratik ve otoriter liderliğin devam bağlılığını yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	2,157	0,231		9,340	0,000					
Demokratik	0,103	0,058	0,118	1,782	0,076	0,220	0,111	0,106	0,807	1,238
Otoriter	0,215	0,062	0,232	3,500	0,001	0,284	0,214	0,208	0,807	1,238
R=0,303	R Kare= 0,092		Düzeltilmiş R Kare= 0,085	Anova p Değeri: 0,000						
Durbin Watson= 1,262										
Bağımlı Değişken: Devam Bağlılığı										

Tablo 13'e göre R Kare değeri 0,092'dir. Bu değer demokratik ve otoriter liderliğin devam bağlılığını açıklamada %9,2 oranında bir açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük düşük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Demokratik liderliğin devam bağlılığını açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,118'dir ancak p değeri anlamsızdır. Otoriter liderliğin standardize edilmiş Beta katsayısı 0,232'dir ve p değeri anlamlıdır. Bu durumda modelde sadece otoriter liderlik devam bağlılığının anlamlı belirleyicisidir. Standardize edilmemiş Beta değerleri demokratik liderlik için 0,103; otoriter liderlik için 0,215'tir. Otoriter liderlik değişkenin B değeri pozitif işaretli olduğundan devam bağlılığı ile olumlu ilişki vardır. Yani otoriter liderlikte bir standart sapmalık (0,832996) değişim olduğunda devam bağlılığında 0,232 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği;

Devam bağlılığı = 2,157 + 0,215*Otoriter Liderlik olacaktır.

Tablo 14. Demokratik ve otoriter liderliğin normatif bağlılığını yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	1,801	0,223		9,340	0,000					
Demokratik	0,196	0,056	0,227	1,782	0,000	0,325	0,215	0,204	0,807	1,238
Otoriter	0,206	0,059	0,223	3,500	0,001	0,322	0,212	0,200	0,807	1,238
R=0,381	R Kare= 0,145		Düzeltilmiş R Kare= 0,139	Anova p Değeri: 0,000						
Durbin Watson= 1,558										
Bağımlı Değişken: Normatif Bağlılık										

Tablo 14'e göre R Kare değeri 0,145'dir. Bu değer demokratik ve otoriter liderliğin normatif bağlılığını açıklamada %14,5 oranında açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Demokratik liderliğin normatif bağlılığını açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,227; otoriter liderliğin standardize edilmiş Beta katsayısı 0,223'tür ve p değerleri anlamlıdır. Bu durumda modeldeki her iki bağımsız değişkenin duygusal bağlılığın belirleyicisi olması anlamlıdır. Standardize edilmemiş Beta değerleri demokratik liderlik için 0,196; otoriter liderlik için 0,206'dır. Her iki değişkenin B değerleri pozitif işaretli olduğundan demokratik ve otoriter liderlik ile normatif bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Yani demokratik ve otoriter liderlikte bir standart sapmalık (demokratik: 0,889781 standart sapma, otoriter: 0,832996 standart sapma) değişim olduğunda duygusal bağlılıkta sırasıyla 0,227 ve 0,223 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği;

Normatif Bağlılık = 1,801 + 0,196*Demokratik Liderlik + 0,206*Otoriter Liderlik

Tablo 15. Demokratik ve otoriter liderliğin genel bağlılığı yordaması

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Korelasyonlar			Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerans	VIF
(Sabite)	1,942	0,176		11,022	0,000					
Demokratik	0,154	0,044	0,222	3,504	0,001	0,338	0,214	0,199	0,807	1,238
Otoriter	0,195	0,047	0,263	4,156	0,000	0,361	0,251	0,237	0,807	1,238
R=0,412	R Kare= 0,170		Düzeltilmiş R Kare= 0,163	Anova p Değeri: 0,000						
Durbin Watson= 1,345										
Bağımlı Değişken: Genel Bağlılık										

Tablo 15'e göre R Kare değeri 0,163'tür. Bu değer demokratik ve otoriter liderliğin genel bağlılığı açıklamada %16,3 oranında açıklayıcılığı olduğunu göstermektedir. Anova analizi değeri 0,05'ten daha düşük bir değer olduğundan regresyon analizi için ön şart sağlanmıştır. Regresyon modelinde çoklu bağlantı istatistiklerine baktığımızda VIF değerinin 10'dan küçük, tolerans değerinin 0,10'dan büyük olması gerekmektedir. Ayrıca otokorelasyon olmaması için durbin Watson değerinin de 2'ye yakın olması gerekir. Bu şartlar altında tablo değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı ve otokorelasyon bağlamında verilerde problem yoktur. Demokratik liderliğin genel bağlılığı açıklamadaki standardize edilmiş Beta katsayısı 0,222; otoriter liderliğin standardize edilmiş Beta katsayısı 0,263'tür ve p değerleri anlamlıdır. Bu durumda modeldeki her iki bağımsız değişkenin genel bağlılığın belirleyicisi olması anlamlıdır. Standardize edilmemiş Beta değerleri demokratik liderlik için 0,154; otoriter liderlik için 0,195'tir. Her iki değişkenin B değerleri pozitif işaretli olduğundan demokratik ve otoriter liderlik ile genel bağlılık arasında olumlu ilişki vardır. Yani demokratik ve otoriter liderlikte bir standart sapmalık (demokratik: 0,889781 standart sapma, otoriter: 0,832996 standart sapma) değişim olduğunda duygusal bağlılıkta sırasıyla 0,222 ve 0,263 birim kadar artış olabilecektir. Buna göre regresyon eşitliği:

Genel Bağlılık = 1,942 + 0,154*Demokratik Liderlik + 0,195*Otoriter Liderlik şeklindedir.

5.2.7 Bulgular ve hipotezlerin durumu

Araştırmanın “serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” temel sorusunun cevabı algılanan liderlikle örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin olduğudur. Bu ilişkinin şekli ve şiddetine bakıldığında Tablo 6 ve Tablo 7'de detayları açıklandığı şekliyle demokratik, otoriter ve serbestiyetçi liderlik ile genel bağlılık ve normatif bağlılık; serbestiyetçi liderlikle duygusal bağlılık arasındaki ilişki orta düzeydedir. Demokratik, otoriter ve serbestiyetçi liderlik ile devam bağlılığı; demokratik ve otoriter liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki düşük düzeydedir.

Bu bağlamda H₁ hipotezi olan “serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik algısı ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi de kabul edilmektedir. Diğer hipotezlerin durumu aşağıdaki gibidir.

“H₂ Algılanan otoriter liderlik tarzı, algılanan demokratik liderlik tarzına oranla daha düşük düzeyde örgütsel bağlılığı açıklar” hipotezi Tablo 15'deki regresyon modelindeki standardize edilmiş Beta katsayısına bakıldığında algılanan otoriter liderliğin genel örgütsel bağlılığı açıklayıcılığı %26,3 iken demokratik liderliğin açıklayıcılığı %22,2'dir. Bu nedenle otoriter liderliğin genel örgütsel bağlılığı açıklayıcılığı, demokratik liderlikten daha yüksek olduğu için genel örgütsel bağlılık açısından hipotez reddedilmiştir.

Örgütsel bağlılığın alt boyutlarıyla olan algılanan liderlik ilişkisi Tablo 12, Tablo 13 ve Tablo 14'de verilmiştir. Duygusal bağlılıkla algılanan demokratik ve otoriter liderlik tarzı ilişkisi Tablo 12'deki standardize edilmemiş Beta katsayılarına bakıldığında algılanan demokratik liderlik %18,9 ve algılanan otoriter liderlik %17,8 oranında duygusal bağlılığı açıklayabilmektedir. *Duygusal bağlılık açısından H₂ hipotezi kabul edilir.*

Devam bağlılığı ile algılanan demokratik ve otoriter liderlik tarzı ilişkisi Tablo 13'te verilmiştir. Buna göre regresyon modelindeki algılanan demokratik liderlik ilişkisinin anlamlılık değeri $0,076 > 0,05$ olduğundan bu liderlik tarzının devam bağlılığını açıklamada anlamlı bir etkisi olduğu söylenemez. Buna rağmen algılanan otoriter liderlik tarzı anlamlı bir etkiye sahiptir ve devam bağlılığı üzerinde %23,2 oranında açıklayıcılığa sahiptir. *Devam bağlılığı açısından H₂ hipotezi reddedilir.*

Algılanan demokratik liderlik ve otoriter liderlik algısının normatif bağlılık ilişkisi Tablo 14'te verilmiştir. Buna göre her iki liderlik tarzı algısının da normatif bağlılıkla anlamlı ve olumlu ilişkisi vardır. Demokratik liderlik %22,7; otoriter liderlik %22,3 oranında normatif bağlılığı açıklamaktadır. Aralarında çok az bir farklılık olmasına rağmen, algılanan demokratik liderlik otoriter liderliğe nazaran normatif örgütsel bağlılığı daha fazla açıklamaktadır. Buradan hareketle algılanan demokratik liderlik tarzının otoriter liderliğe göre daha fazla örgütsel bağlılığı açıkladığını söyleyebiliriz. Bu nedenle *normatif bağlılık açısından H₂ hipotezi kabul edilir.*

"H₃ Algılanan demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzı, duygusal bağlılığa pozitif, normatif ve devam bağlılığına negatif; algılanan otoriter liderlik tarzı, devam ve normatif bağlılığa pozitif, duygusal bağlılığa negatif etki eder" hipotezi reddedilmiştir. Çünkü liderlik tarzları ile genel, duygusal, devam ve normatif bağlılıklarının hiçbirisinde negatif ilişkiye rastlanmamıştır.

Tablo 16. Liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığa etkisinin açıklayıcılığı

	Genel Bağlılık		Duygusal Bağlılık		Devam Bağlılığı		Normatif Bağlılık	
	Yordama %	Sıra	Yordama %	Sıra	Yordama %	Sıra	Yordama %	Sıra
Demokratik	22,20%	3	18,90%	2	11,80%*	3	22,70%	2
Serbestiyetçi	23,80%	2	27,10%	1	17,30%	2	27,10%	1
Otoriter	26,30%	1	17,80%	3	23,20%	1	22,30%	3

Not: *İstatistiki olarak anlamlı açıklayıcılık bulunamamıştır.

Tablo 16'ya bakıldığında algılanan liderlik tarzlarının genel örgütsel bağlılık ve alt boyutlarının açıklamada serbestiyetçi liderlik tarzı daha çok öne çıkmaktadır. Çünkü serbestiyetçi liderlik, duygusal ve normatif bağlılıkta en yüksek; genel bağlılık ve devam bağlılığında da ikinci en yüksek açıklayıcılığa sahiptir. Bunu sırasıyla otoriter liderlik tarzı ve demokratik liderlik tarzı takip etmektedir.

Tablo 17. Bulgular ve hipotezlerin durumu

Hipotezler	Durumu
H ₁ Serbestiyetçi, demokratik ve otoriter liderlik algısı ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır	<i>Kabul</i>
H ₂ Algılanan otoriter liderlik tarzı, algılanan demokratik liderlik tarzına oranla daha düşük düzeyde örgütsel bağlılığı açıklar	<i>Ret</i>
H ₃ Algılanan demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzı, duygusal bağlılığa pozitif, normatif ve devam bağlılığına negatif; algılanan otoriter liderlik tarzı, devam ve normatif bağlılığa pozitif, duygusal bağlılığa negatif etki eder	<i>Kısmen Ret.</i> Pozitif etkiler doğrulanırken, negatif etkiler doğrulanmamıştır.

6. Tartışma ve Sonuç

Liderlik tarzı, yön verme, planları uygulama ve insanları motive etme tarzı ve yaklaşımıdır. Çalışanlar tarafından görüldüğü gibi, liderleri tarafından gerçekleştirilen açık ve örtük eylemlerin toplam modelini içerir. Otoriter veya otokratik, katılımcı veya demokratik ve serbestiyetçi veya serbest bırakıcı liderlik kavramları literatüre Kurt Lewin tarafından girmiştir. Otoriter lider çalışanlarının tavsiyelerini almadan onlara ne yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını söyler. Demokratik lider bir veya birkaç çalışanın fikrini karar sürecine dahil eder ancak en son karar verme yetkisini kendisi kullanır. Serbestiyetçi lider, karar vermeyi çalışanların yapmasına izin verir bununla birlikte verilen kararların sorumluluğu yine lidere aittir. İyi liderler bu üç tarz liderlik tarzlarından tümünü kullanırlar ve bu

tarzlardan birisi baskındır. Kötü liderler ise otoriter liderlik tarzına sadık kalma eğilimindedir (Clark, 2015).

Türkiye’de liderlik tarzı ve davranış ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar genelde hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu araştırmaların çoğuna göre liderlik tarzı ve davranışı ile örgütsel bağlılık arasında olumlu ve anlamlı ilişki ve etkileşim vardır (Akbaba, 2020; Aygün, 2012; Bathmunkh, 2011; Demirağ ve Çelik, 2019; Eryeşil ve İraz, 2017; Örucü ve Teker, 2014; Özutku vd., 2008; Terzi ve Kurt, 2005).

Araştırmanın kapsamını oluşturan Karabük Merkezi Demir Çelik sektörü işletmelerinden elde edilen araştırma verileri korelasyon analizine tabi tutulmuş ve algılanan demokratik, serbestiyetçi ve otoriter liderlik tarzlarıyla örgütsel bağlılık ve onun alt boyutları arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre liderlik tarzlarının en fazla etkili olduğu boyut genel bağlılık düzeyidir. Genel bağlılık ile en fazla ilişkili olan liderlik tarzı otoriter liderlik tarzıdır. Bunu sırasıyla serbestiyetçi ve demokratik liderlik tarzı takip etmektedir. İkinci yüksek açıklayıcılık değerlerine sahip liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi normatif bağlılık ilişkisidir. Normatif bağlılıkta en yüksek açıklayıcılık değeri demokratik liderlik, ikincisi otoriter ve üçüncü olarak serbestiyetçi liderlik tarzıdır. Değişkenler arasında en yüksek varyans açıklayıcılığı %13,03 ile otoriter liderlik tarzı ile genel örgütsel bağlılıktır. En düşük açıklayıcılık ise %4,00 ile serbestiyetçi liderlik ile devam bağlılığı arasındaki ilişkidir. Duygusal bağlılığın açıklayıcılığı en yüksek liderlik tarzı serbestiyetçi liderlik tarzıdır. Bunu sırasıyla demokratik ve otoriter liderlik tarzı takip etmektedir. Devam bağlılığında en yüksek açıklayıcılık %8,07 ile otoriter liderlik tarzı olurken bunu hemen hemen aynı açıklayıcılıkta demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzı takip etmektedir. Normatif bağlılığı yaklaşık %10 gibi değerlerle üç liderlik tarzı açıklayabilmektedir.

Demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzlarının örgütsel bağlılık bağlamında daha çok duygusal bağlılıkla ilişkisi olması beklenir. Çünkü kararlara katılan ve kendi iş yapma özgürlüğüne sahip olan bir çalışanın örgüte gönülden bağlanması daha olasıdır. Ancak hem demokratik hem de serbestiyetçi liderlik tarzının uygulanabilmesi için liderin takipçilerinin veya lidere bağlı olarak çalışanların bu yetki ve sorumluluğu alabilecek yetkinlikte ve beceride olması gerekecektir. Üretim ve özelde demir-çelik sektöründeki işletmelerinde genelde önceden sınırları belirlenmiş rutin işler söz konusudur. Bu işleri yapacak insanların gerek eğitim gerekse bilgi seviyeleri yüksek olmadığı için çalışanların demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzlarından kaynaklı örgütsel bağlılığında düşük oranlarda açıklayıcılığı çıkması bundan kaynaklı olabilir. Tablo 1’deki bilgilere bakıldığında katılımcıların %69,9’u ilk ve orta öğretim mezunu seviyesindedirler. Toplam mavi yakalı oranı %61 düzeyindedir. Dolayısıyla algılanan demokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzlarının duygusal bağlılıkla ilişkisinin düşük seviyede çıkması normal karşılanabilir. Aynı şekilde bu durum otoriter liderlik tarzının genel bağlılık ile olan ilişkisinde en yüksek değerde olmasını da açıklamaktadır. Çünkü otoriter lider astlarına ne yapılması gerektiğini tamamen kendisi karar verir, görev merkezlidir, çalışanın mutluluğu ile değil işin başarılmasıyla ilgilenirler (Çoroğlu, 2003, s. 27; Harms vd., 2018, s. 106; Şahin vd., 2004). Çalışanların tavsiyelerini almadan onlara ne yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını söylerler (Clark, 2015). Bu nedenle belirli yetkinliğe sahip olmayan, sorumluluk ve riskten kaçmayı seven kişiler için otoriter liderlik, demokratik ve serbestiyetçi liderliğe göre daha anlamlıdır.

Regresyon analizleri sonucunda (Tablo 16) algılanan liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığı açıklamada çok belirgin bir farklılığı görülmemektedir. En belirgin farklılık devam bağlılığında görülürken, normatif ve genel bağlılıkta liderlik tarzlarının açıklayıcılığı hemen hemen aynıdır. Ayrıca algılanan demokratik liderlik tarzının baskın olduğu hiçbir örgütsel bağlılık açıklayıcılığı bulunamamıştır. Buna göre karar verirken astlarına veya işin taraflarına danışan ve elde ettiği geribildirimlere göre kararını sonuçlandıran bir liderlik tarzı kulağa hoş gelse de, gerekli yetkinliklere sahip olmayan bir ast için karara katılmak örgütsel bağlılık için çok da ayırt edici bir faktör değildir. Bir bakıma karara katılmak sorumluluk almaktır. Sorumluluk ise yükümlülüğü beraberinde getirir. Bu nedenle araştırma kapsamındaki katılımcılar sorumluluğun ağırlığını yöneticide kalmasını istiyor olabilirler.

Alan yazınına bakıldığında tüm araştırmaların bulduğu ortak sonuç liderlik tarzı ve davranışı ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Genel örgütsel bağlılığa otoriter liderlik tarzının daha fazla etki etmesi veya

açıklayıcılığının olması çalışanların otoriter liderliği arzu ettiği anlamı taşımamaktadır. İyi bir lider takipçilerinin durumunu dikkate alarak gerektiğinde otoriter, gerektiğinde demokratik olabilmelidir. Çünkü örgüt amaçlarına ulaşmak için kaynakların etkin, verimli ve kaliteli kullanılması gerekmektedir. Bazı insanlar kararlara katılmayı veya serbest iradesiyle iş yapmayı arzu ederken bazıları talimatların en ince ayrıntısına kadar kedilerine verilmesini isterler. Kısacası iyi bir lider “ata et, aslana ot” vermemelidir.

Örgütsel bağlılığın alt boyutlarıyla liderlik tarzlarıyla ilişkili alan yazındaki bulgular neredeyse araştırma sayısı kadar farklılık göstermektedir. Bunun sebebi araştırma konusunun farklılığı olduğu kadar araştırmaya dahil edilen örgütlerin her birinin ayrı örgüt kültürü, yönetim tarzı ve anlayışı olmasından kaynaklıdır. Ayrıca çalışılan sektörün ne tür bir yönetim tarzının gerektirdiği de önemli bir faktördür. Bu nedenle araştırmada elde edilen bulgularla diğer araştırmalardaki bulguların karşılaştırılmasında evren ve örneklemin ortak özellikler taşıması gereği kaçınılmaz olacaktır. Liderin yönetim tarzı ve davranışı ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi araştıran daha önceki araştırmalar çoğunlukla hizmet sektöründedir. Bu araştırmalardan elde edilen ortak kanaat dönüştürücü, katılımcı, serbestiyetçi liderlik tarzlarının örgütsel bağlılığı daha fazla etkilediğidir. Ancak bu çalışmada bunun tam aksine otoriter liderlik tarzının örgütsel bağlılığa daha fazla etki ettiği bulunmuştur. Bu bulgu seçilen örneklem ve örgütlerle sınırlı olan bir bulgudur. Bunu tüm demir-çelik sektörünün gerçeği olarak algılamak yanlış olacaktır. Sektörel olarak liderlik tarzıyla örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi belirlemek diğer araştırmacıların ilgi ve gayretini beklemektedir.

Kaynakça

- Akbaba, A. (2020). Okul Müdürlerinin Liderlik Özelliklerinin Müdür Yardımcılarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 141–155. <https://dergipark.org.tr/pub/egitim/issue/53591/700986>
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to The Organisation. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1–18.
- Aydoğan, E., & Bıyık, Y. (2018). Örgütsel Bağlılık. In Enver Aydoğan (Ed.), *Örgütsel Davranış odaklı Yönetişel Yaklaşımlar*. Gazi Kitabevi.
- Aygün, A. (2012). *Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi*. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Baltaş, A. (2003). *Ekip Çalışması ve Liderlik* (5th ed.). Remzi Kitabevi.
- Bathmunkh, M. (2011). *Liderlik Tarzları ile Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki ve Bir Araştırma*. Marmara Üniversitesi.
- Bauer, T. N., Erdogan, B., Liden, R. C., & Wayne, S. J. (2006). A longitudinal Study of the Moderating Role of Extraversion: Leader-Member Exchange, Performance, and Turnover During New Executive Development. *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 298–310. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.2.298>
- Baysal, A. C., & Paksoy, M. (1999). İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(1), 7–15. <https://docplayer.biz.tr/114028581-Meslege-ve-orgute-bagliligin-cok-yonlu-incelemede-meyer-allen-modeli.html>
- Buluç, B. (1998). Bilgi Çağı ve Örgütsel Liderlik. *Yeni Türkiye*, 4(20), 1205–1213.
- Çakınberk, A., & Demirel, E. T. (2010). Örgütsel Bağlılığın Belirleyicisi Olarak Liderlik: Sağlık Çalışanları Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 103–119. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/215>
- Çetin, M. Ö. (2004). *Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cinel, M. O. (2008). *Karizmatik Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık Unsurları Üzerindeki*

Etkileri ve Bir Araştırma. Kocaeli Üniversitesi.

Clark, D. R. (1998). *Leadership Style Survey*. <http://www.nwlink.com/~donclark/leader/survstyl.html>

Clark, D. R. (2015). *Leadership Styles*. <http://www.nwlink.com/~donclark/leader/leadstl.html>

Cohen, J. (1988). *Statistical power for the social sciences*. Hillsdale, NJ: Laurence Erlbaum and Associates.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (4. b.). Pegem Akademi.

Çoroğlu, C. (2003). *İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi*. Alfa Basım Yayım.

Demirağ, B., & Çelik, M. (2019). Lider Davranış Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 1–21. <https://doi.org/10.20875/makusobed.401700>

Durmaz, T. (2005). *Sağlık Kuruluşlarında Yönetici Davranışlarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Üniversite Hastanesi Uygulaması*. Gazi Üniversitesi.

Eraslan, L. (2004). Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 160. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/162/eraslan.htm

Eriş, H., Küçüközkan, Y., & Arslan, B. (2017). Organisational commitment level of subcontracted labourers working at public hospitals: Case of Sanliurfa. *Management Issues in Healthcare System*, 3(1), 22–35. <https://doi.org/10.33844/mihs.2017.60462>

Eryeşil, K., & İraz, R. (2017). Liderlik Tarzları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 129–139. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.345364>

Goleman, D. (2002). *Lideri Lider Yapan Nedir?* (Çev: Nurettin El Hüseyini (ed.)). MESS Yayınları.

Harms, P. D., Wood, D., Landay, K., Lester, P. B., & Vogelgesang Lester, G. (2018). Autocratic leaders and authoritarian followers revisited: A review and agenda for the future. *Leadership Quarterly*. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2017.12.007>

İnce, M., & Gül, H. (2005). *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık*. Çizgi Kitabevi Yayınları.

Lewin, K., Lippit, R., & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology*, 10, 271–301.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61–89. [https://doi.org/10.1016/1053-4822\(91\)90011-Z](https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z)

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). *Commitment In The Workplace Theory, Research and Application*. Sage Publication Inc. https://books.google.com.tr/books?id=jn4VFpFJ2qQC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-Component Conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538–551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>

Önen, L., & Tüzün, B. (2005). *İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi*. Epsilon Yayınları.

Örücü, E., & Teker, S. K. (2014). Hastanelerde Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(Sayı: 24), 73–73. <https://doi.org/10.11611/yead.234393>

- Özutku, H., Ağca, V., & Cevrioğlu, E. (2008). Lider-Üye Etkileşim Teorisi Çerçevesinde, Yönetici-Ast Etkileşimi ile Örgütsel Bağlılık Boyutları ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 193–210. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/35468>
- Pallant, J. (2015). *SPSS Kullanma Kılavuzu SPSS ile Adım Adım Veri Analizi* (S. Balcı & B. Ahi (eds.); 6.b). Anı Yayıncılık.
- Pelit, E., Boylu, Y., & Güçer, E. (2007). Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Akademisyenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 86–114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziticareturizm/issue/49892/639537>
- Şahin, A., Temizel, H., & Örselli, E. (2004). Bankacılık Sektöründe Çalışan Yöneticilerin Kendi Liderlik Tarzlarını Algılayış Biçimleri İle Çalışanların Yöneticilerinin Liderlik Tarzlarını Algılayış Biçimlerine Yönelik Uygulamalı Bir Çalışma. 3. *Ulusal Bilgi Ekonomi Ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı*.
- Sekaran, U. (2006). Research Methods for Business. A Skill Building Approach (5th ed.). In *New York: John Wiley and Sons*.
- Sesli Sözlük - leadership*. (n.d.). Retrieved August 23, 2020, from <https://www.seslisozluk.net/leadership-nedir-ne-demek/>
- Sığırı, Ü. (2007). İş Görenlerin Örgütsel Bağlılıklarının Meyer ve Allen Tiplojisiyle Analizi: Kamu ve Özel Sektörde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 261–278. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/455/457162.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Steers, R. M. (1977). Antecedents and outcomes of organizational commitment. *Administrative Science Quarterly*. <https://doi.org/10.2307/2391745>
- TDK. (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Terzi, A. R., & Kurt, T. (2005). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Yöneticilik Davranışlarının Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığa Etkisi. *Milli Eğitim*, 33(166).
- Wasti, S. A. (2002). Affective and continuance commitment to the organization: Test of an integrated model in the Turkish context. *International Journal of Intercultural Relations*. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(02\)00032-9](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(02)00032-9)
- Yukl, G. (2018). *Örgütlerde Liderlik* (Ş. Çetin & R. Baltacı (Eds.); 8th ed.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Yüksel, Ö. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (1st ed.). Gazi Kitabevi.

Extended Abstract

While some people stand out as leaders, the answer to the question why others have not been investigated. In order to find the answer to this question, different leadership definitions and features were tried to be revealed. Although there are dozens of definitions about leadership in many fields of social sciences, there is no unity of definition about what leadership is. This is because researchers approach the definition of leadership for different purposes. According to Yukl (2018, p. 7), leadership from a broad perspective is “the process of influencing people, encouraging individual and collective efforts to achieve an understanding and compromise on what to do and how to do it, and to achieve common goals”. Based on this definition, methods of the leader to encourage individual and collective efforts to achieve common goals will also vary from leader to leader. For this reason, it has been considered remarkable to investigate how the delegating, democratic and authoritarian leadership

styles that may be the opposite of the leader's multiple behavior styles will affect organizational commitment.

The research was carried out in five enterprises with 423 employees operating in the iron and steel industry in Karabük Center. According to Sekaran (2006, p. 253), in a study with a universe size of 450, a minimum number of 212 samples is required. Of the 300 questionnaires distributed, 280 returned. Since 17 questionnaires have extreme values, they were excluded from analysis by being considered invalid. All four questionnaire forms in which some questions were left unanswered were not included in the analysis. A total of 21 questionnaires were excluded from the analysis and 259 questionnaires were included in the analysis.

The leadership style scale was created by adapting the research topic developed by Clark (1998) and Turkish. There are 30 statements in the scale that determine the delegating, democratic and authoritarian leadership characteristics. With the Cronbach's Alpha value of the factors related to the leadership style, 0.97 for authoritarian leadership; 0.94 for democratic leadership; is 0.97 for delegating leadership.

Organizational commitment was determined through the scale developed by Meyer vd. (1993) and adapted to Turkish by Wasti (2002). The Cronbach Alpha values of these scale factors are emotional commitment 0.82, continuance commitment 0.74 and normative commitment 0.83. In the grading of both scales, a 5-point Likert scale was used in the range of "1 = never" and 5 = always.

Pearson correlation analysis was used to determine the relationships between variables, and regression analysis was used to determine the effect (prediction) of independent variables on dependent variables. In order to determine the internal consistency of the scales used in the study, cronbach's alpha reliability value was taken into consideration. The data were analyzed in 95% confidence interval by SPSS software.

The democratic leader incorporates the ideas of one or more employees into the decision-making process but uses the ultimate decision-making authority. The delegating leader allows employees to make the decision, however, the responsibility for the decisions made rests with the leader. Good leaders use all three of these leadership styles, and one of them is dominant. Bad leaders tend to stick to the authoritarian leadership style (Clark, 2015).

With leadership style and behavior in Turkey research examining the relationship between organizational commitment it is generally concentrated in the services sector. According to most of these studies, there is a positive and significant relationship and interaction between leadership style and behavior and organizational commitment. The research data obtained from the Karabük City Central Iron and Steel sector enterprises, which constitute the scope of the research, were subjected to correlation analysis and a positive and significant relationship was determined between the perceived democratic, delegative and authoritarian leadership styles and organizational commitment and its sub-dimensions.

Accordingly, the dimension to which leadership styles are most effective is the general level of commitment. The leadership style that is most associated with general commitment is authoritarian leadership style. This is followed by a delegative and democratic leadership style, respectively. The second relationship between leadership and organizational commitment with high explanatory values is the normative commitment relationship. The highest explanatory value in normative commitment is democratic leadership, the second is authoritarian and third is the delegative leadership style.

Affective commitment is the highest leadership style, delegative leadership style. This is followed by a democratic and authoritarian leadership style, respectively. While the highest explanatoryness in continuance is 8.07%, authoritarian leadership style is followed by a democratic and delegative leadership style with almost the same explanation. Normative commitment can explain three leadership styles with values of about 10%.

A positive and significant impact of perceived democratic, delegating and authoritarian leadership on the overall organizational commitment of employees; positive but meaningless effect of democratic leadership on continuance commitment, positive significant effect on affective and normative commitment; authoritarian and delegating leadership style has a positive and significant impact on affective, continuance and normative commitment.

*Research article***Türk Kamu Yönetiminde planlama ve plan-bütçe ilişkisi**

Mahmut GÜLER

Trakya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
mahmutguler@trakya.edu.tr, ORCID 0000-0002-7624-1746

Bilge Hakan AGUN

Trakya Üniversitesi, Maliye Bölümü
bhakanagun@trakya.edu.tr, ORCID 0000-0003-1270-7698**Received date:** 19.12.2020 **Accepted date:** 26.12.2020**Suggested citation:** Güler, M., & Agun, B.H. (2020). Türk kamu yönetiminde planlama ve plan-bütçe ilişkisi [Planning and plan-budget relationship in Turkish Public Administration]. *Journal of Politics, Economy and Management* 3(2), 53-69.

Öz: Modern anlamda planlama 1917 Sovyetler Birliği deneyiminden sonra 1945’li yıllardan sonra Batılı ülkelerde de uygulanan yönetsel bir araç olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de de planlama çalışmaları başlamış ve Batı’dan farklı olarak Türkiye’de planlama sadece ekonomik faktörlerle değil sosyal yönleriyle ele alınmıştır. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile planlama kurumsal planlı kalkınma bu bağlamda yapılan beş yıllık kalkınma planları merkezi düzeyde hazırlanarak kamu kurumları için bağlayıcı özel sektör için yol gösterici olmuştur. 1980’den sonra devletin değişen yapısı planlama anlayışını da değiştirmiş ve planlar kurumsal düzeyde ele alınmıştır. Bununla birlikte beş yıllık planlar yapılmaya devam edilirken buna koşut olarak alt ölçekli planlar da oluşturulmuştur. Planlama hiyerarşisi içinde kurumsal düzeye kadar inen planların en önemli özelliği bütçe ile olan ilişkileri olmuştur. Yeni liberal devletin gereği olarak kamu kurumlarının planlarını bütçe ile birlikte ele alıp ona göre harcamalar oluşturulmasını öngörmüştür. Nitekim kurumsal düzeyde hazırlanan stratejik plan, kurumsal performansla birlikte ele alınmış bu bakımdan stratejik plan, performans programı ve faaliyetlerin tamamının bütçe ile ilişkilendirilmiş olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, performans, planlama, kamu yönetimi, stratejik plan**JEL Kodu:** R10, E12**Planning and plan-budget relationship in Turkish Public Administration**

Abstract: In the modern sense of the term, planning started with the experience of the Soviet Union in 1917 and became an administrative tool applied in Western countries after 1945. As for Turkey, planning activities have existed since the early years of the Republic and unlike the practice in the West, have been approached not only from an economic perspective but also from a social perspective. With the State Planning Organization established in 1960, planning, institutional planned development, and five-year development plans made in this context were prepared at the central level and became binding for public institutions and a guideline for the private sector. The changing structure of the state after 1980 caused also a change in the way planning was approached and plans were started to be handled at an institutional level. Moreover, while the five-year plans were continued, sub-scale plans were also prepared in parallel with this. The most important feature of the plans that descended to the institutional level within the planning hierarchy has been their relationship with the budget. As a requirement of the new liberal state, it was envisaged that public institutions should consider their plans together with the budget and create expenditures accordingly. The strategic plan prepared at the institutional level has been handled together with the institutional performance, and in this respect, it has become necessary that both the strategic plan, performance program, and all the related activities should be associated with the budget.

Keywords: Budget, performance, planning, public administration, strategic plan**JEL Code:** R10, E12

1. Giriş

Planlama kavramı, farklı disiplinlerin inceleme alanında yer bulan oldukça geniş bir kavramdır. Kentsel planlama, iktisadi planlama, yönetsel planlama gibi planlama çeşitleri, birçok disiplin arasında farklı süreçleri ifade eden anlamlara bürünmektedir. Bu kapsamda kamu yönetimi disiplini alanında planlamanın yönetsel boyutu ele alınmaktadır.

İlk devlet örgütlenmesinden itibaren planlama toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsuru olmuştur. Küçük çaplı bir örgütten başlayarak devlet örgütlü yapısına kadar uzanan farklı tür ve farklı amaçlar için kullanılan planlama, aynı zamanda örgütün devamı ve hitap ettiği toplumsal kesime mal veya hizmet üretmek için gerekli bir yönetsel araçtır. 20. yüzyıldan itibaren devletlerin planlama çalışmaları daha bilimsel temelli ve teknik uzmanlık gerektiren bir çabaya dönüşmüş ve devletler bu doğrultuda planlama anlayışını hayata geçirmek için planlama örgütleri kurmaya başlamıştır.

Planlama, devletin yönetsel ve siyasal rejimine göre farklı türde yapılmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist devletlerde merkeziyetçi anlayışa göre planlar yapılırken, 1945 sonrası kapitalist devlette piyasa temelli ve esnek planlar yapılmıştır. Yine 1945 yılından itibaren az gelişmiş ülkelerin bu iki sistemin karması niteliğinde olan kalkınma planlılığı anlayışı çerçevesinde kalkınma anlayışlarını, plan temelli bir yapıda hazırladıkları görülmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra öncelikle iki sanayi planı ve arkasından uzun vadeli çeşitli plan çalışmaları yapılmış olmakla birlikte planlama konusunda kapsamlı çalışmalar yapmak üzere Batılı ülkelerin uygulamalarına benzer şekilde bir planlama örgütü (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulmuş ve ülke kalkınması plana bağlı kalınarak, orta ve uzun vadeli planlar hazırlanması suretiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

1980'li yıllardan sonra refah devletinden yeni liberal devlete geçişle birlikte planlama anlayışı da değişime uğramıştır. Yeni liberal devlet modeli tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de işletme temelli, ürettiği mal ve hizmetlerde zarar etmeyen yeni kamu yönetimi anlayışını hayata geçirmiştir. Bu bağlamda yeni planlama anlayışı çerçevesinde ulusal planlardan başlayarak şirket ölçeğine kadar inen farklı plan türleri yapılmaya başlanmıştır. Artık kurumların stratejik planlama ile kuruluş amaçlarına göre belirleyecekleri amaç ve hedeflere yönelik faaliyetlerini orta veya uzun vadeli ve yine bu plan üzerinde gösterecekleri bütçelerle ortaya koymaları beklenmektedir. Stratejik plan kapsamında belirlenen amaç ve hedeflerin gerçekleşme düzeyleri ve bütçe ilişkileri, performans programları ve yine aynı kurumun faaliyet raporlarınınca denetleneceği bir yapıda olması beklenmektedir. Tüm kamu kurumları için bütçe plan ilişkisinin merkezi iktidar tarafından açıklanan orta vadeli mali planlar çerçevesinde sağlanacağı belirtilmiş ve bu yönde planlar yapılmaya başlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında ilk olarak planlamanın kavramsal ve kuramsal boyutuna değinilmiş olup tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin planlama geçmişi incelenmiştir. Zaman içerisinde değişen devlet anlayışı, planlamanın yönünü de değiştirmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, yeni liberal devlet ilkeleri çerçevesinde değişim sürecinde plan-bütçe ilişkisinin bir analizini yapmak olacaktır.

2. Kavramsal düzeyde planlama

Literatürde planlama kavramı için yapılan oldukça fazla sayıda tanım bulunmaktadır. Genel bir yaklaşımla planlama; *“üzerinde anlaşmaya varılmış bir veya birden çok amacı gerçekleştirmek için tasarlanmış önlemler bütünü”*dür (Mihçı, 2002, s. 151). Yılmaz (1999, s. 85) planlamayı *“önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesine dönük olarak kaynakların harekete geçirilmesi ve etkin kullanılması suretiyle sonuç almaya yönelik, bilgi temeline sahip bir çaba”* olarak tanımlamaktadır. Sezen (1999, s. 10) ise planlamanın iki zaman (geçmiş ve bugün) boyutundaki bilgiler ile üçüncü bir zaman (gelecek) boyutuna müdahalede bulunma, bugünden yarına bir yön verme çabası olduğuna vurgu yapmaktadır. Görüldüğü üzere planlama, planı ortaya çıkarmak için girişilen tüm çaba ve süreci ifade etmektedir (Koçel, 2020, s. 176).

Planlama küçük bir örgütten başlayarak devletin örgütlenmesine kadar uzanan farklı ölçeklerde yapılabilmektedir. Fakat örgütün ölçeğine göre değişiklik gösterse de planlar kısa vadeli (bir yıla kadar) ve uzun vadeli (bir yıldan uzun) olarak hazırlanmaktadır. Tek kullanımlık planlar (program, bütçe, proje

vb.) olabileceği gibi sürekli olan (amaç, politika, stratejik plan gibi) planlar da mevcuttur (Mucuk, 2013, s. 137).

Planlama, uzun vadede ülke ekonomisinin önemli bir bölümünü etkileyecek kararlar alınacağı zaman başvurulması zorunlu olan bir yönetim aracıdır. Bu anlamda devlet müdahalesinin niteliği de planlama tanımı açısından önem kazanmaktadır (Çelebican, 1974, s. 587). Devlet amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadi ilişkiler kurmakta ve bu iktisadi ilişkilere gerekirse doğrudan müdahale etmektedir. İktisadi ilişkiler kaçınılmaz olarak bütçe ile ilişkilidir. Dolayısıyla planlama, iktisadi hayatın işleyişine hâkim olan bir araçtır. Bu araç, toplumun hizmet beklentilerini ve ülkenin kalkınmasını bir düzen içinde çizilen yolda gerçekleştirecek niteliklere sahip olmalıdır (Hamitoğulları, 1966, s. 92). Bu bağlamda devletin planlama yapmasının birtakım faydaları vardır. Bunlar (Mucuk, 2013, s. 139);

- Yöneticilere uzun dönemli düşünme alışkanlıkları kazandırır.
- Sermaye ve kaynakların daha rasyonel kullanımına olanak sağlar.
- Emeğin örgütlenmesi ve etkili kullanılmasına olanak sağlar.
- Denetim ve standartlar oluşturulmasına katkı sağlar.
- Yetki devrini kolaylaştırır.
- Ani değişimlere hazırlıklı olma imkânı verir.

3. Planlamaya kuramsal yaklaşım

Devletin plan yapma zorunluluğu yeni bir olgu değildir. Bu, devletin ilk ortaya çıkışından itibaren vardır ve devlet ilk olarak kendi kurumsal yapısını oluşturmak ve ikinci olarak kendisi ile birlikte toplumsal yaşamın devamlılığını sağlamak için planlar yapmıştır. Fakat gerçek anlamda bilimsel temellere dayanarak plan yapma süreci, 20. yüzyılda başlamıştır. 20. yüzyıldan itibaren planlama anlayışı, iktisadi kaynakları savurganlığa yol açmadan en rasyonel bir biçimde ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarı sağlama, bunalımları besleyecek çelişkileri engelleme, ekonomik gelişmeyi en yüksek oranlarda devamlı olarak gerçekleştirebilme isteğinin bir aracı olmuştur (Hamitoğulları, 1979, s. 175). Planlamanın 20. yüzyıldan sonra kalkınma anlayışıyla birlikte ele alınması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Bu tarihten sonra gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki fark açılmaya başlamış, nüfus artmış ve geri kalmış ülkeler nüfus artışına paralel olarak kalkınmayı sağlayamamıştır. Bu açıdan planlama, ülkelerin ekonomik kalkınmasına yanıt verecek nitelikte bir uygulama aracı olarak uygulanmaya başlamış ve devletin ekonomik ve sosyal politika açısından ulaşılması istenilen amaçların gerçekleştirilmesi için kaynakların, belirlenen bu amaçlar çerçevesinde tahsisinin sağlanması süreci olarak varlığını sürdürmüştür (Kaya, 1961, s. 36-41). Bununla birlikte devletin planlama anlayışı, başlangıçta ekonominin niceliksel büyümesi konusu üzerine odaklanırken, sonraları toplumsal ve iktisadi yapıda meydana gelen niceliksel ve niceliksel değişim süreci olarak tanımlanır hale gelmiştir (Leblebici ve Erkul, 2008, s. 273).

Planlama kavramı zaman içerisinde değişime uğramış ve süreç içerisinde yeni boyutlar kazanmıştır. 20. yüzyılda üç tür planlama yaklaşımı öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliğinde başlayan ve tüm sosyalist Doğu Bloku ülkelerinin uyguladığı *merkezi planlama* anlayışıdır. Sosyalist ülkelerde planlama, üretim, tüketim, dolaşım, bölüşüm ve birikim süreçleri doğrudan merkezi planlama örgütü vasıtasıyla yapılmıştır. Bu açıdan üretim ve dolaşım araçlarında kolektif mülkiyet devlet mülkiyetindedir. Sosyalist yeniden üretimin temelini, planlanmış üretim, dolaşım, bölüşüm ve birikim oluşturur. “*Sosyalist birikim tarzının temelinde toplumsal üretimin ne kadarının tüketime ne kadarının birikime ayrılacağına, bugünkü tüketimle gelecekteki tüketim arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına, tüketime gitmeyen ekonomik artığın genişletilebilmesi için gerekli olan üretim sürecinin ne olacağına merkezi planlama tarafından karar verilir*” (Özügürlü, 2002, s. 4). Bu kapsamda SSCB'nin sosyalist bir idare kurarak merkezi planlar ile ekonomisini ileri bir seviyeye taşıdığını belirten Kaya (1961: 42-55) özgürlüklerini kaybetmek istemeyen geri kalmış ülkelerin de merkezi planlar yaparak sanayileşme sürecine girmek zorunda olduklarını, planların hazırlanması ve uygulanması aşamasında ulusal çıkarların ön planda tutularak engellerin ortadan

kaldırılacağını ve aksi halde elde bulunan kaynakların siyasi mücadeleler¹ içerisinde israf edileceğini vurgulamaktadır.

Planlama yalnızca sosyalist sistemin bir uzantısı değil, aynı zamanda kapitalist sistem içerisinde de var olan bir araçtır. Dolayısıyla bu kapsamda ikinci planlama yaklaşımı, *kapitalist yaklaşım* olmuştur. Özellikle Sovyet deneyiminin başarısı ve Keynesyen refah devleti politikaları ile kamunun ağırlığının artması Batılı kapitalist ülkelerde planlama önemini arttırmıştır. Liberal ekonomi modeli devletin piyasaya müdahalesini olumsuzlaştırır, aksine piyasa mekanizmasına olumsuz sonuçlar doğuracağını ileri sürer. Fakat piyasanın olmadığı ya da yeterince işlemediği durumlarda devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu görmektedir. Nitekim liberal planlama yaklaşımı, piyasa ve fiyat mekanizmasının yetersiz kaldığı durumlarda devletin müdahalesini gerekli görür (Yılmaz, 1999, s. 85-90). Planlama konusunda kapitalist devletin rolü, piyasa ekonomisini korumak ve buna uygun kurum, kural ve davranış kalıpları geliştirmektir. Bu yaklaşımda planlama, piyasa mekanizmasına göre düzenlenmiş ekonomik faaliyetlerin yetersizliğini ortadan kaldıran bir işleve sahip olmuştur (Hamitoğulları, 1979, s. 175). Gelişmiş kapitalist ülkelerde planlamadan beklenen bir diğer husus, piyasa mekanizmasının daha iyi çalışabilmesini sağlamaktır (Övgün, 2010, s. 124).

Planlama sürecinde üçüncü yaklaşım ise, kapitalist planlama anlayışının az gelişmiş ülkelere yönelik uygulaması olarak tanımlanabilecek *kalkınma planlamasıdır*. 20. yüzyılın başında bağımsızlığını yeni kazanmış az gelişmiş ülkelerin, ekonomik bağımsızlık, uluslaşma veya ulus devlet oluşturma süreçleri temel amaçları olmuştur. Genel olarak 1940'lı yıllardan başlayarak 1970'lere kadar kalkınma kavramı iktisadi büyüme ile birlikte anılır. Kalkınma kavramı ile iktisadi büyüme arasında özdeşlik kurulduğunda az gelişmiş ülkelerin iktisadi büyümeyi nasıl gerçekleştireceği tartışma konusu olmuştur. Konu üzerine varılan ortak yaklaşım, iktisadi büyümeye serbest piyasa koşulları yerine "*yol gösterici planlama*" vasıtasıyla ulaşacağı üzerine olmuştur (Günsoy, 1977, s. 85). Kalkınma, Sanayi Devrimi'nden² beri kapitalist gelişme ile birlikte kullanılan bir kavram olmakla birlikte az gelişmiş ülkelerde batılılaşma, sanayileşme ve modernleşme ile birlikte anılmaya başlaması da İkinci Dünya Savaşı sonrasında rastlanmaktadır. Batı Avrupa'nın kapitalist ülkelerinde hız kazanan yapısal değişimler, devletin iktisadi hayata gittikçe artan oranda müdahalesi ve iktisadi faaliyetlere yön verme zorunluluğunu yaratmıştır. Bir yandan ortaya çıkan yeni sorunların ancak uzun vadede çözülebilecek bir nitelik göstermesi, diğer yandan çeşitli nedenlerle genişleyen kamusal kesimin de etkisiyle devlet müdahalesinin yaygınlaşması, farklı bir iktisat siyasetinin izlenmesini gerekli kılmıştır (Çelebican, 1974, s. 590). Az gelişmiş ülkelere yönelik bu planlama yaklaşımında hem sosyalist planlamanın hem de kapitalist planlama yaklaşımının izlerini görmek mümkündür. Aslında bu açıdan *karma yaklaşım* da denilebilecek "*bu planlama anlayışında ne fiyat sistemi tam olarak ortadan kalkmakta ne de bu sistem ekonominin temel aktörü olarak belirlenmektedir. Bu bakımdan karma model, karar ve tercih serbestliğinin tam olduğu piyasa mekanizması ile karar ve tercih hakkının merkezi düzeyde belirlendiği*" ekonomik modelin özelliklerine sahiptir (Övgün, 2010, s. 131).

Görüldüğü üzere ekonomisi tarıma dayalı olan geri kalmış ülkelerde merkezi idare tarafından hazırlanan ve yine merkez tarafından uygulanması teşvik edilen planlamanın amacı, ülkenin hızla sanayileşmesine katkı sağlamak iken, merkezi/sosyalist planlama dışında kalan kapitalist planlamanın amacı ise, gelişmiş demokratik ülkelerde iktisadi faaliyetler arasında koordinasyonu ve devletin müdahale ettiği alanlarda ahengi sağlamaktır (Kaya, 1961, s. 39). Her ülke kendi iktisadi ve toplumsal gelişmişlik modeline göre plan yapma durumunda kalmış olmakla birlikte kapitalist ülkelerin kendileri için hazırlamış oldukları planlar, *yol gösterici planlar* ve tarıma dayalı gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeler için önerilen planlar, *emredici planlar* olarak adlandırılmaktadır. Emredici plan, merkez tarafından hazırlanır. Merkez bir taraftan kamunun plan ilkelerine uymasını zorunlu kılar, diğer taraftan özel sektörün plan ilkelerine uymasını teşvik eder. Emredici plan, ülkenin sanayileşmesi ve toplumsal kalkınmasını düzenleyen merkezi bir plandır (Hamitoğulları, 1966, s. 92). Böylece az gelişmiş ülkelerde devlet, amacına göre ekonomik faaliyetlere plan aracılığı ile müdahale ederken, bu müdahalenin amacı piyasaya müdahale etmek değil, piyasa mekanizmasının daha iyi işlemlerini sağlamaktır (Günsoy, 1977,

¹ Kaya'ya (1961, 61) göre siyasi etkenler, özellikle demokratik rejimlerde idarenin zayıf olması halinde planlamanın başarısızlığında önemli bir tehdittir.

² Günümüzde 1. Sanayi Devrimi olarak adlandırılmaktadır.

s. 174). Bu bağlamda kalkınma plancılığı ve iktisadi programlama (Çelebican, 1974, s. 590); (i) Ulusal ekonominin belirli alanlarını değil, üretimin tüm yönlerini kapsamaktadır. (ii) Kısa vadeli değil, uzun vadeli hedefler belirler ve (iii) Tekelci oluşumları desteklemekten ziyade, kapitalist iktisadi düzenin genel sorunlarına çözüm bulmaya yöneliktir.

4. Türkiye’de planlamanın evrimi

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin olmazsa olmaz diyebileceğimiz temel hedefi, her alanda tam bağımsız bir devlet olmaktır. Buna rağmen devletin en çok önem verdiği husus, ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmek olmuştur. Cumhuriyetin erken dönemine iktisadi açıdan bakıldığında hava ve iklim şartlarının iyi gitmesi, tarım ürünlerine dayalı dış satım gerçekleştirme imkânı sağlamıştır. Fakat 1929 yılında başlayan büyük kriz Türkiye ekonomisinin dış ticaret dengesini bozmuş, ithalat hacmini daraltmış ve bütçe gelirlerinin cari değerinde ciddi miktarda azalmalar olmuştur. Bu bakımdan iktisadi gelişmeyi devam ettirmek için 1934-1939 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve arkasından 1938-1942 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları ile planlı kalkınmanın temelleri atılmıştır. Özellikle İkinci Plan ile devlet destekli yerli sermayenin geliştirilmesi ve bu sermayenin önünün açılması hedeflenmiştir (Somel ve Ekiz, 2010, s. 43). İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ara verilen planlama çalışmalarına 1946 yılında tekrar başlanmış, Birinci ve İkinci Sanayi Planlarının devamı niteliğinde olan İvedi Sanayi Planı yürürlüğe girmiştir. Plan, sanayinin enerji kaynaklarına yakın yerlerde olmasını ve bölgesel uzmanlaşmaya dayanmasını öngörmüştür. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa’nın yapılanma süreci kapsamında ABD tarafından verilecek olan Marshall yardımlarından Türkiye’nin de yararlanması amacıyla 1946 İvedi Sanayi Planı kapsamında yapılan plan ve projelere devlet destekli sosyalizm çağrışımında bulunması sebebiyle kuşkulu yaklaşmıştır. Bu nedenle 1946 İvedi Sanayi Planından vazgeçilip acelece hazırlanan 1947 Vaner Planı’na diğer bir deyişle Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na geçiş yapılmıştır (Uzunkaya, 2020, s. 15-18). Bununla birlikte bu planın proje düzeyinde sunulan önerilerinin pek çoğu uygulama alanı bulmamasına rağmen 1950-1960’lı yıllarda çeşitli politikalara yön verdiği söylenebilmektedir (Günsoy, 1977, s. 191).

Tam bağımsız ekonomiyi inşa etmeye yönelik 1930’ların sanayi planları ile işe başlayan Türkiye, 1960’lara kadar kurumsal bir yapılanmaya gitmemiştir. 1930-1960 arası dönemde planlar, farklı kurumlar tarafından farklı amaçlara yönelik olarak hazırlanmıştır. Planlama için özgül bir örgütlenmeye ilişkin ilk çalışmalar 1950’li yılların sonunda başlamıştır. Bu kapsamda ilk çalışmalar, Türkiye’nin kendi isteğinden çok, yardımların ön koşulu olarak uluslararası kuruluşların zorlamasıyla olmuştur. 27 Mayıs askeri darbesi ile kısa bir duraklama dönemi yaşayan çalışmalar, planlamayı kalkınmanın önemli bir aracı olarak gören bir yaklaşımla tekrar ele alınmıştır. 1950’lerde başlayan planlamanın örgütsel yapısını oluşturmaya yönelik faaliyetler 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulması ile yeni bir aşamaya girmiştir (Sezen, 1999, s. 71).

Askeri darbenin arkasından kabul edilen 1961 Anayasası’nın planlamaya ilişkin ilgili maddesi “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtı’nın kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler, özel kanunla düzenlenir” hükmüne yer vererek, kalkınmayı bir plana bağlamış ve daha önce 91 sayılı kanunla³ kurulan DPT anayasal bir kurum haline getirilmiştir. Böylece Anayasa, planlı kalkınma ilke ve koşullarının oluşturulması ve takip edilmesi görevini DPT’ye vermiştir. 1963 yılından başlayarak dokuz Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlığını DPT tarafından yerine getirilmiştir.

4.1. Planlamada değişim ve değişimin Türk planlama sistemine etkisi

1945’li yıllardan sonra sosyal refah devleti olgusu -özellikle Batılı ülkelerde- emek ve sermaye arasında toplumsal uzlaşa sağlamıştır. Fakat 1970’li yıllarda sermayenin içine girdiği kriz sonucu bu uzlaşa uzun

³ DPT, 1961 Anayasası yürürlüğe girmeden önce 5.10.1960 tarih 91 sayılı DPT’nin Kurulması Hakkında Kanun ile Başbakan’a bağlı bir kurum olarak kurulmuştur.

sürmemiş ve 1980’li yıllardan sonra dünya ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yeni değişimlerin yaşandığı bir alan olmaya başlamıştır. Bu yeni dönem, teknolojik gelişmelerin -özellikle iletişim, ulaşım ve bilgi teknolojilerindeki değişmelerin- hız kazanması, buna bağlı olarak sermaye hareketliliğinin artışı ile küreselleşme dönemi olarak adlandırılmıştır.

Küreselleşme sürecinin devlete yönelik yaratmış olduğu değişim, refah devleti anlayışından yeni liberal devlet anlayışına geçilmesi şeklinde olmuştur. Yeni liberal devlet ile devlete yüklenen toplumsal mal ve hizmetlerin karşılanması görevi, ekonomiyi pazar güçleri olan özel sermayeye bırakma ve serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarını güvence altına alma olarak belirtilmiştir. Diğer bir deyişle kamunun mal ve hizmet üretimini, işletmeci bir anlayışla yürütmesi gerektiği ortaya konmuş, bu anlayış ile kamu yönetiminde yeniden yapılanma sürecine girilmiş ve kamuya yeni bir adlandırma ile **yeni kamu yönetimi** yaklaşımı adı verilmiştir. Bu kapsamda yeni kamu yönetimi anlayışı; (a) Simon’un 1940’larda geliştirilen rasyonel karar verme yöntemleri ile yakından ilgili olan *kamu tercihi teorisi*, (b) Taylor tarafından geliştirilen “Bilimsel Yönetimin İlkeleri” ile gündeme gelen *yönetim ideolojisi teorisi* gibi iki eski teoriden beslenmiştir (Bayraktar, 2003, s. 56). Yeni liberal devlet modelinin kamu örgütlenmesine ve işleyişine yönelik yansımaları ise, a) kamu yönetimi özellikle ekonomik nitelikli kuruluşlardan başlayarak küçültülmesi b) küçültülen bu alanda kamu örgütlerinin kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırılması ve işletilmesi üzerine kurgulanmıştır (Aksoy, 2003, s. 529).

1990’lardan sonra planlamanın kurumsal düzeyde hazırlanan bütçeler ile ilişkisini kurmaya yönelik liberal devletin ilkelerine uyum sağlayacak bütçe sistemi öne çıkmış ve kamu mali sisteminin kontrol edilmesine yönelik uygulamalar tartışılır olmuştur. Kamu mali yönetiminin uzantısı olarak kalkınma politikalarının rafa kaldırılması yerine, kısa dönemli istikrar programları önem kazanmıştır. Planlamada görülen bu değişim, planlamanın yöntem ve tekniklerinde görülen değişimden çok daha ötedir (Övgün, 2010, s. 138). Zira refah devleti döneminde uygulanan kalkınmayı plana bağlayan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının önemi azalmış ve piyasa ekonomisine dayalı yeni bir planlama yaklaşımı öne çıkmıştır. Yeni dönem planlama salt iktisadi teknikler açısından değerlendirilirken, işin hukuki boyutu yani plan-hukuk ilişkisi ihmal edilmeye başlanmıştır (Günsoy, 1977, s. 228).

2011 yılında çıkartılan *641 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)* ile Kalkınma Bakanlığı’na verilmiştir. 9. Beş Yıllık Kalkınma Planından sonra 10. ve son olarak da 11. Kalkınma Planı yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı kaldırılmış ve plan yapma görevi, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na verilmiştir. Başkanlık içinde bu görev “Plan ve Programlar Genel Müdürlüğü” tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda kalkınma ajansları ise, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlanmıştır.

Yeni liberal dönemin planlama anlayışı çerçevesinde yeni planlar ortaya koyulmuş, bu bağlamda; a) çevrelediği alana göre 1/100.000’lik ve 1/50.000’lik bölgesel planlar, b) işlevlerine göre ise, Orta Vadeli Program, Orta Vadeli Mali Plan, Stratejik Plan, Performans Programı gibi iktisadi ve mali ilişkileri düzenleyen planlar yapılmaya başlanmıştır.

4.2. Plan-bütçe ilişkisi

Devletler bütçe hazırlarken geçmişten günümüze farklı yöntem ve teknikler kullanmıştır. 12. yüzyıldan başlayarak bütçeleme süreci ilk olarak İngiltere’de uygulanmaya başlanan Geleneksel Bütçe Sistemi ile başlamıştır. Geleneksel Bütçe Sistemi, bütçenin denkliği ilkesine bağlı olan bir sistemdir. Bu bağlılığın temelinde, benimsenen liberal düşünce anlayışının devletin faaliyet alanını genişletme eğiliminde olduğu her davranış ve yöntemin reddi yatmaktadır (Neumark, 1947, s. 16-17). Bu sistemin bütçede denklik ilkesini benimsemesi sonucunda üretim faktörleri önemli olmakla birlikte bütçenin gelirler ve harcamalar yönü ile kamusal hizmetlerin kapsamına, sınırlı düzeyde yer verilmiştir. Buna rağmen faaliyetler sonucu elde edilen çıktılar değerlendirilmesi göz ardı edilmiştir (Tüleykan, 2009, s. 3-4). Bir hizmetin üretiminde kullanılan girdilere, diğer bir deyişle harcama kalemlerine göre yapılan sınıflandırmada her birim (bakanlık/daire) için önerilen harcamalar madde madde sıralanmaktadır. Harcamalar yapılan işe göre değil, alınan girdilere göre ayrılmaktadır. Burada önemli olan, harcanan paranın miktarı ve bu harcamaların sıkı bir denetim ile kayıt altına alınması hususudur (Edizdoğan, 1991, s. 135). Bu sebeple Geleneksel Bütçe Sistemi harcama kalemleri sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Çünkü bu sistemde amaç, kamu harcamalarının yasama organının onayladığı şekilde

kullanılıp kullanılmadığının denetimini sağlamaktır. Bu amaçla önemli olan kaynaklardır. Harcanan kaynakların neden kullanıldığı ve sağlayacağı fayda sorgulanmamaktadır (Tüğen, 2007, s. 107).

Devlet anlayışında ortaya çıkan değişimler ile birlikte devlet bütçeleri de değişime uğramıştır. Bütçeler artık sosyal amaçları da içine alan çeşitli faaliyetlerin gerçekleşmesinde, ekonomik hayata müdahale etmek amacıyla hazırlanmaktadır. Süreç içerisinde geleneksel Bütçe Sisteminden farklı olarak devletin müdahalesini benimseyen modern (çağdaş) bütçe teknikleri ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda bütçelerden beklenen, yalnızca harcama kaleminin düzenlenmesi yönünde sınıflandırma işlevi değil, ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma işlevini benimseyerek performansın belirlenmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi olmuştur (Moğol, 2002, s. 127).

Devletin işlevlerinin genişlemesi ve karmaşık bir hal alması, ülkelerin sağlıktan eğitime, konuttan ulaşım, teknolojiye güvenliğe birçok kamusal hizmetin yükümlülüğü altına girmelerinin temel nedeni olmuştur. Daha önemlisi devlet, bu işlevlerin eşgüdümlü bir şekilde bir yönetici çatısı altında toplanması rolünü üstlenmiştir (Karasu, 2001, s. 278). Nitekim ekonomik krizler sonucu devlet müdahalesi kaçınılmaz bir hal almış ve tüm dünyada Refah Devleti uygulamaları hâkim olmuştur (Fedai, 2018, s. 120).

Bu süreçte ilk olarak **Performans Bütçe Sistemi** ortaya çıkmış ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) uygulanmaya başlamıştır. Sisteme ilişkin çalışmalar, Başkan William Howard Taft tarafından kamu harcamalarında etkinlik sağlanması amacıyla önerilmiştir. 1912 yılında Ekonomi ve Etkinlik Komisyonu'nun (Commission on Economy and Efficiency) kurulması ile kamu harcamalarının programlara göre sınıflandırılması yönünde çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Yeni sistem, 1910-1913 yılları arasında başta New York ve Chicago kentleri olmak üzere çeşitli yerel yönetimler tarafından benimsenmiştir (Hagen, 1968, s. 2-3). Bu kapsamda yolların ve kanalizasyon sistemlerinin bakım ve onarımı gibi kamu faaliyetlerinin fonksiyonel sınıflandırılması yapılmıştır. Bu sınıflandırma, faaliyetlerin hizmet türlerine göre gruplandırılmasını ifade etmektedir (Özen, 2008, s. 10-11). Aynı zamanda "iş bütçesi" ve "icraat bütçesi" olarak da nitelendirilen performans bütçe sisteminde amaç, kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliği arttırmaktır. Böylece faaliyetler belirli programlar şeklinde tasarlanmakta ve gelecek dönem maliyet tahminlerini içermekte her faaliyetin birim maliyet fiyatları üzerinden söz konusu gerçekleşme derecesi ölçülmektedir. Burada performans ölçümü ile faaliyetler için yapılan harcamalar sonucunda istenen hedefe diğer bir deyişle çıktılara ulaşıp ulaşılmadığının tespiti önem taşımaktadır (Edizdoğan, 1991, s. 143-144).

Modern sistem içerisinde yer alan bir diğer sistem ise, **Program Bütçe Sistemidir**. Performans bütçe sisteminin gelişmiş bir şekli olarak oluşturulan bu sistem, ilk olarak ABD'de uygulamaya konulmuştur (Egeli ve Karakoyun, 2019, s. 142). Program bütçe sistemi, öncelikler sırası oluşturarak programlanmış faaliyetlere ödenek tahsis etmektedir. Söz konusu kamusal hizmetlerin hedeflerine ulaşabilmesi için amaçlar belirlenmekte, amaca ulaşmak için gerçekleştirilen faaliyetler programlara, programlara yönelik temel hizmetler alt programlara ve hizmetlerin gerçekleştirilmesinde yapılan iş ve eylemler faaliyet/projelere ayrılmaktadır (Işık, 2014, s. 252). Bu kapsamda Program Bütçe Sistemi fayda-maliyet analizlerine önem vermekte ve bütçenin etkin düzeyde kullanımı için alternatifler arasından en uygun seçimin yapılmasını zorunlu kılmakta ve *hangi hizmet toplumun refahı için en yüksek faydayı sağlar?* sorusuna yanıt aramaktadır (Öztürk, 2018, s. 112).

Performans Bütçe Sistemi bir hizmetin nasıl yapılacağı üzerinde dururken, Program Bütçe Sistemi hem hizmetin nasıl yapılacağı hem de hizmetin toplum refahı açısından en uygun düzeyde belirlenmesini amaçlamaktadır. Performans Bütçe temelde geçmiş yıllara ilişkin işlemleri dikkate alırken, Program Bütçe Sistemi programların gelecek yıllara ait işlemlerini dikkate alarak hazırlanmaktadır. Bununla birlikte Performansa Dayalı Bütçe sistemi, alt düzey kademeler için bağlayıcı iken, Program Bütçe sisteminde program, ilgili alanda üst kademedeki yöneticinin yetki ve sorumluluğuna verilmektedir (Özen, 2008, s. 12-13).

Temelleri program Bütçe Sistemine dayanan ve Program Bütçenin daha kapsamlı ifadesi olan **Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi (PPBS)** ise, 1961 yılında ilk olarak ABD Savunma Bakanlığında uygulamaya konulmuştur. Sistemin ABD yönetiminin tüm kamu idareleri için zorunlu olarak uygulanması, 1965 yılında Başkan Johnson tarafından yayımlanan bir genelge ile geçerlilik kazanmıştır (Edizdoğan, 1991, s. 150-151). Sistem, hem uzun dönemli bir bakış açısı ile fayda maliyet analizine ağırlık vererek Performans Bütçenin hem de alternatif programların seçimi ve program

analizine ağırlık vererek Program Bütçenin özelliklerini taşımaktadır⁴ (Öztürk, 2018, s. 113). Nitekim yeni kamu yönetimi anlayışının temellerini Planlama-Programlama-Bütçeleme sisteminin ortaya çıkmasına bağlayan Frederickson (2016, 455), yönetimde planlamanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Çünkü PPBS, örgütlerin ihtiyaçları çerçevesinde yeniden yapılanma sürecinin doğal bir sonucu olarak doğmuş ve planlar da bu reform süreci doğrultusunda hazırlanmaya başlamıştır.

1960'lardan sonra başta İngiltere olmak üzere pek çok ülke Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemine geçiş yapmıştır. 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde "Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemine" geçiş için pilot uygulama yapılmış, ancak tüm kurumlarda uygulama alanı bulmadan kaldırılmıştır. 1990'ların başında ise, "Performans Esaslı Bütçeleme" sistemi kamuda yeni liberal ekonomi modelinin uygulamasını kolaylaştırmak amacıyla kamu yönetimlerinin ulusal düzeyde hazırlanan planlarının çıktısı-sonuç odaklı ve buradan elde edilecek verilerle kurumların performanslarının tespitine kolaylık sağlayan bir bütçe sistemi olması sebebiyle tercih edilmeye başlamıştır.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2017, s. 10-11), Program Bütçe Sisteminin faydalarını şu şekilde belirtmiştir:

- *Kamu kaynaklarını hükümet öncelikleri ile uyumlu olarak tahsis etmek,*
- *Uzun dönemli bir harcama planlamasına imkân vermek,*
- *Hükümet politikalarının etkinliğini sağlamak üzere kamu idarelerinin faaliyetlerine yön vermek,*
- *Mali disiplini sağlamak için girdiler üzerinde mali kontrol uygulamak,*
- *Vatandaşlara ve diğer paydaşlara hesap verebilirlik için bilgi, yöntem ve araçlar sağlamak.*

Hazine ve Maliye Bakanlığı Program Bütçeleme Sisteminin uluslararası kuruluşların bu yaklaşımına önem vermiş ve OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların bu sisteme olan bakış açıları doğrultusunda yapılmış bir sistem olduğunu belirtmiştir. Örneğin OECD'nin hükümet politikalarının ve hedeflerinin bu bütçe sistemi ile bir araya getirilen faaliyetler seti olduğunu yansıtan görüşü aktarılmıştır. Dünya Bankası Program Bütçe Sistemi'nin kaynak tahsis kararlarının ve kamu idarelerinin ihtiyaçlarının maliyetlendirilmesi, "yönelimsel performans, hesap verebilirlik ve periyodik değerlendirmeler için çerçeve sağladığı belirtilmiştir. IMF ise programların hedef odaklı harcama kategorileri olduğunu, harcamaların program sınıflandırmasına dayandırılması, alternatifler arasında karar alıcıların bilgilendirilmesi ve performans bilgisinin sistematik kullanılmasına imkân" sağladığına yönelik ileri sürdüğü savlarla, ülkelere Program Bütçeleme Sistemine geçişi salık vermiştir.

Türkiye'de Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi ise, 1973 yılında başlamıştır. Ardından 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Türkiye, Performans Esaslı Bütçeleme Sistemini 01.01.2006 tarihinden itibaren uygulamaya başlamıştır. Fakat PEBS, kurum odaklı olması, hizmetlerin yeterince açık olmaması, performansın sonuç odaklı olması, bu bağlamda kamusal hizmetleri çıktılar ve sonuçlar üzerinden değerlendirmenin rasyonel olmaması, kamu kurumlarının sorumlu tutuldukları ölçülere etkilerinin her zaman yeterli olmaması gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Ortaya çıkan sorunlara çözüm amacıyla bütçe sisteminde bir kez daha değişikliğe gidilmiş ve performans sisteminin aksaklıklarının iyileştirilmesi amacıyla **2020 yılında Program Tabanlı Performans Bütçe Sistemine** geçilmiştir. Bu yaklaşım, kurumsal düzeyde hazırlanan stratejik planların ve performans programlarının bütçe ile bağ kurularak, programların maliyetlendirilmesi ve bunun için kaynak ihtiyacının tespit edilmesi, programları izleme ve değerlendirme imkânı sunması açısından avantajlar getirmiştir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 1991, ss. 162-164).

4.3. Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan

Yeni liberal devlet modelinin iktisadi kaynaklar ve bütçe üzerinde kontrolünü sağlayacak kısa vadeli bir planlama olan **Orta Vadeli Program (OVP)**, "stratejik amaçlar temelinde kamu politikalarını şekillendirmek ve kaynak tahsisini bu çerçevede yönlendirmek için 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu doğrultusunda yapılan bir plandır". Bu bağlamda ilk OVP, 2006-2008 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Program kamu ve özel kesim için yol haritası

⁴ Sistemler, dar kapsamdan daha geniş kapsama doğru birbirlerinin devamı olarak gelişmektedir. Bu sebeple kavramlar arasında sınırları çizilmiş bir ayırım vermek mümkün değildir.

niteliğinde olacağı belirtilen programın uzun vadeli amaçlara da katkıda bulunacağı belirtilerek üç yıllık dönem için öncelikli alanların tespit edilmesi ve uygulanması üzerine yoğunlaşmıştır. Plana göre, *“bakanlık ve kurum bütçelerinin hazırlanmasında, idari ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde, kurumların karar alma ve uygulama süreçlerinde programın amaç ve öncelikleri esas alınacaktır. Bu önceliklerin hayata geçirilmesine dönük somut tedbirler, proje ve faaliyetler kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla oluşturulacaktır”*. Hazırlanan son iki OVP (2019-2021 ve 2020-2022), Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından *Yeni Ekonomi Programı (YEP)* olarak kamuoyuna sunulmaktadır. OVP, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 16’ncı maddesine göre lağvedilmeden önce Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanırken, DPT’nin lağvedilmesinden sonra Kalkınma Bakanlığınca hazırlanmaya başlamıştır.

OVMP ise kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren ve gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir-gider tahminleri ve kamunun borçlanma durumu ile belgedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanır ve Yüksek Planlama Kurulu tarafından karara bağlanarak Resmi Gazetede yayınlanmasının ardından yürürlüğe girer. OVMP hazırlanırken OVP ile uyumlu olmak üzere hazırlanmak durumundadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020), OVMP’de yer alacak en önemli unsurun, OVP’de yer alan politika öncelikleri ve makroekonomik göstergelere dayanarak ekonomik sınıflandırma bazında yapılan merkezi yönetim bütçe ödenek teklif tavanları olduğunu belirtmiştir. Belirlenmiş olan bu tavanın, söz konusu kurumun verebileceği hizmetler için ayrılmış olan maksimum kaynağı ifade etmekte olduğu, kurumun bütçe teklifinde belirteceği hizmetlere ihtiyaç duyulup duyulmamasına göre ve bu kaynağın tamamı tahsis edilebilir veya edilmeyebilir olacağını ortaya koymuştur. Bu planlar için uygulanan politikaların başarıya ulaşması, katılımcılığın artırılarak toplumda geniş bir destek görmesine ve bu politikaların tasarlanmasında ve uygulanmasında kamu idareleri arasında yeterli düzeyde işbirliği ve eşgüdümün sağlanmasına bağlı olduğu ileri sürülerek destek ve işbirliği ile bütçe yönetiminde saydamlık ve hesap verilebilirliğin artırılmasına da yardımcı olacağı ileri sürülmüştür.

Planlama ve plan bütçe ilişkisi bağlamında yukarıda Cumhurbaşkanlığı Strateji Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın görevlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Bu doğrultuda kurumların da 5018 sayılı Kanun’da planlama ve plan bütçe ilişkisini yerine getirmelerine yönelik olarak belirtilen bir takım çalışmaları yapmaları gerekmektedir. İdarelerin bu konuda hazırlayacağı çalışmalar ise stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporu olup bu çalışmalara yönelik açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

5. Stratejik plan

Strateji kelimesinin kökeni Eski Yunan’da askeri organizasyonlara dayanmaktadır. “Stratos” (ordu) ve “ago” (yönetmek) kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan strateji kavramı, zamanla savunma anlamından çok yönetim anlamında kullanılır hale gelmiştir. Kavram etimolojik anlamda askeri kurumlarda harekâtların tasarlanmasından yola çıkarak örgütün yönetimi, kapasitesi ve dış çevre ile ilgili analizler yapması, hedef ve önceliklerin belirlenmesi, tüm bunların başarılması için planların tasarlanması ve uygulanmasını anlatan süreç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Nohutçu, 2007, s. 106). *“Planlama geniş anlamda örgütü ve çevresini değerlendirmek yoluyla geleceği etkileme girişimi, örgüt için amaçlar geliştirme ve bu amaçlara ulaşmak için stratejiler oluşturma olarak tanımlanırken, stratejik planlama kesin, ayrıntılı, sistematik olmayı amaçlar ve kuralların uygulanmasında karşılaşılan sorunların çözümünde analitik yöntemleri içermektedir”* (Boyne ve Williams, 2003, a. 119). Stratejik planlama, bir kuruluşun ana hedefini, politikalarını ve eylemlerini uyumlu bir bütün halinde bütünleştiren bir planlama sürecidir. İyi formüle edilmiş bir strateji ile kuruluş kaynaklarının, örgütsel eksikliklerinin ve kabiliyetinin olası değişikliklere karşı hazır durumunda olmasına yardımcı olan örgütsel bir araç olduğu ileri sürülmektedir (Barclay vd., 2011, s. 45).

Genel bir yaklaşımla stratejik plan, kurum ve kurumun çevresi arasındaki ilişkilerin analiz edilerek kurumun amaçları ve bunlara ulaşmanın yollarını ve hangi alanda faaliyette bulunacağı, hangi kaynaklarla amaçlara ulaşacağı, kaynakların nasıl tahsis edileceğini belirleyen araçtır (Mucuk, 2013, s. 139). Bu noktada stratejik yönetim ile stratejik planın farklı yönetsel araç olduğunu belirtmek gerekir. Bu tanıma göre, stratejik yönetim, örgütün koyduğu hedeflere ulaşmayı sağlayacak kararların açık

olarak anlatılması, bütünlüğün tamamlanması ve değerlendirilmesidir (Yüzbaşıoğlu, 2004: 389). Barclay vd. (2011, s. 45) ise stratejik yönetimi, organizasyonel hedeflere ulaşmak için tasarlanmış planların oluşturulması ve uygulanmasıyla sonuçlanan bir dizi karar ve eylem olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte paydaşlarla birlikte kuruluşun uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için çevre ile uyumlu stratejiler geliştirilerek tüm örgütsel işlevlerin ve kaynakların bütünleştirildiği ve koordine edildiği bir süreç olarak da belirtilmektedir. Dinçer'in (2004, s. 35) stratejik plan kavramını tanımlamak üzere "kurum için etkili stratejiler geliştirmeye, uygulamaya ve sonuçları kontrol etmeye yönelik faaliyetler bütünü" şeklinde yaptığı tanım stratejik planların örgütün stratejik yönetim sürecinin genel çerçevesini çizdiğini göstermektedir.

Stratejik planlama 1950-60'lı yıllardan sonra özel sektör tarafından II. Dünya Savaşı sonrasında firmaların planlı çalışma ve gelecek öngörülerinde bulunma isteği nedeniyle, özel sektör tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. "1960 ve 1970'li yıllarda stratejik planlama firmalar tarafından daha yaygın bir şekilde uygulanmış ve bu planlar örgüt yönetiminin neredeyse vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise, özel sektörde biçimsel stratejik planlama sistemlerinin yararlılığı tartışılmaya başlanmış ve buna yönelik eleştiriler sonucunda toplam kalite yönetimi gibi yeni planlama modelleri, stratejik planlama modelinin alternatifi olarak ortaya çıkmıştır" (Volkan, 2008, s. 7).

Şekil 1. Stratejik planlama süreci

Plan ve Programlar Paydaş Analizi GZFT Analizi	DURUM ANALİZİ	Neredeyiz?
Kuruluşun var oluş gerekçesi Temel ilkeler	MİSYON VE İLKELER	
Arzu edilen gelecek Orta vadede ulaşılabilecek amaçlar Özel, somut ve ölçülebilir hedefler	VİZYON AMAÇLAR VE HEDEFLER	Nereye ulaşmak istiyoruz?
Amaç ve hedeflere ulaşma yöntemleri Detaylı iş planları Maliyetlendirme Performans programı Bütçeleme	STRATEJİLER FAALİYET VE PROJELER	Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşırız?
Raporlama Karşılaştırma Geri bildirim Ölçme yöntemlerinin belirlenmesi Performans göstergeleri Uygulamaya yönelik ilerleme ve sonuçların değerlendirilmesi	İZLEME PERFORMANS ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	Başarımızı nasıl takip eder ve değerlendiririz?

Kaynak: DPT (2006, s. 5).

Devlet örgütünde stratejik planlama yapmaya yönelik istek yeni liberal devletin ilkelerinin uygulamaya konmasından sonra 2000'li yılların başından itibaren uygulamaya konmuş ve devletin değişen rolüne koşut olarak Türkiye'nin de planlama anlayışında değişimler olmuştur. Bu dönemden sonra "yapısal uyarılma" politikaları ile birlikte siyasi karar organlarının ağırlıkta olduğu sektörel planlama anlayışına dayalı kalkınma planlılığından, şirketlerin uzun dönemli rekabet koşullarına uyarlamaya kılavuzluk eden stratejik plan anlayışına geçiş yaşanmıştır (Ekiz ve Somel, 2007, s. 30). Stratejik plan kurumların yaratıcı, yenilikçi, çevresi ile uyum içinde çalışan, değişen şartlara kolaylıkla uyum sağlayan, sorun çözme odaklı yani kısacası dinamik bir yapıya sahip olmasını sağlayacak yönetsel bir enstrüman olarak belirtilmiştir. Kurumların bu yapıya uyum sağlama zorunluluğunun olmasının

nedeni ise, liberal devletin temel ilkeleri olan; artan rekabet ortamı⁵, piyasa odaklı devlet, sonuç odaklı hizmet ve tüm bunların kontrol edilebilir bir bütçe sistemi ile gerçekleştirilmesi anlayışına göre yapılmasına dayanmaktadır. Bu süreçlerin yapılış gerekçesi, devlette hesap verebilirlik, açıklık ve şeffaflığın sağlanması olarak gösterilmektedir.

Stratejik planlamanın Türkiye’de ilk uygulaması, uluslararası örgütlerin tavsiyeleri doğrultusunda gerçekleşmiş ve ilk adım Dünya Bankası ile başlamış bu doğrultuda Banka ile yapılmış olan Beşinci Yapısal Uyum Kredisi imzalanmıştır. 12 Temmuz 2001 tarihinde yapılan 1. Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi Anlaşması (PEPSAL-1) ile devam eden süreçte (Övgün, 2009, s. 150-151) stratejik planlamanın yasal bir temele kavuşması, 24.12.2003 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile olmuştur. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 9. maddesinde “*kamu idareleri; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak; stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlanır*” hükmüne yer vermiştir.

Şekil 1’de stratejik yönetim ve bu yönetim sürecinde stratejik planlama, aşamalı olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda şekil tanımda olduğu gibi, kuruluşun bulunduğu nokta ile ulaşmayı arzu ettiği durum arasındaki yolu tarif etmektedir. Stratejik plan, kuruluşun misyon ve vizyonunun oluşturulması sürecinden sonra amaçlarını, hedeflerini ve bunlara ulaşmayı mümkün kılacak yöntemlerin belirlenmesini ortaya koyan bir belgedir. Stratejik plan uzun vadeli ve geleceğe dönük bir bakış açısı ile hazırlanmaktadır. Kuruluş bütçesinin “*stratejik planda ortaya konan amaç ve hedefleri ifade edecek şekilde hazırlanması, kaynak tahsisinin önceliklere dayandırılması ve hesap verme sorumluluğuna rehberlik etmesi*” planın en önemli unsurudur (DPT, 2006, s. 7).

6. Performans programı

1980’lerden itibaren kamu yönetiminde yeni liberal devlet ve ‘kamu işletmeciliği’ anlayışının yerleşmesiyle özel sektör yönetim teknikleri, kamu yönetiminde de uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Hizmette etkinlik ve verimlilik arttırmanın yolu olarak performans, kamu kurumlarında önem kazanmış, “*özel sektörde uygulanan bireysel ve kurumsal performans ölçümleri, performans dayalı ücretlendirme ve performans esaslı bütçeleme gibi uygulamaların kamu sektöründe uygulanabilirliği*” gündeme gelmiştir (Övgün vd., 2018, s. 21). Bir kurumda başarıya giden yolun, planlama ile performans arasındaki ilişkinin iyi kurulmuş olmasına bağlı olduğu belirtilmekte ve bu bağlamda planlama ile performans arasındaki ilişkinin temel boyutları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Boyne, 2001, s. 75):

- *Resmîyet*: Amaçların açıkça belirtildiği ve yazılı belge haline dönüşmüş stratejileri ifade etmektedir.
- *Bütünlük*: Planlama döngüsünün bütün aşamalarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ile ilgilidir. İstenilen çıktılarının tanımlanması, örgüt içi ve dışı durumların tahmin edilmesi, alternatif stratejilerin oluşturulması, değerlendirilmesi ve sonuçların kontrol edilmesidir.
- *Bütçe*: Planlamanın her bir aşaması için tespit edilen kaynaklarla ilgilidir.
- *Kalite*: Döngünün her bir aşamasının yeterli standartta yapılıp yapılmadığıdır.
- *Sorumluluk*: Plan örgütten bağımsız, yalnızca plan yapımcıların işi olarak uzaktan idare edilen bir süreç değil, kurumda çalışanlar tarafından bizzat yönetilmesi gereken bir süreçtir.
- *Uygulama*: Planın hangi kapsamda uygulamaya konulacağı ile ilgili süreçlerdir.
- *Esneklik*: Planların kapsamının yeni durumları yansıtacak şekilde düzenli olarak gözden geçirilerek, bu durumlara uyumlaştırılmasını ifade eder.

Stratejik planlama süreçlerinin tamamlanması ve stratejik planların gerçekleştirme düzeyinin yüksek çıkması, ancak başarılı performans programlarının hazırlanması ve bunların bütçe ile uyum içinde olmasına bağlıdır. Performans programları kurumun hedefleri, politikaları, yöntemlerin ve

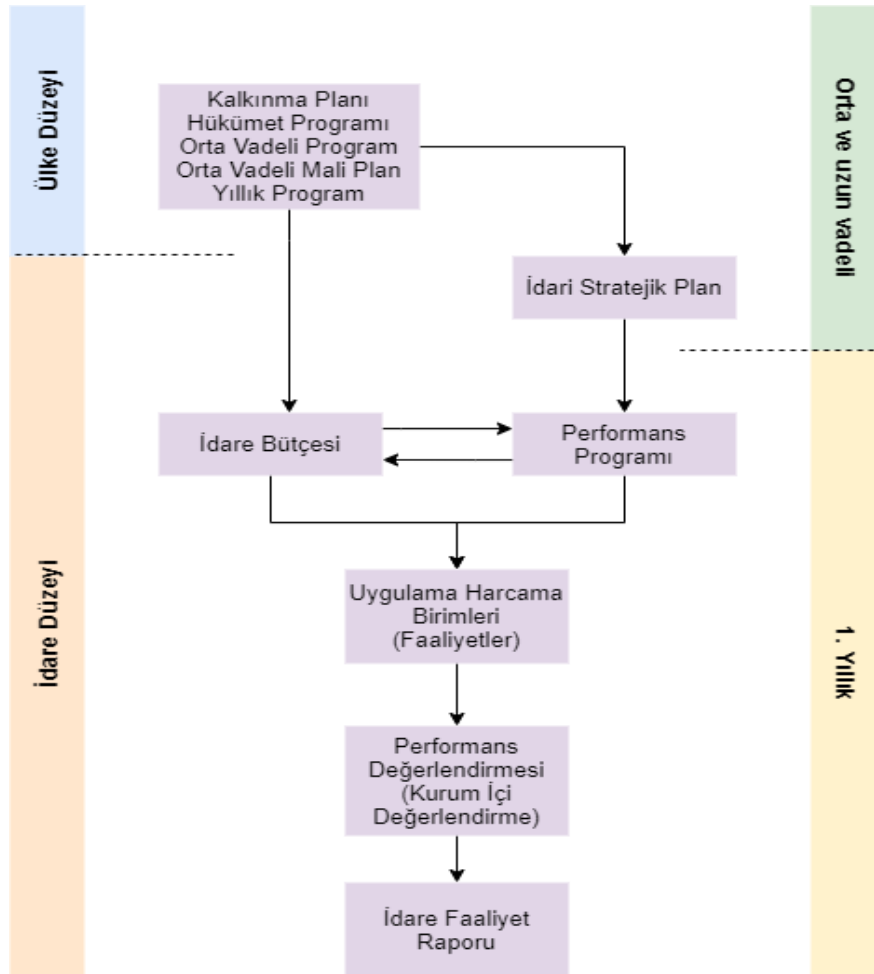
⁵ Yeni liberal devletin varlığı rekabetin sadece özel sektör kuruluşları arasında değil, kamu-özel ve hatta kamunun kendi kuruluşları arasında da olacağını talep etmektedir.

görevleri için bağ niteliğinde olup, yapılacak faaliyetlerin ve tahsis edilecek kaynakların ayrıntılı dökümünün hazırlanması, yer ve zamanlarının belirlenmesi, kim tarafından ve ne zaman yapılacağına tespiti sürecinin belirlenmesi aracıdır. Bütçe ise, yapılan planların ve beklenen sonuçların rakamlarla ifade edilmesidir. Bu bakımdan rakamlandırılmış plan veya programa, bütçe adı verilmektedir (Dinçer, 2004, s. 45).

Performans esaslı bütçe sistemi stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları üzerinden gerçekleşmektedir. Stratejik plan ve performans programları vasıtasıyla kamu kurumlarının politika hedefleri ile bunların kaynak ihtiyaçları arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu belgelerde bahsedilen hedeflerin gerçekleşme düzeyleri faaliyet raporları aracılığıyla açıklanmaktadır.

Performans programı, bir kamu idaresinin program dönemine ilişkin performans hedeflerini, bu hedeflere ulaşmak için yürütecekleri faaliyetler ile bunların kaynak ihtiyacını ve performans göstergelerini içeren programdır. *“Stratejik plan ve bütçe ilişkisi, performans programları aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bütçe hazırlık sürecine entegre edilen performans programları, idare bütçelerinin stratejik planlarda belirlenmiş amaç ve hedefleri doğrultusunda hazırlanmasına yardımcı olmaktadır. Orta ve uzun vadeli bir stratejik planlama süreci bütçe ile başlamakta, stratejik plana uygun olarak yıllık performans planlarının hazırlanması ve bu planların bütçenin dayanağını olurken aynı zamanda sistemin temelini oluşturmaktadır. Bu modelde stratejik planın yıllık uygulamasını göstermek üzere performans planı hazırlanmaktadır. Genellikle bütçe ödenekleri program bütçe sınıflandırmasına uygun şekilde ve bütçe belgesi niteliğinde performans planı ile birlikte bütçe sürecinde yer almaktadır. Bu şekilde performans planı bütçeye performans bilgisini eklemektedir. Bütçe uygulaması sonucunda yıllık performans raporu hazırlanarak, performansa dayalı bir hesap verme mekanizması oluşturulmaktadır”* (Badem vd., 2013, s. 79).

Şekil 2: Stratejik plan, performans programı ve bütçe ilişkisi

OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerce desteklenen performans yönetimi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kamu kurumlarında uygulanması arzu edilen bir süreç olarak tanımlanmıştır (Övgün vd., 2018, s. 21). Türkiye’de de kamu kurumlarında uygulanmaya başlanan performans uygulamaları dünyadaki uygulamalarla eş zamanlı bir gelişim süreci izlemiştir. Kamu kurumlarının verimliliklerinin ölçülmesi, performans yönetimi, performans değerlendirme ve performansa göre ücret konuları kalkınma planları, orta vadeli programlar ve yıllık programlarda da yerini almıştır (Köseoğlu ve Şen, 2014, s. 128).

Stratejik plan, performans programı ve bütçe ilişkisi Şekil-2’de gösterilmektedir. Performans programlarının, mali bilgilerin yanında performans bilgilerinin de yer almasını sağlayarak, çıktı ve sonuç odaklı bir bütçeleme sistemi ön plana çıkmış, böylece yeni kamu mali yönetim sisteminin dayandığı mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerine işlerlik kazandıracakları ileri sürülmektedir.

7. Faaliyet raporu

Gerek kamu kurumlarında gerekse özel sektörde hazırlanan operasyonel planlar (performans programı gibi) bir yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu süreç aslında bütçe hazırlama sürecinin de altyapısını oluşturmaktadır ve harcamaların gerçekleştirilmesi ve kurumun kaynaklarının tahsisi için en önemli araçtır (Eadie, 1983, s. 448). Faaliyet raporu, kamu kurumlarının stratejik plan ve performans programlarınınca yürütülen faaliyetlerini, performans hedeflerine ulaşma düzeyini, performans göstergelerinin seviye ve gerçekleşme durumunu, hedeflere ulaşma düzeyinde ve göstergelerin sağlanamaması hallerinde oluşan sapmaların nedenlerini açıklayan, idare hakkındaki genel ve mali bilgileri içeren yıllık rapordur.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, mali yönetim ve iç kontrol ile iç denetim uygulamaları kamu işletmeciliği ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiş ve bu çerçevede kamuda bütçe sınıflandırması ve muhasebe sisteminde birlik sağlanmıştır. Bu bağlamda kamu kurumlarında faaliyet raporunun hazırlanmasına yönelik belgede; kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrol fonksiyonlarını etkili bir şekilde yürütebilmeleri için gerekli idari yapılar oluşturulduğu, bütçe hazırlık sürecinin güçlendirildiği, orta vadeli harcama yaklaşımına uygun olarak çok yıllık bütçelemeye geçildiği belirtilmiştir. Bu düzenlemelerin, mali saydamlık ve hesap verebilirliği artırmak üzere yapıldığı ve bu gerekçelerle kamu idarelerince faaliyet raporu hazırlanması uygulamasına geçildiği belirtilmiştir (Maliye Bakanlığı, 2018, s. 3).

8. Sonuç

Her devlet, toplumsal yaşamın ve gündelik hayatın devamı için çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Ülke bütünlüğünün ve kamu düzeninin korunması, iç ve dış güvenliğin tesisi ve adaletin sağlanması gibi genel nitelikli görevlerinin yanı sıra yerel nitelikli yükümlülükleri de gerçekleştirmek zorundadır. Devletin söz konusu genel ve yerel nitelikli görevlerini yerine getirebilmesi onu, plan adı verilen önemli bir yönetsel araca bağlı kılmaktadır. Çünkü devletin zaman içerisinde büyümesi, işlevlerinin genişlemesi, çok sayıda ve çeşitli kamusal hizmetin yükümlülüğü altına girmesi, ancak bir plan dâhilinde sistematik bir şekilde sürdürülebilmektedir. Dolayısıyla her devletin asgari ölçüde temel kamusal hizmetleri gerçekleştirme ve bu hizmetler için plan yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde devletlerin ekonomide belli faaliyetleri üstlenmesi ve gerçekleştirdikleri hizmetlerin artması, sonuçta kamusal faydanın sağlanması için kamu yönetiminin işlevi ve yapısında önemli değişiklikler yaratmıştır. Büyüyen kamu yönetimi ekonomileri, Keynesyen politikardan doğrudan etkilenmiştir. Küreselleşmenin etkisi ile ticaret ve sermaye hareketlerinde serbestleşmenin yanı sıra, devletin ekonomide etkisinin azaltılması öngörülmüştür. Buradaki amaç, hantal devlet yapısının yükünü hafifletmek ve gereksiz bürokrasiden kurtulmak olmuştur. Devletin sağlık ve eğitimdeki rolünün azalması, vergilerin ve kamu harcamalarının azaltılması ve özelleştirme uygulamaları ile devletin öncü rolü, serbest piyasaya devredilmiştir. Temel hedef, mali disiplin sağlamak, kamu borcunu azaltmak ve ekonomik faaliyetleri arttırmak düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir.

Sosyalist, bir başka deyişle merkezi planlamanın ilk örneğini veren SSCB'nin kuruluşundan itibaren temel hedefi, topyekûn olarak sanayileşmenin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu kapsamda planlamanın tüm süreçleri merkezi bir birim tarafından yerine getirilmektedir. Diğer taraftan kapitalist planlama anlayışının temel özelliği, serbest piyasa sisteminin kusursuz işleyebilmesini sağlamak ve ancak bu sistemin yetersiz kaldığı durumlarda devletin müdahalesini olumlu karşılamaktır. Bir karma model olarak kalkınma planlamasının temel amacı ise, az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda kalkınma planlaması sadece ekonomik kalkınmayı değil, sosyal ve kültürel alanları da kapsayacak bir şekilde bütünsel bir kalkınma anlayışını savunmaktadır.

Türkiye'de de ilk olarak sanayi planları ve kalkınma planları ile başlayan planlama anlayış, günümüz stratejik planlama anlayışına dönüşmüştür. Boyne ve Gould-Williams (2003, s. 118), stratejik planlama konusunda en önemli eleştiri/eksikliğin, planlamacıların belirlemiş olduğu plan ilkelerinin uygulamasının imkânsızlığı ve planlamadaki bu girişimlerin performans üzerindeki negatif etkileri olduğu yönündedir. Stratejik plan hazırlama sürecinde kamu kurumlarının kurumsal yapısının zayıf oluşu, pek çok kurumda kurum kültürünün oluşmamış olması, planların başarılı bir şekilde yapılmasına veya yapılsa bile uygulanmasında sorunlar ortaya çıkarmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kamu kurumları ilk stratejik planlar hazırlanırken kurum çalışanları planlama yapma konusunda deneyim eksikliği yaşamış, buna bir de çalışanların asli görevlerinin yanında plan yapma görevi eklendiğinde planı yapmakla görevli personelde işin savsaklanmasına kadar uzanan sonuçlar yaratmıştır. Dolayısıyla kamu kurumları planlarını kurumu tanımayan, kurumun amaç ve hedeflerini bilmeyen bu işle uğraşan özel şirketlere havale etmişlerdir. Bu durum, kurumu tanımayan kişilerce tamamıyla teknokrat bakış açısıyla hizmet-maliyet ilişkisi kurulmadan yapılmış planlar ortaya koymaktadır. Son yıllarda ise bu sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik kamu kurumları için Stratejik Plan Hazırlama Rehberlerinde kurumların planlarını, kendi insan kaynakları ile kendilerinin yapması konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Ne yazık ki kamu kurumlarının plan yapma konusunda uzman kadrosunun olmaması, hazırlanan stratejik planlarda kurumun rasyonel amaç ve hedefler koymasında sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kamu kurumlarında kurum yöneticilerinin planı yeterince sahiplenmemesi, alt kadroların plana karşı ilgisizliğine neden olmaktadır. Üstelik alt kadrolarda yeni olana veya değişime karşı direnç söz konusu olduğu takdirde, stratejik planların sonuca ulaşması mümkün olmayacaktır.

Stratejik planın uygulanmasının önünde önemli engellerden birisi de, planların kurumun hedef ve stratejilerinin gerçekleşmesini sağlayacak kurum çalışanlarının planı yeterince anlamamış veya içselleştirmemiş olmasıdır. Planı gerçekleştirecek olan çalışanların planlama boyunca yapacağı katkılarının ödül veya teşvik adı altında planı sahiplenme ile teşvik, motivasyon arasındaki ilişki kurulmamıştır. Planı başarıya götürecek en önemli faktör olan kurum üst yöneticilerinin plan konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, günlük rutin işlerden planlama ilkelerine yeterince sahip çıkmamaları planların başarıya ulaşmasındaki bir diğer faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu konuda son ama en önemli sorun uzun vadeli yatırımlar gibi akçal ilişkilerin bütçelenmesinde öngörü eksikliği, belirsizlik veya bütçenin kurum stratejileri ile çelişkili ilişkisinin plan bütçe konusunda yarattığı uyumsuzluklardır. Bu kapsamda ilk olarak yönetimde denk bütçe ilkesinin işlerliği ve planlama işlevinin uygulamaya geçirilmesi ve zaman içerisinde daha verimli koşulların yaratılması amacıyla çeşitli bütçe sistemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Gerek geleneksel bütçe sistemleri gerekse modern bütçe sistemleri günün koşullarına yönelik olarak çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Her devlet çok sayıda faaliyetini yerine getirebilmek için bu faaliyetleri, faaliyetlerden elde edeceği geliri, elde ettiği gelirleri sınıflandırmayı ve bu gelirlerin nasıl kullanılacağını belirlemek zorundadır.

Kaynakça

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003). Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 24/12/2003 Sayı: 25326. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2020)

- Aksoy, Ş. (2003). Yeni sağ ve devletin değişimi. B. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman (Eds.), *Türkiye’de Kamu Yönetimi* (ss. 595-606) içinde, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Badem, A. C., Kılınç, Y., & Kavas, T. (2013). Türkiye’de uygulanan performans esaslı bütçeleme süreci: Kocaeli Üniversitesi örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (26), 77-104.
- Barclay, D.J., van Schalkwyk, A., & Pauw, J.C. (2011). The relationship between strategic planning and budgeting within the mining qualifications authority in South Africa. *Administratio Publica* 19(4), 43-62.
- Bayraktar, G. (2003). Yeni sağ düşüncesinin kamu yönetimindeki yansıması olarak ‘yeni kamu yönetimi’ anlayışı. B. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman (Eds.), *Türkiye’de Kamu Yönetimi* (ss. 595-606) içinde, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Boyne, G. (2001). Planing, performance and public services. *Public Administration* 79(1), 73-88.
- Boyne, G., & Gould-Williams, J. (2003). Planning and Performance in Public Organizations an empirical analysis. *Public Management Review* 5(1), 115-132.
- Çelebican, G. (1974). Sosyalist planlama kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 31(1), 587-601.
- Dinçer, Ömer (2004), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- DPT (2006), *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*, 2. Sürüm.
- Eadie, D. C. (1983). Putting a powerful tool to practical use: the application of strategic planning in the public sector. *Public administration review*, 43(5), 447-452. Edizdoğan, N. (1991). *Kamu bütçesi*(2. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N., & Çetinkaya, Ç. (2019). *Kamu bütçesi* (9. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Egeli, H. & Karakoyun, F. (2019). *Kamu maliyesi* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ekiz, C. & Somel, A. (2007). Türkiye’de planlama ve planlama anlayışının değişimi. *Mülkiye Dergisi* 31(256), 97-136.
- Fedai, R. (2018). Tarihsel süreç içinde kamu yönetimi disiplininin gelişimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3(5), 119-133.
- Frederickson, H.G. (2016). Yeni bir kamu yönetimine doğru. J.M. Shafritz, & A.C. Hyde, *Kamu yönetimi klasikleri* (Çev. M. Kara) içinde, Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Günsoy, B. (1977). Değişen dünya koşullarında kalkınma planlaması ve türkiye’de planlama uygulaması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Hagen, J. (1968). *Program budgeting*, Center For The Study Of Evaluation Report No. 7, UCLA Graduate School of Education Los Angeles, California.
- Hamitoğulları, B. (1966). İktisaden az gelişmiş ülkeler için nasıl bir plan gereklidir?. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 21(3), 91-124.
- Hamitoğulları, B. (1979). “Karma ekonomi, planlama ve büyümeye ilişkin bazı yanlışlar üzerine. *Türkiye Ekonomisi Sempozyumu*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İstanbul.
- Işık, A. (2014). *Kamu maliyesi*(3. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karasu, K. (2001). *Profesyonelleşme olgusu ve kamu yönetimi*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Kaya, A.Ö. (1961). İktisaden geri kalmış memleketlerde planlama. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 36-61.

- Koçel, T. (2020). *İşletme yöneticiliği* (18. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Köseoğlu, Ö., & Mustafa, Şen (2014). Kamu sektöründe performans yönetimi: Politikalar, uygulamalar ve sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi* 9(2), 113-135.
- Leblebici, D.N., & Erkul, E (2008). Planlı kalkınma deneyiminden stratejik planlamaya geçiş: Türkiye örneği. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 26(1), 269-285.
- Maliye Bakanlığı (2017). *Program yapısı ve program gerekçesi rehberi*, Taslak II. Sürüm, Ankara.
- Maliye Bakanlığı (2018). *2017 yılı genel faaliyet raporu*, Ankara, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/111922017-genel-faaliyet-raporupdf.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.11.2020)
- Mıhçı, H. (2002). Göreli geri kalmışlıktan kurtulma “hamlesi” ve Türkiye’de planlı kalkınma deneyimi (1963-1983). *Mülkiye Dergisi*, 25(231), 149-156.
- Moğol, T. (2002). “Analitik bütçe sınıflaması içerisinde kamu harcamalarının ekonomik sınıflaması. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 125-137.
- Mucuk, İ. (2013). *Modern işletmecilik*(18. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Neumark, F. (1947). Devr-i bütçe (Çev. O.F. Okyar). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 9(1-2), 16-29.
- Nohutçu, A. (2008). “Yerel Yönetimlerde Stratejik Plan Uygulama Girişimleri. *1.Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Sakarya.
- Övgün, B. (2009). “Kalkınma Planlamasından Stratejik Planlamaya. *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598, 145-163.
- Övgün, B. (2010). *Devlet ve Planlama*, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- Övgün, B., Özkal Sayın İ., & Zengin, O. (2018). Türk kamu yönetiminde performans değerlendirmesi ve denetimi mümkün mü?. *Sosyal Bilimler Metinleri* 2018(2), 74-92.
- Özen, A. (2008). *Performans esaslı bütçeleme sistemi ve Türkiye’de uygulanabilirliği*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, N. (2018). *Kamu maliyesi* (4. Baskı), Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özügürlü, Y. (2002). Rusya’da kapitalist dönüşüm ve istikrar sorunu. *VI. ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi* (11-14 Eylül), Ankara.
- Sezen, S. (1999). *Devletçilikten özelleştirmeye Türkiye’de planlama*. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Somel, A., & Ekiz, C. (2010). Bir Planlama Bibliyografyası. E. Türkcan (Der.), *Atilla Sönmez’e Armağan Türkiye’de planlamanın yükselişi ve çöküşü 1960-80* (ss. 545-567), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Tüğen, K (2007). *Devlet Bütçesi* (6. Baskı). İzmir: Bassaray Matbaası.
- Tüleykan, H. (2009). Kamu bütçeleme sistemleri ve çok yıllık bütçeleme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-23.
- Uzunkayai Ş. S. (2020). Türkiye ekonomisi’nde 1923-1977 yılları arasındaki sanayi ve kalkınma planlarının değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(Temmuz, Özel Ek), 14-30.
- Volkan, E. (2008). *Kamu kuruluşlarında stratejik planlama*. Yayın No: 2759, Ankara, DPT Yayınları.
- Yılmaz, C. (1999). Piyasa ekonomilerinde ulusal planlama ve çeşitli planlama yaklaşımları. *Amme İdaresi Dergisi* 32(1), 85-101.

Yüzbaşıoğlu, N. (2004). İşletmelerde stratejik yönetim ve planlama açısından stratejik maliyet yönetimi ve enstrümanları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 387-410.

Extended abstract

Planning is an important tool used for the institutional development of both the public sector and the private sector. Regardless of their political or administrative systems, all states since the 20th century, have set up their economic and social development according to a plan. Planning, in the general sense of the term, includes setting a predetermined goal, providing resources for this goal, and an action directed towards getting results from this predetermined goal. In the context of these purposes, the socialist conception of planning is not different from the capitalist one, but there are political and methodological differences in the implementation of both planning approaches. However, the ultimate goal of both plans and that of the underdeveloped countries, which is called the mixed model, is to regulate the economic functioning on the one hand, while taking into account the dynamics of social development of the economic functions on the other hand.

Turkey's approach to planning in the early years of the Republic was one that considered economic and social development together. The five-year development plans prepared with the establishment of the State Planning Organization after the 1960s were made with an understanding that was binding for public institutions and guiding for the private sector. The plans for this period, which were prepared as an outcome of the social state approach, started to change after the 1980s with the transition to the new liberal state model. Besides the Five-Year Development Plans, regional plans, medium-term plans, and institution-level strategic plans were examples of how planning was conceived in that new period. It is expected that the strategic plans prepared at the institutional level will be in line with the budget of the institution. With the transition of the state budget to the Program-Based Performance Budget System, it was expected that the state would be able to monitor and evaluate the programmes by way of requiring the institutions to cost the performance programmes and activities of their institutional strategic plans and to determine the want of resources. Strategic plans which are expected to respond to the questions such as what activities the institution will carry out, the resources to be used and the ways it will achieve its predetermined goals by analyzing both the public institution itself and its relations with its environment, are defined as a set of activities aiming at controlling the results, which makes the strategy development of the institution. In this context, the success of the strategic plans is assessed in terms of whether the performance programs are prepared according to the framework of the strategic plan and whether both are compatible with the budget. Therefore, strategic plans, performance programs, and activity reports are indispensable implementation tools of the Performance-based Budget System. Performance-based budgeting which replaced the budget approach applied during the period of the social welfare state is prepared with an understanding based on the decentralization of resources instead of a management approach that distributes resources from the center. Therefore, performance-based budgeting using strategic plans as the baseline aims to affect the relationship between the strategic plan and the budget through performance programs.

Performance management and strategic planning recommended to underdeveloped countries by international organizations have been put into practice in Turkey as well after the 2000s, and in parallel with the changes in the model of the state, the approach to planning also radically changed. The basis of the implementation of this planning approach in the public sector, which is normally prepared according to the logic of the private sector, is arranged in compliance with the Public Finance Management and Control Law No. 5018, which entered into force in 2003. Therefore, the techniques of managing the state according to the management approach were carried out in the context of planning through strategic plans and performance programs. It was stated that efficiency, productivity, accountability, and transparency in public services will be achieved with these methods. It has also been suggested that all these processes will be carried out in harmony with the Medium Term Programs and development plans. In this direction, the Public Finance Management and Control Law No. 5018 entered into force intending to realize the budget process in line with the performance program and the medium-term fiscal plan objectives of activity reports, all based, in turn, on the strategic plan.

Book review**Türk ütopyalarının serüveni***Cengiz EKİZ[▲]Assoc.Prof.D., Department of Public Administration
Bolu Abant İzzet Baysal University, Turkey
ekiz_c@ibu.edu.tr, ORCID 0000-0001-9649-089X**Received date:** 07.12.2020 **Accepted date:** 22.12.2020**Suggested citation:** Ekiz, C. (2020). Türk ütopyalarının serüveni [The adventure of Turkish Utopias]. Book review of "Mete, E. (2020). *“Modernleşme Işığında” Türk Ütopyaları*. İstanbul: Urzeni Yayınevi", *Journal of Politics, Economy and Management* 3(2), 70-73.**Book:** Mete, E. (2020). *“Modernleşme Işığında” Türk Ütopyaları*. İstanbul: Urzeni Yayınevi.**The adventure of Turkish utopias****Abstract:** This study is a book review on Mete (2020). Through this work, the evolution of Turkish utopias is briefly discussed. Regarding Turkish utopias, administrative and biopolitical elements are also examined.

Edebiyatın hayatın üzerindeki gücü şimdiye değin hep tartışıla gelmektedir.¹ Bu açıdan düşünüldüğünde, ütopyalar da edebiyatın asli parçaları kabul edilmelidir. Ancak burada küçük ama önemli bir ayrımı dikkat çekmektedir: Ütopyalar edebiyat için olduğu kadar sosyal bilimler için (özellikle kamu yönetimi ve siyaset bilminde) de önemli toplumsal düzen tasvirleridir. Öyle ki, bu kurgular, kiminde rüya, kiminde bilinmeyen bir ada, kiminde gezegen veya başka bir dünya, diyar olarak karşımıza çıkar. Ama hepsinde bir ati ve bir mazi, yani geçmişin, kaybedilmiş zamanın, güzel veya meşum yılların döngüsünde, kendine bir milat yaratıp, çoğunlukla geleceğe uzanan bitmeyen bir arzu. Ütopya çalışmalarının büyük filozofu Ernst Bloch'un *Umut İlkesi*'den ödünç alarak söylersek, ilk başta, "boş başlarız!" (Bloch, 2013, s.41). Ütopyacı düşüncenin özünde şu vardır: Geçmişin karanlık yükünü bir çırpıda, örneğin bir rüyada atıveren, o rüyada yepyeni bir dünya kurma arzusu.

Emre Mete'nin *“Modernleşme Işığında” Türk Ütopyaları* adlı kitabı, 19. Yüzyılın Türk-Osmanlı örnekleriyle Tanzimat Edebiyatının etkisiyle derinleşen Türk ütopyalarının, rüyaların içinde yaşayan ideallerin, özellikle Ziya Paşa, Namık Kemal'in rüya temaları, Gaspıralı İsmail'in Endülüs ve kadın ütopyaları örnekleri ile bir toplumsal düzen hayaline nasıl uzandıklarını analiz etmektedir. Öte yandan da Millî Mücadeleye uzanan bir ruhu yansıtan iki ayırt edici ütopyada, bu sorunsalı, Turan ve Anadolu hayalleri ile tartışmaktadır. Gelecek kurgusunun, iki dahi kadın yazar tarafından çizilmesi ve bizim bugün onları hala okuyor olmamızın nedeni, önerdikleri düzenin veya ideallerinin zamanının ötesine geçmesidir. Osmanlı'nın son yüzyılında yaşanan gelişmelerin etkisiyle batı dünyasına özenen bu eserler, dünya kapitalizmine yetişme telaşına düşen bir devletin bu çaresizliğini aşma arzusunun da yansıtır. Kimisi çareyi doğuda kimisi de batıda arar.

İlerlemeci düşünce, kapitalist dünyaya eklenme tartışmalarıyla paralel olarak, neredeyse Osmanlı devletinin son döneminin bütününe yayılmıştır. Mevcut kültürü, değerleri yitirmeden bir yakalama telaşı, o dönemin bütün Osmanlı-Türk münevverlerine sinmiştir. Fakat Halide Edip ve Müfide Ferit gibi iki ustanın ortaya koyduğu bu eserler, Osmanlı'nın içinde bulunduğu çaresizliği,

* Bu incelemenin ilk hali, (Mete, 2020, ss.11-16)'da önsöz olarak yer almıştır.

[▲] Correspondence author. Bolu Abant İzzet Baysal University, Gököy Campus, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, Tel: +90 (374) 254 10 00 (1432)

¹ Edebiyat mı hayatı etkiliyor, yoksa (zaten) hayat mı edebiyatı yaratıyor? Bunun tek bir yanıtı yok elbette. Susan Sontag'ın çok bilinen mottosu bunu açıklar niteliktedir: *Edebiyat özgürlüktür!* İlk çevirisi, 20.12.2003'te *Post-Express* Dergisinde yayınlanan konuşma, bkz. (Sontag, 2003).

açmazı, sanki yeni bir dünya, yeni bir ülke hayaline ve hatta idealine çevirme gayreti içindedir. Bir de buna Halide Edip'in daha sonraki yıllarda Milli Mücadele sürecinin bizzat bulunduğu gerçeği düşünülürse bu soruna bakış açısı daha iyi anlaşılacaktır. Halide Edip'in *Yeni Turan*'ı, Anadolu'nun kurtuluş yolunun kendi gücüyle gerçekleşeceğini, daha 1912'de, öngörmüştür.

Aslında Modern Türk düşünce tarihi içindeki sallantıların, geçişlerin, sancılı izlerini bu eserlerde görebiliriz. Türk-İslamcı, Osmanlı-İslamcı, Türkçü-Turancı, Türkçü-Anadolucu olarak adlandırabileceğimiz birçok siyasal akım veya zihniyet modelinin izleri bu eserlere yansımıştır. Bu eserler, bir açıdan kendi dönemlerine göre cesur sayılabilecek kurgulardır. Örneğin, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın kendi dönemlerinde yaşadıkları zorluklar, baskılar düşünülürse, ortaya konulan ütopyalar, yeni bir toplum hayalinin ve dönemin yenilikçi, batıcı fikirlerinin bir yansıması olmuşlardır. Yazarın deyişiyle Namık Kemal ve Ziya Paşa, "...rüya aracılığıyla saklı kalan toplumsal eleştirileri gün yüzüne çıkarmışlar ve bu yolla alternatif çözüm önerisi de sunabilmişlerdir" (Mete, 2020, s. 134). Osmanlı-Türk modernleşmesinin tipik bir zihniyet yansıması olan rüya teması, aynı zamanda bir yönetim modeli önerisidir. Osmanlı aydını, ütopya kavramı ile oldukça geç karşılaşmış, üstelik bunu kendine göre biçimlendirmiştir. 19. Yüzyılın Osmanlı aydınları, "Hayal", "Muhayyelat", "Habname", "Vakıname" gibi adlandırmalarla kendine özgü bir tarz yaratmışlar ve ütopya düşünceinin "yerli" versiyonlarını, "siyasi rüyaları" imal etmişlerdir (Usta, 2014, ss. 66-67).

Bu kolektif rüyalar, aslında, Meşrutiyeti (anayasal monarşi) ilan ederek (1876) batı tipi reformlar yapan, tebaasının uyanışını temenni eden bir yönetim arzusunun bilinçaltını temsil ederler. Yazara göre ilerde yurttaş olacak özne işte tam burada belirir. Tam da kitapta Ziya Paşa'dan alıntılandığı gibi: "*Özetle millet meclisinin açılmasını halkın gözününün açılmasına bağlı tutmaktansa, halkın gözününün açılmasını, millet meclisinin teşkiliyle alakalı bilmek daha anlaşılırdır*" (Usta, 2014, s. 171).

Araç-amaç çakışması rüyalarda olur, çünkü tebaa bu ferah hayatı, ancak "rüyasında görür". Benzer bir rüya "hürriyet" (*didar-ı hürriyet*) için kendini feda eden bir melek suretinde Namık Kemal'in *Rüya*'sında vücut bulur. Ayrıca onun şiir dili, bu kısacık ütopyasında oldukça etkilidir. "*Ey Gaflet uykusundakiler! Ey sefalete alışmışlar! Ey esaretle bağlanmaya tapanlar! Ey alçalmayı seçen korkaklar! Ey her alçaklığı işleyenler! Gözlerinizi mahşerin sabahında mı açacaksınız? Gerdanınızdaki esaret zincirini cehennem sahibine teslim etmek için mi saklıyorsunuz?*" diyerek bilincin, ancak gerçek uyanışta mümkün olduğunu söylemektedir (Usta, 2014, s. 196). Artık bu aşamadan sonra, ister rüya olsun isterse de gerçek, ilerleme ve modernleşmenin önüne, hiçbir kuvvet çıkamayacaktır. Hürriyet aşkı, artık, Osmanlı'daki tüm tikanıkların önünü açmaya muktedir bir müsekkindir.

Modernleşme sürecinin hem Osmanlı'nın zihniyet modeliyle ile ters düşmemesini hem de Batılı anlayış ile hemhal olmasını isteyen başka bir yazar İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı (2015) ütopyasında, İslam-Doğu dünyasının "altın çağ" hayali olan Endülüs'ü aramaktadır. Batılı ütopyalar için bolluk diyarı olan *Eldorado*, *Cockayne* ne ise Müslümanlar için de *Endülüs* odur. Gaspıralı'nın eseri, adıyla da bu imgeleri çağrıştıran, *Darürrahat Müslümanları*'dır. *Darürrahat Müslümanları*, basbayağı Avrupalı bir ütopya ki, mekânı yine bir Avrupa diyarı olan İspanya'dadır. Osmanlı'nın 19. Yüzyıldaki mezurasıyla ölçülemeyecek denli ileri bir anlayışa sahip olan Gaspıralı, kadınların erkeklerin rollerini değiştirdiği, eşit imkânlarla sahip olduğu başka bir ütopya tasarlar: *Kadınlar Ülkesi*. Kadınların bu düzende ne kadar ezildiklerine, onları, erkeklik rolleri ile yer değiştirerek teşhir etmek ister. Bu anlamda *Kadınlar Ülkesi*, zamanının şartlarında oldukça cesur bir ütopya (Usta, 2014). Bir önceki ütopyanın devamı gibidir. Gaspıralı, her iki ütopyasında da toplumun inşası, nüfusun kontrol edilmesi, gözetimi kolaylaştıran mekân tasarımlarıyla sanki biyopolitik² bir düzen hayal etmiştir (Mete, 2020).

² Biyopolitika, Michel Foucault'un iktidar analizi kapsamında geliştirdiği bir kavramdır. Foucault'a göre, siyasal bir amaç olarak cinsellik, yaşamın bütün siyasal teknolojisinin merkezinde yer alır. Çünkü, beden disiplin altında tutulması iktidar açısından hayati niteliktedir. Bedenin terbiye edilmesine yönelik iktidar yöntemleri, biyolojik enerjinin tasarrufu ve politik bedende cisimleşmiş nüfusun düzenlenmesine bağlıdır. Tam bu noktada biyopolitikadan söz edilebilir. Sadece cinsellik yoluyla beden kontrolü değil, aynı zamanda emek gücünün de kontrol altında tutulması gerekir. Bütün bunlar, beden üzerinde sayısız mikro-iktidar alanlarının oluşmasına yol

19. yüzyılda, Gaspıralı'daki modernleşmenin kadın yüzünü temsil eden karakterler, bu kez yirminci yüzyılda, Halide Edip'in Anadolu'sunda "kurtuluş" hayalinin öznesine dönüşürmüştür. 1913'te yayınlanan *Yeni Turan*, o dönemin hürriyet mücadelesini de yansıtmaktadır. Yaşadığı dönemde hem iyi bir konuşmacı hem de çok usta bir yazar olan Halide Edip Adıvar, 1908 Jön Türk Devrimi'nin heyecanını derinden yaşarken, İstanbul'un işgaliyle büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır (Adıvar, 2018; 2020). Daha sonraki yıllarda yazacağı *Ateşten Gömlek* adlı romanında bu hissiyatı çok iyi anlatır ve Osmanlı'nın artık, yıkılan bir hayal olduğunu, yeni ümidin ise Anadolu'nun kurtuluşunda bulunduğunu bir Kurtuluş Savaşı güncesi gibi anlatır. *Yeni Turan*'da kadın kimliği, hem haklarının peşinde koşan bir özne hem de bir milletin kurtuluş ümidini temsil eden bir etnisitedir. *Yeni Turan*, bir yönüyle Türkçü akımların etkisiyle yazılmış olsa da aslında "Anadolucu" diyebileceğimiz bir ütopyadır. Döneminin fikir akımlarını, zihniyet dünyasını ustalıkla özetleyen Halide Edip hayalini, Prens Sabahattin'in liberal fikirlerinin etkisiyle adem-i merkezîyetçi, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in etkisiyle Türkçülüğün modernize edilmiş İslamcılık versiyonunda kurar. Adında Turan geçse de bu, Anadolu sınırlarında kalan bir hayaldir; Pan-Türkist (Turancı) bir ideal (mefkûre) değildir. Halide Edip, bu yönüyle, bir tür "Anadolu Turanı" tasarlar. *Yeni Turan*'da Halide Edip, aldığı modern eğitimin etkisiyle, gelişmiş, uygar kadının arzularını önemseyen ve onun geleneksel toplumdaki ezilmişliğini reddeden, yenilikçi bir arayış yaratarak, eski zihniyetle hesaplaşan "ilerici" bir toplum düzenini tahayyül eder. Osmanlı kimliğinin yerine, yenilikçi, modern bir ulus-devlet kimliği koyar. Böylelikle, Osmanlı'nın kaçınılmaz çöküşünden sonra yeni bir ülke/millet doğacaktır.

Bir başka kurtuluş modeli ise Müfide Ferit Tek (2002)'in kaleminden çıkmıştır. Yusuf Akçura'nın fikirlerinin yoğun etkisiyle yazılmış bir ütopya olan *Aydemir*, Osmanlı'nın çöküşüne bir tepki olarak Türkçü/milliyetçi tezler üzerine kurgulanmıştır. Halide Edip'ten farklı olarak, Müfide Ferit'te kurtuluşun yolu, Anadolu coğrafyasını aşan bir Turan hayaline dönüşür. Eser yayımlandığında, Osmanlı'nın ölüm döşeğinde yatan, yenilmiş, savaşlardan yorgun hali, kurtuluş hayalinin odağını Anadolu'dan ziyade orta Asya'ya doğru çevirmesine neden olur. Halide Edip'teki Anadolu Turanı, bu eserde Pan-Türkistleşir ve tam olarak Turanlaşır. Müfide Ferit'e göre bunun en önemli nedeni, Anadolu kirlenmiş ama Türkistan kirlenmemiş olmasıdır. Halide Edip'teki kültürel milliyetçilik burada, etnik temele, ırka daha çok vurgu yapar. *Aydemir*, bir tür "mesihanik", kurtarıcı rolüne bürünmüş bir metindir. Öyle ki, Romanın ana karakteri Demir, bir süre sonra kurtarıcı "Aydemir Han"a dönüşür. Müfide Ferit belki farkında olmadan Türkçü anlamda bir "kurtuluş teolojisi" inşa etmiştir. Mete'nin bu esere odaklanması, Türk düşünce tarihindeki zihniyet modellerinin kavranması açısından önemli bir katkıdır.

Özetle, ütopyalar, buradaki modelde, yol gösterici ve döneme özgü siyasal akımların kavranması açısından da analitiktir. Bu bağlamda, Osmanlı-Türk modernleşmesindeki, sallantıları, yarılmaları, bocalamaları kısmen kavrayarak, bunun nasıl bir kurtuluş stratejisine evrildiğini görmek, bir de buna edebi lezzetlerle tanıklık etmek, dönemin sorunları ütopyalarla kavramak açısından önemli görünmektedir. Ayrıca, Osmanlı-Türk modernleşmesine yönelik tartışma, burada özne/birey kavramsallaştırması üzerinden yapılmakta, bu da eseri özgünleştirmektedir. Aslında, "özne" modeli aslında, tarihsel olarak yurttaş kategorisinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kitabın peşinde olduğu soruda beliren özneleşme biçimleri/pratikleri, Foucault'nun iktidar ve özne sorusuna karşılık gelir. Yazar, bu kaynak suyundan çokça yararlanmış, biyopolitiğin toplumsal düzen kurgusuna katkısını inatla irdelemiştir. Kitap, "Foucaultyen" (yazarın kullandığı şekliyle) yönetimsellik kavramını, bireyi liberal bakış açısından kurtararak, iktidarı, toplumsal ilişkiler matrisinin içinden (Foucault'un meşhur deyişle anlamak gerekirse, "iktidar her yerdedir"), hem de tarihselleştirerek analiz etmesi, katkı sağlayıcı niteliktedir (Foucault, 1993, s. 99). Bu sayede, modernleşmeyi salt kurumsal dönüşümler bağlamına hapsedmiş ve tarihi de kurumsal gelişmelerle okuyan birçok liberal yaklaşım da aşılabılır. Bir kez daha ifade etmek gerekirse, bu eser, Türkiye'deki zihniyet dünyasının özne boyutunu aşan toplumsal evrimini bilimsel cesaretle tartışan bir özelliğe sahiptir. Mete (2020), karmaşık iktidar

açar. Ama aynı zamanda bu iktidar alanları, kitlesel önlemlere, toplumun tümünü kapsayan düzenlemelere ve müdahalelere de olanak sağlar. Daha kapsamlı bir tartışma için bkz. (Foucault, 1993, ss. 149-150; Lemke, 2013, ss. 15-23; Özmakas, 2018, ss. 118-127).

sorunsalını, salt siyasal boyutta değil, aynı zamanda bu sorunsalın temas ettiği yönetim tertibatını ve bunun toplumsal sonuçlarını da ele alabilmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, okunması yararlı, incelenmeye değer bir eser çıkmakta karşımıza. Günümüzde sosyal bilimler alanında, Türk ütopyaları hakkında yazılmış kaynakların azlığı dikkate alınacak olursa, “*Modernleşme Işığında*” *Türk Ütopyaları*, dikkate değer bir nitelikte eser sayılmalıdır.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (2018). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adivar, H. E. (2020). *Yeni Turan*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bloch, E. (2013). *Umut İlkesi*. Cilt-1 (Çev. T.Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin Tarihi*. Cilt-1 (Çev. H.Tufan). İstanbul: Afa Yayınları.
- Gaspıralı, İ. (2015). *Seçilmiş Eserler-1: Roman ve Hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Lemke, T. (2013). *Biyopolitika*. (Çev. U. Özmakas). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mete, E. (2020). “*Modernleşme Işığında*” *Türk Ütopyaları*. İstanbul: Urzeni Yayınevi.
- Özmakas, U. (2018). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sontag, S. (2003). <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/edebiyat-ozgurluktur> (Erişim Tarihi: 29.11.2020)
- Tek, M. F. (2002). *Aydemir*. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Usta, S. (2014). *Türk Ütopyaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.